

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

ФІЛОЛОГІЯ

p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

III(14), Issue 65, October 2015

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

INDEX COPERNICUS:	ICV 2014: 70.95
INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR:	2013: 2.642 ; 2014: 4,685
ISI (INTERNATIONAL SCIENTIFIC INDEXING) IMPACT FACTOR:	2013: 0.465 ; 2014: 1.215
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING	
ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY	
UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK	
SCRIBD	
ACADEMIA.EDU	
GOOGLE SCHOLAR	

CONTENT

The concept of LEFT (čap) in the lingual consciousness of the Persian native speakers <i>O.V. Mazepova</i>	6
Linguosynergetic parameters of euphemia/dysphemias in the English language <i>L.V. Mosiyevych</i>	10
Cultural Background as a Precondition of Adequacy in Translation (based on E.Hemingway's short stories) <i>T. Nekriach, R. Dovganchyna</i>	13
Challenges in Rendering Social Status Markers in the Translation of the XIX Century English Fiction <i>Yu. Popovych</i>	17
Semantic Models of English Environmental Protection Terms <i>M.Ya. Salamakha</i>	21
Idiolect of Fiction Character in Translation <i>A.Yu. Shcherbak</i>	25
National and cultural features of combinability of emotive particles in the German language <i>T. Schibrik</i>	28
Le symbolisme phonétique dans le premier théâtre de Maurice Maeterlinck <i>D.O. Tchystiak</i>	31
Особливості структурно-семантичної організації риторичної термінології Цицерона <i>Х.М. Бабяк</i>	37
Собственные имена в русском рекламном тексте <i>О.Н. Бажан</i>	41
Корпусно-лінгвістичний метод визначення консоціацій у художньому тексті <i>К.А. Білик</i>	45
О границе имени собственного и нарицательного <i>И.В. Бондаренко</i>	50
Гене́за і поетика повісті Тараса Шевченка «Варнак» <i>О.В. Боронь</i>	53
Когнітивна модель сприйняття дійсності персонажа у романі Мері Джейн Ворд "The Snake Pit": онойротекстуальна перспектива <i>І.Д. Веприняк</i>	57
Неоромантичні пошуки Ю. Яновського та С. Пшибишевського: лінгвосимвольні паралелі <i>Л.В. Домилівська</i>	60
Формування та еволюція літературної історіографії Дмитра Донцова <i>В.В. Колкутіна</i>	64
Невербальні засоби спілкування у персонажному мовленні: гендерний аспект <i>І.В. Романюк</i>	69
Експлікація звучності української поетичної мови в контексті авторських імпресій <i>Л.Ф. Українець</i>	72
Побутовизми як засіб стилізації розмовності у прозі письменників Буковини початку ХХІ століття <i>М.В. Цуркан</i>	76
Когнітивно-дискурсивні моделі вечности <i>А.С. Шерепитко</i>	80

The concept of LEFT (čap) in the lingual consciousness of the Persian native speakers

O. V. Mazepova*

Taras Shevchenko Kyiv National University, Institute of Philology, Department of Middle Eastern Studies, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: mazepova.olena@gmail.com

Paper received 07.10.15; Accepted for publication 15.10.15.

Abstract. In the frameworks of modern anthropocentric linguistics the researches focused on explicating the semantics of conceptual binary oppositions inherent in various cultures are of particular interest. The "right-left" binary together with other oppositions such as "up-down", "far-near", "good-bad", "self-other", etc. belongs to basic cultural oppositions derived from ancient archetypical concepts. The paper explores the concept of LEFT (pers. "čap") as a part of the "right-left" binary existing in the Persian lingual consciousness and by this example represents the methodic of studying concepts based on combining the cognitive linguistics approach with psycholinguistic experiment.

Keywords: binary opposition, cognitive approach, conceptual structure, lingual consciousness, psycholinguistic experiment

The anthropocentric paradigm in humanitarian knowledge, which came into being on the edge of XX-XXI centuries, caused an increasing attention from linguists towards the problems of human status, his communication with other people, and conceptualization of his outer and inner world. The issues of the world conceptualization are mainly discussed within two relatively new fields in linguistics, namely cognitive linguistics and cultural linguistics. Cognitive linguistics regards linguistic phenomena as products of human experience; its main focus is on how human beings comprehend, manipulate and metaphorically extend meanings. The cognitive approach to studying natural languages creates new opportunities for investigating conceptual structures of human consciousness [7; 12]. Cultural linguistics focuses on interrelationships between language, culture, and conceptualization, taking into account that various cultures provide different perceptions of reality and that languages reflect such variations [13; 5]. Cultural approach in linguistics is referred to the theory by W. von Humboldt, conception by Leo Weisgerber, Sapir-Whorf hypothesis of linguistic relativity, and works by others researchers who claim that each language community has its own worldview, different from that of other groups.

Among researches concerning the expression of cultural information by linguistic signs, the works focused on explicating the semantics of conceptual binary oppositions inherent in the consciousness of representatives of various linguistic and cultural communities are of particular interest. One of these oppositions is the "right-left" binary which together with other oppositions such as "up-down", "far-near", "good-bad", "self-other", etc. belongs to basic cultural oppositions derived from ancient archetypical concepts. Great attention towards binary oppositions within the frames of relatively new linguistic streams is explained by the fact that these oppositions are being thought as powerful tools to elucidate the fundamental structure of human consciousness, culture, and language [4; 9; 8]. The content of this opposition in the Persian lingual consciousness has not been studied yet.

The goal of this paper is to determine the content of the concept of LEFT as a part of RIGHT-LEFT binary in the Persian lingual consciousness on the basis of psycholinguistic experiment conducted with Persian native speakers and further cognitive interpretation of its results. Thus, the main approach of this paper is based on combination of two methods – cognitive and psycholinguistic – involved

in the process of reconstructing certain conceptual structures in human consciousness.

It is well known that in most cultures and languages "right" is almost always thought of positively, whereas "left" is negatively connoted. This fact is usually explained as the outcome of universal human evaluation process, partly based on the principle of embodiment [11]. The article is also aimed to prove or deny this observation regarding the concept of LEFT in the Persian language and culture.

Interest toward the Persian "right-left" binary was induced by need of better understanding conceptual binary "truth-lie" (pers. "rāsti-doruq"), which we studied before. The necessity appeared due to the word "rāst" – one of the main lexical representatives of the Persian concept of TRUTH – which is poly-semantic and beside the meaning "truth" possesses at least four additional meanings, viz.: 1) strait, of no deviations; 2) actual, real; 3) righteous; 4) right [1, p. 1111]. Bearing in mind that analysis of responses to this stimulus demonstrated considerable actualizing of the meaning "right", the problem appeared how and to which extent the concept of RIGHT correlates with its opposition – the concept of LEFT within the structure of the Persian lingual consciousness. Therefore with the view to determine real psychological content of this conceptual binary we appealed to the Persian native speakers.

In our research psycholinguistic experiment was carried out in its two variants. At the first stage in the process of the free associative experiment (AE) the list of 20 words-stimuluses including the word "čap" (left) was read for the respondents – mostly students of Tehran State University. The task was to write down the first word-response to each word-stimulus. At the second stage the method of "direct explanation" or "expanded word definition" was applied (see [2, p. 77-78; 3, p. 199]) when the Persian native speakers were asked to explain their own understanding of the listed words. On the basis of the AE data there was formed an "associative field" (AF) of the examined concepts. Their "semantic field" (SF) was molded after the results of analysis of submitted expanded predications. Then the data were processed and interpreted corresponding to their rank frequency.

The Associative Field (AF) of the word-stimulus "čap" (left) is structured traditionally – from the stimulus towards the response; at first having fixed the core (most frequent responses), and then – the periphery (less frequent and single responses) of the AF. Number of the

respondents who reacted to the stimulus in appropriate way is specified in the breaks. When processing the results of AE it was decided to combine the responses after semantic similarity or derivative relations. Therefore all responses, which were in the mutual relations of synonymy or derivation and expressed the same idea, were enclosed to same group. In the AF specified below at first one can see the responses combined after the mentioned method, and then – one-word responses.

AF of the word-stimulus "čap" (left)

I – Responses combined on the basis of semantic similarity or derivative relations:

Related to righteous, truth (13): *rāst* correct, right (7), *moxālef-e rāst* opposite to right (3), *rāsti* truth (2); *qeyr-e rāst* not right (1); **politics** (12): *komunism* communism (3), *siyāsat* politics (2), *eslāhtalab* reformer (2), *jenāh-e siyāsi* political wing (2), *čapgarā* follower of left doctrine (1), *rāstgarā* follower of right doctrine (1), *hezb-e siyāsi* political party (1); **side** (8): *samt-e čap* left side (3), *jehat* side (3), *samt* side (1), *taraf* side (1); **hand, left handed** (8): *dast* hand (3), *čapdasti* to be left handed (2), *man čapdast-am* I am left handed (1), *dast-e čap* left hand (1), *čapdast* left handed person (1); **curvature** (6): *kaj* bent (3), *kaži* curvature (2), *rāh-e kaj* crooked way (1); **different** (5): *motafāvet* other, different (1), *motafāvet budan* be different (1), *dārā-ye afkār-e motafāvet* someone of different mind (1), *bar aks* vice versa (1), *fekr-e čap* left (different) opinion (1); **evil** (5): *badi* evil (3), *bad* bad (2); **way** (4): *rāh* road (1), *masir* route (1), *rāh-e qalat* wrong way (1), *birāhe* roaming (1); **street** (2): *xiyābān* street (2); **worry** (2): *gij* worried (1), *gijkonande* misleading (1); **do not like** (2): *dust nadāram* I don't like (2);

II – One-word responses:

ehsās feeling, *enherāf* deviation, *badbaxti* bad luck, *bidin* disbeliever, *tāriki* darkness, *tasādof* traffic accident, *jahannam* hell, *halqe-ye ezdevāj* wedding ring, *xatkeš* ruler, *dā'eš* Islamic State (terrorist organization), *rānande* driver, *sāz* music instrument *saz*, *šeytān* Shaytan, devil, *saxt* heavy, *kenār* bank, shore, *qalb* heart, *qiyāmat* Dooms Day, *kosxol* fool, *koneš* action, step, *māh* month, *nāmomken* impossible, *vājeguni* overturn

Rejected (9). Subtotal: 89+ 9.

According to the dictionary of the Persian language by Hasan Anvari (2003) the word "čap" possesses nine meanings, viz.: 1) side or direction Westward when facing North (opposition to right); also corresponding side of human body; 2) (polit.) one who demands quick social changes or follower of socialism and communism; 3) cross-eye; 4) different; rival, foe; 5) musical term; 6) pocket; 7) curved, not straight; overturned; 8) (mil.) military term; 9) left handed [1, p. 785]. Results of our experiment prove that the following six meanings (or lexical-semantic variants) of the word "čap" (lef) are most actualized in the Persian lingual consciousness:

1) **side, direction** (28 units = 31,46%): *rāst* right (7), *jehat* direction (3), *samt-e čap* left side (3), *moxālef-e rāst* opposite to right (3), *xiyābān* street (2), *rāsti* truth (2), *taraf* side (1), *samt* side (1), *halqe-ye ezdevāj* wedding ring (1), *rāh* road (1), *qeyr-e rāst* not right (1), *qalb* heart (1), *kenār* bank, shore (1), *masir* route (1);

2) **left in Politics** (12 units = 13,48%): *komunism* (3), *siyāsat* politics (2), *eslāhtalab* reformer (2), *jenāh-e siyāsi* political wing (2), *čapgarā* follower of left doctrine (1),

hezb-e siyāsi political party (1), *rāstgarā* follower of right doctrine (1);

3) **crooked, not straight, overturned** (11 units = 12,36%): *kaj* bent (3), *kaži* curvature (2), *enherāf* deviation (1), *tasādof* traffic accident (1), *xatkeš* ruler (1), *rānande* driver (1), *rāh-e kaj* crooked way (1), *vājeguni* overturn (1);

4) **left hand, left handed** (8 units = 8,99%): *dast* hand (3), *čapdasti* to be left handed (2), *čapdast* left handed (1), *dast-e čap* left hand (1), *man čapdast-am* I am left handed (1);

5) **different, opponent** (5 units = 5,62%): *bar aks* vice versa (1), *dārā-ye afkār-e motafāvet* one of different mind (1), *fekr-e čap* left (different) idea (1), *motafāvet* another, different (1), *motafāvet budan* to be different (1);

6) **musical instrument** (1 unit = 1,12%): *sāz* musical instrument (1);

7) **connotative meanings** (24 units = 26,97%): *badi* evil (3), *bad* bad (2), *ehsās* feeling (1), *badbaxti* bad luck (1), *bidin* disbeliever (1), *birāhe* roaming (1), *tāriki* darkness (1), *jahannam* hell (1), *dā'eš* Islamic State (1), *dust nadāram* I don't like (2), *rāh-e qalat* wrong way (1), *saxt* difficult, hard (1), *šeytān* Shaytan, devil (1), *qiyāmat* Dooms Day (1), *kosxol* fool (1), *koneš* action, step (1), *gij* worried (1), *gijkonande* misleading (1), *māh* month, *nāmomken* impossible (1).

Thus, of 89 non-zero responses 65 ones explicate 6 meanings of the word "čap" (left). Other 24 responses are those, which either realize connotative meanings of this word, or demonstrate pure associations to it. Of them 20 units or 83% are of negative connotation.

In order to classify all responses in formal way we divided them into several groups depending on the type of response, namely: paradigmatic, syntagmatic, thematic, evaluative, and personal. *Paradigmatic* responses demonstrate that the word-stimulus and the certain response may be in any of the following states: co-ordination, sub-ordination, super-ordination, or antonymy. Obviously in the process of determination of the paradigmatic responses lexical-semantic variants (LSV) of the word-stimulus should be taken into account. In *syntagmatic* relations we face appearance of the word-stimulus and the word-response as parts of one syntagma. *Thematic* association explicates the possibility of the both words to play the semantic roles of actants in certain situation i.e. they could be used together within the frameworks of thematically limited context. *Evaluative* associations demonstrate attitude and evaluations of the respondent towards the idea expressed by the word-stimulus. *Personal* responses shall mean those referring to own experience of the respondent (e.g. I love it) (see [6; 2]). The results of the formal classification of the collected responses are as follows:

– paradigmatic (45 units = 45,92%): **LSV 1:** *jehat* direction (5), *moxālef-e rāst* opposite to the right (4), *rāst* right (9); **LSV 2:** *čap dar siyāsat* left wing (12); **LSV 3:** *kaj* crooked (6), *vājeguni* overturn (1); **LSV 4:** *dast* hand (3); **LSV 5:** *motafāvet* other, different (4); **LSV 6:** *sāz* musical instrument "saz" (1);

– syntagmatic (8 units = 8,16%): *samt-e čap* left side (3), *čapdasti* to be left handed (2), *čapgarā* follower of the left doctrine (1), *dast-e čap* left hand (1), *fekr-e čap* left idea (1);

– thematic (20 units = 20,41%): *xiyābān* street (2), *ehsās* feeling (1), *enherāf* deviation (1), *badbaxti* bad luck (1),

- tāriki* darkness (1), *tasādoḡ* traffic accident (1), *jahannam* hell (1), *halqe-ye ezdevāj* wedding ring (1), *xatkeš* ruler (1), *dā'eš* Islamic State (1), *rānande* driver (1), *rāh* road (1), *šeytān* devil (1), *qalb* heart (1), *kenār* bank, shore (1), *masir* route (1), *qiyāmat* Dooms Day (1), *koneš* action, step (1), *māh* month (1);
- evaluative (13 units = 13,27%): *badi* evil (3), *bad* bad (2), *bidīn* disbeliever (1), *birāhe* roaming (1), *rāh-e qalat* wrong way (1), *saxt* difficult, hard (1), *kosxol* fool (1), *gij* excited (1), *gijkonande* misleading (1), *nāmomken* impossible (1);
  - personal (3 units = 3,06%): *dust nadāram* I don't like (2), *man čapdast-am* I am left-handed (1).

To form the semantic field (SF) of the word "čap" (left) all explanations collected after completion of the experiment's 2nd stage were divided into several "semantic subdivisions" comprising all types of language units of similar meaning: separate words, combination of words, parts of sentences, and phrases. The basis for such division was a provision used in Cognitive linguistics regarding particularities of cognitive interpretation of AE results. Hence, the associates obtained through psycholinguistic experiment "are interpreted as lingual representations of certain cognitive features making up the concept content" [10, p. 40]. All the mentioned subdivisions are listed after their frequency rank, while meanings that do not match any subdivision are listed separately. Here is the formed SF:

SF of the word-stimulus "čap" (left)

I – Explanations combined after semantic similarity:

Side opposite to right (20): *moxālef-e rāst* opposite to right (13), *jehat, samt* side (5), *dā'eš ke dar samt-e čap-e irān (arāq va suriye)* *handand* Islamic State which operates to the left from Iran (in Iraq and Syria) (1), *sebqat az čap mojāz ast* overtaking on the left is allowed (1).

Left hand (13): *dast-e čap* left hand (6), *barāye neveštan monāseb nist* for writing is uncomfortable (4), *man čapdast-am* I am left handed (3);

Deviations from right (13): *enherāf* deviation (4), *eš-tebāh* mistake (3), *rāh-e čap* wrong way (3), *birāhe* wandering (2), *rāh-e šeytān* devil's way (1);

Something bad (9): *dar andiše-ye dini bad ast* bad in religious view (4), *andišehā-ye bad* bad thoughts (2), *mafhum-e manfi* negative idea (1), *bad, zešt* bad, disgusting (1), *mahal-e past va pāyin* low position or place (1);

Precedent texts (7): *az dande-ye čap bar-xāstan* to wake from the left rib (2), *bār-e kaj be manzel nemiresad* declined cargo cannot be delivered (2), *bāham čap ofitādan* have bad relationship (1), *čap čap negāh kardan* look unfriendly (1), *xāb-e čap* dream which cannot come true (1);

Bound with politics (6): *komunism* communism (3), *čap az nazar-e siyāsi* left in political view (2), *ahzāb-e moxālef-e doulat* the opposition parties (1), *jaryān-e siyāsi* political process (1);

Opposes to others (5): *moxālef bā digarān* resists others (4), *zendegi be gune-i digar* different way of life (1);

Crooked, overturned (3): *čap kardan* overturn (1), *čizi ke kaj va nārāst ast* something crooked and uneven (1), *kaj šodan* incline (1).

II – Separate explanations:

angoštar-e ezdevāj wedding ring, *dust-eš dāram* I love it, *rāst* right, *šojā' budan* be brave, *kamtar be ān tavajjoh*

mišavad it is not paid much attention to, *mafhum-e nesbi* relative concept.

Rejected (6). Subtotal: 82+6.

Analysis of this SF should be commented regarding two points. The first note is bound with considerable share of the LSV of "left hand" and could be explained by absence of the grammar gender in Persian. Hence, difference in associations, which is significant for bearers of other languages having the gender category and may occur while using this word in a different gender form, does not exist for the Persian speakers. (For example, in Russian and Ukrainian the noun "pyka" (hand) is feminine, which requires grammatical agreement with appropriate adjectives). The second note concerns religious aspect. Negative evaluative component involving religious reminiscences may be explained as follows. Islam teaches that on the Dooms Day (*ruz-e qiyāmat*) everyone will be provided with the list of own life-time deeds (*kārnāme-ye amāl*) for final judgement. It is believed that righteous people will receive the list to their right hand, sinners – to their left hand [14, p. 70].

Finally, to proceed from the semantic level of the analysis to the conceptual one we summarized all non-zero responses (obtained at the 1st stage) and explanations (obtained at the 2nd stage). Operating total number of entries (171) allowed us to perform the cognitive interpretation of the data. Thus, according to the results of the psycholinguistic experiment the concept of LEFT in the Persian lingual consciousness has the following content:

"The concept of LEFT is associated in the Persian lingual consciousness mostly with three meanings of the corresponding word, viz.: side (38), left hand (23), left wing (*political*) (19). First of all LEFT is a side (38), opposite to the right (18), one of four geographical directions (15), spatial benchmark (4), the human body side where heart is located (1). **The LEFT is always bound with the RIGHT (32):** in general it is opposition (10) same as crooked/ overturned opposes straight/ even (11) but also as something abnormal and different from usual (9), sometimes it is associated with bravery (1) and readiness to fulfil a deed (1). Basically, however, the LEFT is correlated with something bad (32) in the man's life, which is confirmed by the actualized precedent texts (7). Through religious component (8) the LEFT is associated with evil (6), bad thoughts (3), something mean (1), negative (1), impossible (1), difficult (1), stupid (1), and bad luck in general (1); therefore the LEFT is unwanted (2). **The LEFT is regarded as deviation from the normal way of life (18):** aberration from the truth (5), wrong way (4), going astray (3), blunder (3), worry (2), and devil's way (1).

A few associations to the word "left" are related to traffic accident (2), feeling (2), musical instrument (1). There is also an opinion that the "left" is a relative concept (1) so, it is almost not paid attention to (1). Figuratively the "left" is associated with darkness (1) and the Moon (1)".

Thus, in this paper we tried to demonstrate how the data obtained in the result of psycholinguistic experiment could be cognitively interpreted for further reconstruction of certain concepts. As one can assume this approach based on the elaborated in the cognitive linguistics methods of interpretation of language meaning can help better understand the way in which lingual consciousness of native speakers operates and – more widely – creates new opportunities for investigating conceptual structures in human consciousness through linguistic data.

REFERENCES

- [1] Anvari, H. Farhang-e fešorde-ye soxan. 2 jeld [Concise Dictionary "Sokhan" in 2 vol.]. Tehrān: Soxan, 2003.
- [2] Belyanin, V.P. Psycholinguistics. Moscow: Flinta, 2003.
- [3] Butakova, L.O. Word meaning as individual property (on example of the ethically important lexemes "true" / "lie") // Vestnik KemGU, 2012. № 4 (52). Vol. 1. P. 198-204.
- [4] Cruse, D. Meaning in language: an introduction to semantics and pragmatics (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press, 2011.
- [5] Goddard, C. Cultural scripts // G. Senft, J.-O. Ostman and J. Verschueren (eds.). Culture and language use. Amsterdam: John Benjamins, 2009. P. 68-80.
- [6] Goroshko, Y.I. Integrative model of free associative experiment. Harkov, Moscow: RA-Karavella, 2011.
- [7] Langacker, R. Cognitive grammar. A basic introduction. New York: Oxford University Press, 2008.
- [8] Martinek, S. 'RIGHT' and 'LEFT', or Binary Opposition as a Cognitive Mechanism // Magnusson, Ulf, Henryk Kardela and Adam Giaz (eds.). Further Insights into Semantics and Lexicography. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2007. P. 191-205.
- [9] Murphy, M. Semantic relations and the lexicon: antonymy, synonymy, and other paradigms. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- [10] Sternin, I.A. Psycholinguistics and conceptology // Voprosi psiholingvistiki, 2007. №5. S. 37-46.
- [11] Shiefenhövel, W. Biased semantics for *right* and *left* in 50 Indo-European and non-European languages // Annals of the New York Academy of Sciences. Issue: The Evolution of Human Handedness, 2013. P. 135-152.
- [12] Zhabotynska, S. Conceptual networks and the phenomenon of polysemy // The 10th International Conference "Cognitive Modelling in Linguistics", Becici, Montenegro, 6-13 September, 2008; Proceedings. V. 2, Kazan, 2008. P. 18-32.
- [13] Wierzbicka, A. Semantics, culture, and cognition: universal human concepts in culture-specific configurations. New York: Oxford University Press, 1992.
- [14] Xodāyi, M. The concepts of right and left in the mythology of Iran. Tehrān: Pāzine, 2011.

Linguosynergetic parameters of euphemia/dysphemism in the English language

L. V. Mosiyevych*

Classical Private University, Zaporizhzhya, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: loramos2008@yandex.ru

Paper received 18.10.15; Accepted for publication 30.10.15.

Abstract. The article suggests a new view of euphemia/dysphemism, namely from the angle of a new approach in modern linguistics, i.e. linguosynergetics. Euphemia/dysphemism are being represented as processes of cyclic self-organization of language system.

Keywords: *dysphemism, euphemism, emergence, instability, linguosynergetics, openness, ternary*

Modern scientific society tends to apply the transdisciplinary approach to different studies. The linguistic study is not an exception. The research, described in this article, aims at the study of euphemia/dysphemism using the transdisciplinary linguosynergetic approach. Linguosynergetics deals with the problem of language evolution. This article proves the facts that euphemia/dysphemism as a system is synergetic phenomenon which reveals the essence and evolution of euphemisms/dysphemisms. *The methods* of component and discourse analysis, diachronic analysis, the method of synthesis are used in the research to describe, explain the synergetic categories of euphemia/dysphemism. *The object* of the research is euphemia/dysphemism in the English language. *The subject* of the research is the linguosynergetic categories of euphemia/dysphemism. The research is based on the texts by the British writers of the XVIII–XX c. and on the lexicographic resources. The retrospective view shows the application of linguosynergetic approach to different linguistic phenomena: synergetics of a text (Moskalchuk 2003), discourse (Muratova 2011; Pikhovnykova 2011), word formation (Yenikeyeva 2011), the English language evolution (Dombrovan 2013).

Linguosynergetic analysis gives an opportunity to reinterpret all the data collected by linguists in order to create a “holistic” image of dynamic functional field which could represent cooperative interaction of pragma-semantic components bringing about the communicative intention. Thus, euphemia/dysphemism makes a complex open nonlinear system, which is constantly interacting with the medium and alternating between stages of chaos and order. The tendency to deviate from the stable communicative norm and ignore some previously irrefutable rules of speech (dysphemisms) can be explained as a consequence of democratization processes in the life of a modern society.

Fundamental aspects of euphemia/dysphemism

Euphemisms/dysphemisms as lingual, social, psychological, pragmatic units have been studied by A. Katsev, L. Krysin, V. Moskvina, M. Kovshova and many others. The researchers study different issues of their functioning: the distinction of taboo and euphemisms, the ways of euphemism formation, classifications, the influence of political correctness on euphemia. Euphemia/dysphemism are examined from the angle of gender approach and different discourse types: pedagogical, political, etc.

The content analysis of euphemisms/dysphemisms is focused on their lexical, semantic and functional dimensions.

A euphemism is used as an alternative to a dispreferred expression, in order to avoid possible loss of face: either one’s own or, by giving offense, that of the audience, or of some third party. In fact, many euphemisms are alternatives for expressions the speaker or writer would simply prefer not to use in executing a particular communicative

intention on a given occasion [1]. For example, *intimate relationship* or *affair* instead of “sexual relationship”.

Whereas the term euphemism is well-known and has wide currency, “dysphemism” does not. A dysphemism is used for precisely the opposite reason that a euphemism is used, and we define it as follows: A dysphemism is an expression with connotations that are offensive either about the denotatum or to the audience, or both, and it is substituted for a neutral or euphemistic expression for just that reason. Dysphemisms, then, are used in talking about one’s opponents, things one wishes to show disapproval of, and things one wishes to be seen to downgrade, to obfuscate or offend [1]. For example, *ass*, *bird-brain*, *pinhead* for “a stupid person”.

*Linguosynergetic peculiarities
of euphemisms/dysphemisms*

Linguosynergetics regards language as self-optimizing system closely interconnected with the medium (external environment) [11, p. 129]. Various inner and outer processes give rise to functional fluctuations within the system of discourse and it starts deviating from its well-balanced harmonious state towards chaos. Striving for self-preservation the system generates new spontaneous emergent properties in order to help the discourse functional plane advance to the most ordered system area, known as the functional attractor, i.e. the communicative purpose. Surplus irrelevant information is dissipated into the medium being “forgotten” by the system.

This research proves that euphemia/dysphemism is a complex self-developing system that is based on the following synergetic categories: self-organization, nonlinearity, openness, instability, emergence, ternary structure. The euphemia/dysphemism is a dynamic, flexible and adaptive system. To preserve its vitality and functionality it must adapt to changing outer conditions, correct its inner structure and look for the new possibilities of existence.

Emergence is the formation of euphemisms/dysphemisms. The root of them is taboo. Taboo is a prescription of behavior that effects everyday life. The topics most likely to be treated euphemistically are those associated with cultural taboos, such as death, disease, sexuality and religion. In other words the emergence of euphemisms is from an interaction between semantics and the social, or socio-historical dimensions of language use. Taboos may be categorized as universal (e. g., death: *to pass away*, *to go to heaven*, *to depart*) or social (sex, excretion, etc.).

Taboo areas paradoxically encourage the opposite verbal reaction to euphemisms – dysphemisms, which are direct and coarse violations of a taboo: in the field of “death” one could cite *pushing up daisies*, *snuff*, *croak*, etc. Taboos often reveal divisions within a society, there being different conventions accordingly to class, position, sex and age.

Emergence is closely connected with one more linguosynergetic category – **attractors** (the goal of the system). Within this category we understand the communicative functions of euphemisms. Among the attractors of euphemisms we can enumerate: to avoid taboo words (*cloot* for “the devil”), to veil the truth (*conflict* instead of “war”), to valueate some not prestigious professions (*sanitation worker* for “garbage man”), to avoid discrimination (*vertically challenged* for “short”, *hearing-impaired* for “deaf”, *Afro-American* for “Black”).

Instability has been considered as a disadvantage of the system. Since language is in constant flux, as are social values, euphemisms can quickly lose their utility. Good words become bad words and become good words again in an endless succession [5, p. 13]. Euphemisms often evolve over time into taboo words themselves. Words originally intended as euphemisms may lose their euphemistic value, acquiring the negative connotations of their referents. In some cases they may be used mockingly and become dysphemisms.

For example, *sleep with* was a euphemism for *sex* for centuries. Dynamic processes gradually give rise to chaotic oscillations (fluctuations), which can influence the semantics of euphemisms so that it comes close to the branching point (bifurcation) – a point in the selection of future way of perceiving the meaning. Nowadays it doesn't conceal the notion *sex*. One more example, the feminine terms which had a neutral or even favourable significance were declined into their various senses of “kept woman”, “whore” (*mistress*, *hussy*, *puss*, *lemman*, etc.). The bifurcation – a swing to feminine abuse – was caused by extralingual factor, the spread of venereal disease. D.H. Lawrence asserted that syphilis caused a fundamental rupture in the emotional life of Renaissance England. [3, p. 226]. So throughout the centuries the euphemisms lose their euphemistic potential and become dysphemisms.

Some euphemisms have changed their gender trajectory: the word *wanton* used to have the binary meaning (“a lewd person, a lascivious man or woman”), but now it refers only to a woman. The other euphemisms can change their meanings drastically: *profligate* used to mean “abandoned to vice, lost to principle, virtue or decency; shameless in wickedness” [10], in our days – “wasting money or other things” (formal) [7, p. 1185].

The word *intimacy* used to have the meaning “friendship” in the XVIII century [8], but now it is a euphemistic substitution for “copulation” [4, p. 229]:

“...I could deny him, and showing him all the respect and upon all occasions treating him with **intimacy** and freedom as if he had been my brother” [2].

Even as some euphemisms go mainstream, others are contaminated by association with the topic they refer to and become just as dubious as the word they replaced.

It should be noted that dysphemisms are more stable than euphemisms due to their formation principles: dysphemisms highlight the negative features, euphemisms on the contrary veil them.

Openness is an exchange of energy and information with the environment. The system of euphemism/dysphemism is considered open because it is always in the process of information exchange between the society and the language. Due to the social factors some taboos disappear, on the other hand, people become eager to avoid any kind of

discrimination as for sex, age, race, etc. The diachronic analysis reveals the changes in the euphemistic and dysphemistic chains. Throughout the centuries the external factors have corrected the evolution of euphemisms/dysphemisms. To illustrate the point, in the Victorian era the pregnancy was a taboo topic. Respectable English women *didn't get pregnant* – but were *en famille*. What produced their pregnancy was only referred to in the most oblique terms. There were a lot of other euphemisms for that: *in a family way*, *in a delicate condition* *ta expecting* [5, p. 59]. Nowadays pregnancy is not such a touchy topic. Those euphemisms have become irrelevant and have been replaced by ones which reflect the reality of a modern society: *surrogate pregnancy*, *artificial insemination (IVF)*. The word *prostitute* have also undergone some euphemistic changes in the diachronic aspect: *courtesan*, *profligate woman*, *mistress*, *lady of pleasure*, *wanton*, *strumpet* (XVIII c.) < *wrong woman* (XIX c.) < *tart*, *trollop* (XX c.).

The social factors also influence the dysphemisms: it is not a sin any more to be an unmarried woman that's why the word *bastard* which used to be an offensive word for a child which was born out of marriage [13, p. 130] is irrelevant nowadays, now it is an insulting word for an unpleasant or annoying man [7, p. 109].

Ternary. Synergetic methods give us a possibility to examine euphemism/dysphemism not within a binary opposition but a ternary one, i.e. the synthesis of the three components. The analysis of these units shows that sometimes it is difficult to distinguish a euphemism and a dysphemism. To illustrate the point, *to kick the bucket* (“to die”) can have euphemistic shade in some humorous conversation with a friend, but dysphemistic while speaking to elderly people [9, p. 60]. The expression *canned goods* (“a virgin”) can be euphemistic in a male company but dysphemistic among women [14, p. 13]. K. Allan names this phenomenon as euphemistic dysphemism and dysphemistic euphemism [1]. In our view, the most relevant term for it will be *intensives*, that is, the communicative situations in which a euphemism has the signs of a dysphemism and vice versa. Here we come across a ternary of euphemism/dysphemism. This ternary can be schematized in the following way: euphemisms – intensives – dysphemisms.

So the interaction of all synergetic categories leads to the evolution of euphemism/dysphemism.

Fractals. According to Kotelnicov G. a fractal – is the phenomenon when the subsequent forms of self-organizing systems resemble the structure the previous ones [12, p. 52]. This property is called self-similarity. In our research we suppose to name the synonymous paradigms of euphemisms/dysphemisms as fractals. The more fractals represent the euphemism the stronger it is tabooed. The fractals for the notion “sexual relationships” in the XVIII century language system are represented by: *to put smb. to bed*, *to lie with smb.*, *to get to bed to smb.*, *to have smb. for someone's bedfellow*.

“...What! consent to lie with him for bread?...” [2].

“...I must put you to bed to-night together...” [2].

“...He expects to have you for his bedfellow tonight...” [2].

“...I even resolved, before he asked, to give up my virtue to him...” [2].

Another fractal row for the same notion is represented by the following euphemisms:

“...That I ought (if I consented to it) to capitulate with

him that he should never upbraid me with easiness and consenting too soon..." [2].

"...When a woman had been weak enough to yield up the last point before wedlock it would be adding one weakness to another to take the man afterwards..." [2].

It is necessary to say that context has a great impact on the formation of fractals: in their direct meaning the given words don't refer to sex and are not euphemisms.

The euphemisms of the XIX century for "sexual relationships" are represented by: *to take of somebody's helplessness, go away in the evening, to have the advantage of being constantly with her, to be warmer and blinder, etc.*

The euphemisms of the XX century: *to make love, coupling, semi-separated, natural progression of things, functional relationship, sexual intercourse, to do it, to get*

laid, to carry smb. into the bedroom, to sleep with, come-to-bed, to go to bed. Among the dysphemisms of this period there are: *to shag, to fuck and to bugger.*

Conclusion. The analysis of numerous studies suggests that euphemism/dysphemism can be examined from different perspectives due to its ambiguity. Transdisciplinary synthesis of theoretical positions makes it possible to track modern trends in the theory of euphemism/dysphemism: communicative, social, pragmatic, cognitive. The linguosynergetic approach helps to prove that this language phenomenon possesses such peculiarities as openness, instability, emergence and attractors. The most innovative category applied to euphemisms/dysphemisms is ternary. The linguosynergetic paradigm is promising in terms of analysis of the impact of the extralingual environment.

REFERENCES

- [1] Allan, K. Euphemism, dysphemism cross-varietal synonymy / K. Allan, K. Burridge / URL: <http://arrow.latrobe.edu>
- [2] Defoe, Daniel. Roxana, The Fortunate Mistress / URL: www.english.gsu.edu/~mbrown/Texts/Defo – 2013
- [3] Hughes, G. Swearing / G. Hughes. – London : Penguin books, 2010. – 292 p.
- [4] Holder, R.W. Dictionary of euphemisms / R.W. Holder. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 412 p.
- [5] Keyes R. Unmentionables / R. Keyes. – London : John Murray Publish, 2010. – 342 p.
- [6] McMillan English Dictionary. New Edition. – Oxford : McMillan Education, 2008. – 1745 p.
- [7] Stormonth, J. Etymological and pronouncing dictionary of the English language / J. Stormonth. – London, 1874 / URL: <http://www.archive.org/details/etymologicalpron00storrich>.
- [8] Ullmann, S. Language and Style / S. Ullmann. – Oxford : Basil Blackwell, 1964. – 292 p.
- [9] Webster's International Dictionary of the English Language. – New York, 1828 / URL: <http://webstersdictionary1828.com>
- [10] Dombrovan, T.Y. Language as a Synergetic System. Monograph / T.Y. Dombrovan. – Odessa: KP OGT, 2013. – 346 p.
- [11] Kotel'ny'kov, G.A. Theoretical and Applied Synergetics / G.A. Kotel'ny'kov. – Belgorod: BelGTASM, 2000. – 162 s.
- [12] Mosiyevy`ch, L.V. Dichotomy of euphemism/dysphemism in the English language / L.V. Mosiyevy`ch. – Zaporizhzhya: Zaporizhzhya National University, 2015. – 213 p.
- [13] Porohnickaja, L.V. (2004). [The culturological and cognitive principles of euphemism in the modern English. Cand. philol. sc. diss]. Moskva. 195 p. (in Russian).

Cultural Background as a Precondition of Adequacy in Translation (based on E.Hemingway's short stories)

T. Nekriach, R. Dovganchyna*

Department of Theory and Practice of Translation from English
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
*Corresponding author. E-mail: dovganchyna@ukr.net

Paper received 04.10.15; Accepted for publication 23.10.15.

Abstract. The article focuses on the vertical context interpretation in the literary translation of E.Hemingway's prose. The experiment proposed to the graduate students helps to outline the basic challenges brought about by the vertical context for the adequate interpretation of the author's idea and its further reconstruction in translation.

Keywords: vertical context, interpretation, experiment, meaning and sense, understanding, background knowledge, historical and linguistic commentary

As is known, the professional competence of the translator involves, basically, five components:

- proficiency in the native language;
- proficiency in a foreign language;
- acquaintance with fundamental issues of the translation theory and methodology;
- ability to operate various techniques in different text types;
- appropriate level of cultural background.

Apparently, the first two components are purely linguistic. However, it would be unreasonable to suggest that their perfect handling could automatically result in a perfect translation. As G.Miram, a Ukrainian translator and scholar, wittily remarked: to expect that the knowledge of two (or more) languages makes one a highly qualified translator is about as sound as to expect that a person who has two good hands and an excellent piano would immediately turn a virtuoso pianist.

Without knowing how to transfer the content and form of an original literary work into a different culture by using different language signs and at minimal losses, it is impossible to achieve the coveted goal, namely, to create adequate translation.

The rules and regularities of this transfer have to be learnt and mastered. The theory of translation, without being prescriptive, teaches how to make correct and conscious decisions in the process of translation, as well as to justly evaluate the quality of one's own work and the work of one's colleagues. This third component is closely connected with the fourth – the proper manoeuvring of translation tactics and successful application of translation toolkit.

The last but not the least component emphasises the necessity for the translator to possess profound knowledge of historical, literary and cultural issues inherent in the original.

The latent senses in fiction texts create additional dimensions, thus enriching their inimitable artistic value. "The conflict between the explicit text and its latent sense is specifically characteristic of a literary text, – points out N.Valgina, – since external events described in the text very often conceal some inner sense, which is created by the motives underlying those events, the motives that prompted the author to turn to those events rather than the events themselves" [1, p.149]. Those motives can often turn out to be different for different readers, since they are not so much read in the text as guessed to be hypothesized and reconstructed in the reader's mind. Each reader views

the events in their own way, with this view not necessarily corresponding to the author's. That is why the probability of forming an identical concrete sense for both the author and the reader is fairly low. Sometimes the reader can draw even more out of the text or a separate statement than the author might have implied or, conversely, miss the sense the author had in mind. The thorough understanding of the author's text requires its scrupulous analysis and the comparison of all its elements and constituents. Thus, the substitution of some language signs for others cannot be carried out outside the context, because the means of transferring superficial meanings to the levels of latent sense can vary, including even non-verbalized means such as background knowledge, pauses, intonation, parcellation, etc.

I.Gubbenet proposes to designate this latent sense as vertical context: "**Vertical context is a philological problem resolving the ways and reasons for the writer to expect the ability of the reader to perceive the historical and philological information which is endowed objectively in the text created by this writer**" [2, p.8 – emphasised by the author]. This problem acquires a particular significance for translation nowadays, when the generally low level of philological culture results in ruining the vertical context and reduces the reading of literature, particularly classic literature, to a primitive reception of the plot. At present the training of future translators is deficient in serious methodological categories and parameters for the interpretation of a literary text, which are indispensable for adequate translation. Needless to say, the degree and depth of the latent sense perception depends upon various factors inherent in the translator's personality. It is not just erudition and education, but also a subtle intuition, deep insights, spirituality as well as the flair for words and intonation. However, background knowledge is closely connected with the capability to access, measure and interpret the underlying plot. I.Gubbenet defines background knowledge as a sociocultural stock to characterize artistic writing that can be regarded as a segment in language and cultural studies, while the vertical context is the historical and philological context of a specific literary work, thus making it a segment of philology [ibid, p.5]. Translation students must be taught at least the historical and philological minimum to develop the skills of interpreting a literary text.

In order to find out whether translation students can encompass the vertical context, we turned to the stories of

Ernest Hemingway, a prominent American author famous for creating latent senses. One hundred translation students (actually, one hundred and three) of the III-V years of studying at the Taras Shevchenko National University in Kyiv were asked the following questions after reading one of the best known stories by Ernest Hemingway "Cat in the Rain":

1. *Where is the scene laid? Why do you think the American couple has arrived in this country? Justify your answers.*
  2. *What historical period do the events of the story take place in? Find indications in the text.*
  3. *How old are the husband and wife?*
  4. *How can their relationship be defined:*
    - friendly;
    - loving, tender, fond;
    - indifferent;
    - hostile.
- Substantiate your answers with references to the text.*
5. *How long can they have been married? Give your reasons.*
  6. *What is the role of the hotel keeper in the story?*
  7. *Do certain specific textual elements have a symbolic meaning? If so, which ones and why?*
  8. *Is 'the big tortoise-shell cat' the same 'cat in the rain'? Prove your point.*
  9. *Does the story have a regular, canonical beginning and ending?*
  10. *What do you think can happen with the couple in the future?*

Symptomatically, all the students outlined the action of the story as occurred a few years after the war, but very few realized that it was the First, not the Second, World War. The text has a direct marker – "*the war monument*", to look at which the Italians came from long way off, so the monument is a new one, freshly set up. Only 6 % of the respondents recalled the 'lost generation', though without understanding the essence of this social, historical and psychological phenomenon. However, the "lost generation" is the key to understanding both this story and Hemingway's entire work between the two world wars. All the students, without exception, defined the relationship between the man and his wife in the story as indifferent, but their views on the reasons for it varied: some think that the main reason lies in their age disparity, others see it in the dulling of their feelings throughout their long marriage, still others – that they can't have children. There was even a version that the American wife had cancer, because her hair was bobbed (as if after chemotherapy), and she dreamed of having long hair and making a big knot at the back that she could feel. Sad it is, but even these painful problems of today cannot but tell on the interpretation of literary pieces. Perhaps this accounts for the high value of literature: each generation will find in the more significant works the reflection of acute problems, which forever make a coveted emotional and aesthetical impact on the reader. The translator, however, cannot be guided by the emotional perception solely: s/he should always remain a poised, sensible and thoughtful interpreter of the author's intent.

The questions asked in the experiment involve the knowledge of the historical and social atmosphere in Europe and the USA after the First World War, which actu-

ally gave birth to the lost generation with its individual-psychological disharmony. This is Hemingway's recurrent motive which did not have to be brought home to his contemporaries, not to mention his countrymen. Understanding the situation in general, the author's peers could easily restore the symbolic and psychological structure of the whole work, but in the course of time this understanding underwent changes. Our experiment has shown principal discrepancies.

The respondents do not realize that George – "the American husband" – is embittered by the war and has lost his bearings in life. So, like Hemingway himself and a lot of other men, both real and fictional, who went through the war, he cannot find a secure place for himself and travels from country to country, reluctant to anchor anywhere, to have children, to settle down in his own home. The ferocious whirlpool of the First World War made them realize very painfully the fragility of human life, the flimsiness of shelter which can be turned into a human slaughterhouse in no time. The war ruined all the ideals of the 19th century, destroyed the preceding value system, with the new value system not having been formed yet. That's what happened to George in the story. Bearing in mind the conditions under which the story was written and evaluating its place in E.Hemingway's literary heritage, in other words, taking into account extratextual and subtextual factors, we outline George's age as 25 or 26, not 40-45, as most students felt it, considering his general indifference and despondency. The hotel owner, "padrone", on the contrary, is an old man who belongs to a different generation and has seen quite a number of social disasters, so the war has not shattered his ideas of the Good and the Evil. He remains faithful to his basic ethical principles, committed to his essential life cause, respectful and sympathetic towards people. These two characters are constructed on contrast. However, it is only possible to see this contrast with the adequate amount of background knowledge. The "bloody wheel" of the war had rolled over both the padrone and George, but the effect was different. That the hotel owner also experienced the horrors of the war personally is signalled by the newly-erected war monument in his native town (Italy, as is known, was one of the major bridgeheads of the First World War).

The misunderstanding of the author's artistic scheme is also conducive to the wrong assessment of George's wife's age and aspirations by the respondents. She cannot be much older than 20 or 22. It is not for nothing that E.Hemingway refers to her as "girl" eight times and never refers to her as "woman". Upon their returning from the battlefields of the world war yesterday's American soldiers were received as heroes at home, young girls were falling in love with them, they got married hastily – and reciprocal disappointment and alienation did not delay to come up. The girls could not comprehend their husbands' spiritual void and were dreaming about traditional, conventional relationship and setting:

"I want to pull my hair back tight and smooth and make a big knot at the back that I feel... I want to have a kitty to sit on my lap and purr when I stroke her... And I want to eat at a table with my own silver, and I want candles. And I want it to be spring and I want to brush up my hair out in front of the mirror and I want the kitty and I want some new clothes" [5, p.359] – *"Мені хочеться гладенько й*

туго зачесати коси назад і стягти їх у великий вузол на потилиці, щоб відчувати його... **І хочеться** посадити на коліна кицю і щоб вона муркотіла, коли я гладитиму її... **А ще хочу** їсти за своїм столом, і мати своє столове срібло, і щоб горіли свічки. **Хочу**, щоб була весна, і **хочу** розчісувати коси перед дзеркалом, і **хочу** кицю, і **хочу** мати нові сукні” [3, p.90-91].

Instead, the young wives were taken to Europe, which seemed exciting and exhilarating at first, but became boring and frustrating very soon. A lot of marriages got ruined at that time.

Gaps in the knowledge of historical and cultural nature prevent the respondents from the correct estimation of the symbolic plane of the story. The key symbols are included in the very title – “cat” and “rain”. It is worth mentioning, in passing, that all the translators of this story managed to convey its gender markedness: *кішка* (female), not *кіт* (male). This translation gives the connotative meaning of cosiness, warmth and tenderness. This symbol is not unambiguous. The American girl wants to have “that kitty”, although the couple’s way of life on the move, their staying at the hotels could hardly make the little pet happy. *Cat* also symbolizes and personifies a baby, a little dependent creature, coveted by any married young woman. The very title of the story implies drama, if not tragedy – “Cat in the Rain”. What can be less appealing for a warmth-loving cat than a cold rain? Incidentally, *rain* belongs to negative symbols in Hemingway’s artistic system. *Cat* does not only signify a baby, but also the American girl herself: she, too, feels as unprotected and insecure in her life as a little cat in the rain. That is why she is so fond of the old *padrone*: she feels his reliability, supportiveness and integrity, which her husband George obviously lacks.

The echoes of war sound implicitly in most of E.Hemingway’s works and only close reading can ensure deep insights and thorough grasp of the author’s intended messages. In reading his short story “A Canary for One”, the reader can encounter various poignant allusions to the war:

“*The fortifications were leveled but grass had not grown*” [5, p.321] – “*Передміські укріплення були зрівнянні з землею, але трава ще не виросла*” [3, p.450].

The grammatical category of Perfect is absent in the Ukrainian language, that is why the translator uses the intensifier “*ще не*” (“*not yet*”). It helps the reader to understand that very little time passed after the war, and its consequences are still evident. Other war indications can be found in these sentences:

“*All that the train passed through looked as though it were before breakfast*” [5, p.320] – “*Все, що минав поїзд, мало свіжий вранішній вигляд, наче ще до сніданку*” [3, p.449].

“*Nothing had eaten any breakfast*” [5, p.320] – “*І все те було свіже, наче перед сніданком*” [3, p.449].

The Ukrainian translation seems to have misinterpreted the author’s implication in the phrase “*everything was fresh as before breakfast*”. Not only the implications suggested by Perfect are lost, but the message itself is transfigured. “*Fresh*” has definite positive connotations, whereas the word “*breakfast*” literally refers to breaking the fasting period of the preceding night. It originates in the Christian custom of fasting before receiving Holy Communion the following morning (this Eucharistic fast is still observed by Orthodox Christians, but is shortened

to one hour before Mass for Roman Catholics). Abstaining from food was an act of self-denial and personal sacrifice to honor God, but it was not easy to everyone to observe, as long as it required a certain strain of will. The Russian version proposes “*Все было словно натощак*” [4, p.765], what literally means “*Everything looked as it was on an empty stomach*” or “*as it was fasting*”. This translation is closer to the original and does not significantly diminish the tragic motives of the story the scene of which is laid in the postwar world. It was the world trying to heal its wounds inflicted by the war. Those wounds must have held back George (“*Cat in the Rain*”) from forming a functional family, and in his endless purposeless travels create the illusion of escape from his painful memories. In his novel “*The Sun Also Rises*” Ernest Hemingway wrote this: “*Going to another country doesn’t make any difference. I’ve tried all that. You can’t get away from yourself by moving from one place to another. There’s nothing to that*” [5]. But most of E.Hemingway’s characters are on the restless move, and the geography of his stories embrace various parts of the world. The reader can travel to France with the frustrated characters of the story “*A Canary for One*”:

“*The train crossed a river and passed through a very carefully tended forest. The train passed through many outside of Paris towns. There were tram-cars in the towns and big advertisements for the Belle Jardinière and Dubonnet and Pernod on the walls toward the train*” [3, p.320] – “*Поїзд переїхав міст через річку і мчав тепер чистим, обайливо доглянутим лісом. Ось уже за вікном замиготіли паризькі передмістя. Там їздили трамваї, а на стінах, звернених до залізниці, були великі рекламні оголошення: “Бель Жардінєр”, “Дюбоне”, “Перно”*” [5, p.449].

Most travelers of Hemingway’s time could have easily imagined the localities described by E.Hemingway and understood that the forest in question was Bois de Vincennes lying in the eastern outskirts of Paris, which is the largest public park in the city today. In those days the French railway system crossed this large park and led to Paris-Gare de Lyon, but now there are just flower beds and fountains. So, the reader of today can be puzzled why a post war forest used to be so carefully tended. Even if those geographical and historical facts are known to the translator, the author’s ambiguity should be preserved: “*park*” is not to be substituted for “*forest*”. According to the Spanish philosopher José Ortega y Gasset: “*Languages are formed in different landscapes and by different experiences, their incongruity is natural. It is wrong, for example, to assume that what in Spanish is called a bosque is the same thing that in German is called a Wald, and yet the dictionary tells us that Wald means bosque, and that bosque means forest*” [6]. The best way is to be reader-friendly and provide a footnote or a commentary at the end of the text, which helps the reader to visualize the location.

As long as proper names belong to cultural units, the translator has a number of avenues to render them in translation. They can be reproduced with the help of **transcoding** (*New-York – Нью-Йорк, The Daily Mail – Дейлі мейл*), **conventional correspondents** (*Gare de Lyon – Ліонський вокзал, Paris – Париж*) or **explicative translation** (“*The Trois Couronnes*” – готель “*Три корони*”).

However, the translator should anticipate the transparency and implicit connotations of all proper names they deal with. For instance, when he mentions a part of New York city, E.Hemingway gives the clue to the American lady's financial and social status: "*up-town in New-York*" [3, p.321]. The heart of New York – Manhattan is loosely divided into Downtown (Lower Manhattan), Midtown (Midtown Manhattan), and Uptown (Upper Manhattan). Uptown was the home of affluent people in the early 20 century and was thought of as a more prestigious area than Downtown. The Ukrainian translation "*в Нью-Йорку*" ("*in New-York*") [5, p.450] lost those connotations. The Russian translation adapted this demographic indication: "*в центре Нью-Йорка*" ("*in the center of New York*") [4, p.765]. At the time when the Russian translation appeared, most Soviet people associated the residing in the city center as a privilege.

Still, certain omissions in translation are fairly reasonable. The vivid example is the translation of the phrase "*a half-bottle of Evian water*" [3, p.318] – "*пляшка мінеральної води*" ("*a bottle of mineral water*") [5, p.448]. A native English speaker will take it for granted that "half-bottle" is a bottle half the size of a standard bottle of wine, beer, water etc, usually 375 ml (in contrast to the full bottle of 500 ml), what is more convenient for a trip. But the alternative in the Russian translation "*полбутылки мінеральної води*" ("*a half-bottle of mineral water*") [4, p.762] is sure to evoke a distorted visual image, namely, a half-emptied standard bottle. The Ukrainian translator neglected the size of the bottle ("пляшка"). Both Ukrainian and Russian translators resorted to generalization in reproducing the brand of mineral water chosen by that rich American lady, because in the time of publication Evian was not at all known in the Soviet Union and could not form any "associative train" in the minds of the reader. She bought the brand of mineral water which, in popular culture, connotes luxury. Incidentally, Evian water is now well-known on the post-Soviet territory.

The cultural realium in the phrase "*...and the American lady put herself in charge of one of three men from Cook's...*" [3, p.322] is clear for most Americans. Thomas Cook was the English founder of the travel agency Thomas Cook & Son, popularly nicknamed Cook's Tours. Thomas Cook started his international travel company in 1841, with a successful one-day rail excursion for

one shilling from Leicester to Loughborough on 5 July. Those humble beginnings launched Thomas Cook's new kind of company – designed to help the Britons see the world. At the end of 1850, having already visited Wales, Scotland and Ireland, Thomas Cook began to contemplate foreign trips to Europe, the United States and the Holy Land. So, Thomas Cook meant the world's best-known name in travel, whose inspiration and commitment opened the New World to Britons and Europe to Americans. However, hardly any Soviet citizen was aware of this information when the translations into Russian and, later on, into Ukrainian were published. Taking into account that Soviet people had flimsy chances to travel abroad, the Ukrainian translation provides the contextual explanation: "*Американка звернулася до одного з трьох агентів фірми Кука*" ("*the American woman addressed one of three agents of Cook's firm*") [5, p.451], whereas some redundant features of formal style can be observed in the Russian translation: "*...и американка вверила свою особу попечениям одного из трех агентов Кука*" ("*...and the American woman entrusted her person in the hands of one of Cook's three agents*") [4, p.766]. The words "*особа*" ("*person*"), "*вверить*" ("*entrust*"), "*агенты*" ("*agents*") are conducive to a register shift in the whole stylistic perspective of the short story "*A Canary for One*". Moreover, the word "agent" seems to have more associations with the intelligence service than with a harmless travelling company.

Background knowledge is indispensable for awareness that the process of translation does not differ much from the process of creating the original text, and is by no means simpler. The translator as the most attentive reader and the most scrupulous interpreter of any literary text, – particularly, a text written by such a sophisticated author as E.Hemingway, abounding in latent meanings, – has to measure, first and foremost, the value of each verbal and imagery element of the work under translation and find its adequate correspondence, sometimes, perhaps, outside the text itself – in the commentary aimed at filling the gaps in the reader's background knowledge. Without this, E.Hemingway's work can turn into a cheap popular print or a number of puzzles (we'd dare to suppose, not for the target readers only). It means that the role of the translator becomes even more important because s/he is responsible for the acceptance of the translated texts in the receiving culture.

REFERENCES

- [1] Valgina, N.S. The Text Theory: textbook. – Moscow: "Mir Knigi" MGUP Publishers, 1998. – 210 p.
- [2] Gubbenet, I.V. How to Fathom a Literary Text (based on English material). – M.: Moscow University Press, 1981. – 112 p.
- [3] Hemingway, E. Works in four volumes. Vol. I. Novels and short stories. – Kyiv: Dnipro, 1979. – 717p. (In Ukrainian).
- [4] Hemingway, E. A Farewell to Arms. A Moveable Feast: Novels. Short Stories. Translated from English. – M.: HF "Pushkin Library", AST Publishing Ltd., 2004. – 858 p. (In Russian).
- [5] Hemingway E. The Essential Hemingway – L.: Arrow Books, 1993. – 522p.
- [6] Ortega y Gasset J. The Misery and the Splendour of Translation // Translated by Martin Boyd./ URL: <http://dialogos.ca/2015/05/the-misery-and-the-splendour-of-translation/> – Name from the web.

Challenges in Rendering Social Status Markers in the Translation of the XIX Century English Fiction

Yu. Popovych*

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: yulyapv@hotmail.com

Paper received 23.10.15; Accepted for publication 30.10.15.

Abstract. The article gives an overview of the notion of social status in reference to sociolinguistics and translation theory. It seeks to explore some specific challenges the translators of the XIX century English fiction face in rendering the markers of a literary character social status, and to identify the gains and losses in the translation strategies and tactics used in the passages under consideration.

Keywords: *literary translation, social status markers, XIX century English fiction, substandard language, deviations in speech*

World globalization and integration processes have given rise to new research in intercultural communication, particularly in the fields of applied linguistics and translation. Present-day theory of translation is based on numerous studies in literature and culture studies, sociology, sociolinguistics, stylistics, semiotics, pragmatics, ethnography, aesthetics, poetics etc. Nowadays linguistics and translation are mostly studied within an anthropocentric approach which focuses on the notion that everything revolves around a human being. And no one living in a culture can properly function without any social status. Therefore understanding the social status with its characteristics and functions in society, language and discourse in the context of cross-culturalism is crucial to further study of how it is realized in translation.

In search of effective ways of rendering the social status in literary translation scholars have to turn to sociology and sociolinguistics. O.Kade [3], L.Latyshev [9] and some other researchers believe that translation is the most important form of the social phenomenon of intercultural communication – linguistic activity that serves specific social purposes under definite social conditions [3, p. 7]. S.Maksimov defines translation as “a two-stage process of interlingual and intercultural communication when on the basis of analyzed and transformed text in the source language (SL) a translator creates another text, the target text (TT), in the target language (TL) which substitutes the source text (ST) in the target language and culture” [10, p. 99]. Consequently, translation, as well as language, is a socio-cultural and cross-cultural phenomenon and requires that the translator should possess extensive background knowledge which includes deep understanding of status relationships in both source and target cultures.

The notion of social status chiefly belongs to sociolinguistics which addresses a range of problems connected with those raised in translation. Moreover, one of the aims of translation theory is uncovering the impact of sociolinguistic and pragmatic factors on the process of translation [5, p. 36]. According to A.Schweitzer, both these disciplines face the problems of interconnection of language and social structure, language and culture, and language and sociology of a personality. These problems touch upon the following aspects of translation: translation as a means of reflecting the social world, translation as a socially determined communicative process and the social standard of translation [13]. Therefore, the translator is challenged to convey the hierarchy of the social world with its whole range of socially determined relationships in the SL into the

TL within the framework of translation norms existing in the target culture. This hierarchy is reflected in the socially based variation of language. In fiction, like in real life, it is expressed both directly and indirectly in characters’ speech, lifestyles and contacts [4, p. 31].

Understanding the notion of social status, that has not been thoroughly studied in translation yet, is essential to finding effective ways of fully rendering its characteristics into the TL. In sociology it is defined as the position or rank of a person or group, within the society, characterized by certain rights, obligations and functions [14, p. 54]. In the theory developed by Max Weber, a German sociologist, social stratification is based on three factors that have become known as “the three p’s of stratification”: property, prestige and power. Property refers to one’s material possessions and life chances, prestige means good reputation and high esteem, power is the ability to do what one wants, regardless of the will of others [15, pp. 180-195]. Without doubt, these three factors are foundational in determining the social status, be it a real human being or a fictional character. In this research social status is defined as a complex sociolinguistic as well as interdisciplinary notion that indicates the legal position or rank of a person or group in a social system, which has precise distinguishing features and is expressed through their speech, lifestyle and contacts. In translation it can be viewed through its different aspects, such as social roles, “the three p’s” etc. V.Karasik suggests that social status could be studied from a number of angles, such as socio-economic, sociometric, dynamic and typological angles, as well as from the point of view of role, distance, norm, ethnicity and culture [4, p. 19]. All these aspects of social status are relevant for more profound research of social status in the translation of the XIX century English fiction.

The XIX century English fiction represents England’s rich multifaceted life, covering every aspect of human activity – culture, tradition, entertainment, information etc. The translator has to tackle the problem of reflecting this culture in the TT with all the minute details presented by the author. What makes the task even more complicated is that literary translation is a very challenging activity mainly because creative writing itself is characterized by a very sophisticated, symbolic and figurative language. Besides, literary translation deals with whatever literary genre represented in poetry, drama and prose. Therefore, accurate rendering of social status markers requires thorough studies of genres and a variety of facts about the historical, economic and cultural development of the XIX century Britain. These

facts comprise the background knowledge for rendering the so called “associative train” in cultural concepts which T.Nekriach defines as “the conglomerate of all socio-cultural and historical associations triggered by a certain notion or concept in the minds of representatives of a definite culture in a definite epoch” [11, p. 8].

Markers of social status are defined as the means that indicate the social status of a real person or a literary character. These markers are varied in form and nature, and they can be grouped and classified according to different criteria. In this research they are grouped according to the above given forms of their expression in characters’ speech, lifestyles and contacts, namely, non-verbal communication [4, p. 31].

Speech is the main characteristic of social status. Thus, **speech markers** comprise the bulk of social status markers. The challenges of rendering characters’ speech are caused by a number of factors, such as systemic differences between the SL and TL, language norm, stylistic features, language use, morphological and word-formation differences, extralinguistic factors [5].

Distinguishing between the three expressive speech styles (high, middle and low) helps the translator clearly see and single out the markers of social status in the text. High-flown speech, the attribute of high-class aristocracy, is characterized by a great number of stylistic means and devices unlike the simplified, sometimes even primitive speech of servants. T.Ivushkina [2] and D.Kriukov [7], having thoroughly researched the specific traits of English aristocratic speech as a social dialect, have concluded that it abounds in the use of bookish and abstract vocabulary, old-style and archaic words, insets of foreign speech and slang words, euphemisms, biblical, historical, literary and mythological allusions. It is also marked by high modality and the use of complex grammatical constructions – gerundial, participial and infinitive, as well as parenthetical words and phrases [8]. All of these features can indicate one’s social status (i.e. become social status markers in a certain context) and can be challenging in rendering, requiring special tactics of translation. Besides, the complex hierarchy of British aristocratic titles creates an additional difficulty for the translator of a work of fiction as some of its details may be unknown or seem unimportant, and yet, when rendered inadequately, can change or twist the original meaning, so the status of the character will be perceived as lower than it was implied. For example, in W.Thackeray’s novel “Vanity Fair” the title of earl’s daughter *Lady Mary Mango* is translated into Ukrainian as *леді Манго – Lady Mango*, which lowers her status in Ukrainian, because if a woman’s title is followed by her surname in British society she is perceived not as a born title holder, but as someone who got her title through marriage and therefore has no right to keep the title after either a divorce or her husband’s death: “<...> **Lady Mary Mango, sir, daughter of the Right Hon. the Earl of Castlemouldy.**” [19] – <...> *своячка моєї дочки, сер, леді Манго, дочка високоповажного графа Кастлмоуді.* [26] This requires deep insights on the part of the translator into the historical and cultural milieu described in the original.

Another difficulty in rendering markers of social status in aristocratic speech is the use of insets of **foreign language** which in the Ukrainian translation tradition should be left untouched in the text and their translation should

be given in the footnotes. But some translators find ways to effectively compensate for the foreign piece through either foreignization or domestication strategies. For example, Jane Eire is talking to little Adel, who replies in French: “*Et cela doit signifier,*” *said she, “qu’il y aura le dedans un cadeau pour moi, et peut-etre pour vous aussi, mademoiselle. Monsieur a parlé de vous <...>”* [17, p. 82] – *А це означає, – провадила вона далі пофранцузькому, – що там є для мене подарунок, а може, й для вас, мадемуазель. Мосьє згадував про вас <...>* [21, p. 114]. The translator resorts to domestication and compensates for the original French through the use of domesticated French words *мадемуазель – mademoiselle* and *мосьє – Monsieur* adding the explanation that the girl is speaking French. This translation is easy to comprehend in Ukrainian, the reader doesn’t get distracted by the necessity of turning to footnotes, but the girl’s speech in the target text loses its status marking.

Allusions, which are not always easy to spot in the text, create another obstacle for the translator to overcome. Rendering allusions as social status markers requires retaining their associational background as close to the original implications as possible, as well as their stylistic functions and status marking, thus making them recognizable in the TL [6, p. 5]. For instance, in W.Collins’ novel “The Woman in White” the Italian count Fosco in his conversation with Marian Halcombe uses the biblical allusion *good news* which alludes to Archangel Gabriel’s bringing good news about the Savior’s birth to Mary: “*I only venture to disturb you because I am the bearer of good news.*” [18] – *Я наслідився потурбувати вас лише заради хороших вістей.* [23] The Ukrainian translator rendered this allusion with the help of the literal phrase *хороші вісті* which stripped the translation of the biblical allusion. As a result, the status marker of Fosco’s speech is considerably lowered.

Deviations from the literary norm can also indicate social status, mostly a lower one, and are usually challenging to render. Such deviations form a substandard language characterized by the use of colloquialisms, dialect, slang, vulgar and curse words, various phonetic deviations, grammatical and spelling mistakes. In fiction they are mostly aimed at creating a unique imagery and comic effect [9]. The Ukrainian substandard language differs from the English one in the way that it is richer in phatic linguistic units, has certain morphological peculiarities and lacks phonetic and grammatical mistakes typical of English. Speech deviations are not confined to a definite class, but in terms of social status they usually signify a low- or low-middle class speaker. Thus, in G.B.Shaw’s play “Pygmalion” an ignorant flower-girl, after having been taught an impeccable pronunciation, gives away her lower status by the use of specific vocabulary: “*Liza [piling up the indictment] What call would a woman with that strength in her have to die of influenza? What become of her new straw hat that should have come to me? Somebody pinched it; and what I say is, them as pinched it done her in.*” [20] *Еліза (додаючи нові аргументи). Ну, скажіть ви, на милість, чого б оце така здоров’яга та й померла від інфлюєнці? А хто тепер знає, де її солом’яний капелюх – той, що до мене мав перейти?! Поцупили – точно вам кажу! Тут справа ясна, хто капелюха поцупив, той і тітку замочив!*

[28] The translator compensates for Eliza Doolittle's slang with Ukrainian colloquialisms and colloquial syntax in this way retaining the original comic effect and status marking of the character's speech. However, it gets even more challenging to render phonetic peculiarities such as Cockney: "The flower girl. *Wal, fewd dan y' de-ooty bawmz a mather* (Well, if you'd done your duty about him as a mother) should, *eed now bettern* (he'd know better than) to spawl a *pore gel's flahrzn* (poor girl's flowers) than ran awy *atbaht pyin* (without paying)." [20] Квіткарка. Ну, *я'би в' 'го луче навчили, то ни мікав би він геть, коли **россинав** квіточки бідній дівчині, а запла- тив би за шкоду!* [27] / Квіткарка. *Нічо' не ска'еш, виховала мамуся! Це ж **тре'**: вивалював мені всі хвілки в грязюці і втік! **На'іть** не заплатив бідній дівчині!* [28] Both Ukrainian translators render the stylistic and status characteristics of the girl's speech accurately. Along with the use of colloquialisms, they turn to "clipping" some syllables and letters to render the t-glottalization, h-dropping and different kinds of vowel alteration characteristic of Cockney (я'би – якби, 'го – його, нічо' – нічого, ска'еш – скажеш; *тре'* – треба, на'іть – навить). Besides these tactics phonetic deviations typical of Ukrainian are used, but O.Mokrovolsky uses the mistakes that are only perceived in reading, but cannot be heard in the theater (*ни мікав, россинав*), i.e. his translation is meant entirely "for page", while M.Pavlov, by choosing his translation tactics, clearly seeks to gain the "translation for stage" effect. Rendering grammatical mistakes, however, seems to be the hardest task to complete due to the differences in the grammatical structure of SL and TL. They are sometimes made up for by colloquialisms, but, in most cases, are not reflected in translation, thus causing the loss of markers of social status in the TT, e.g.: "*There has been better ladies, and there has been worsser, Hester,*" was Miss Horrocks' reply to this compliment of her inferior. [19] – Були краці за мене леді, а були й гірші, Естер, – казала міс Горокс у відповідь на лестощі своєї улюблениці. [26] "You're **поан** so far fro' Thornfield now." [17, p. 82] – Ми вже недалеко від Торнфілда. [21, p. 91] / – Ми вже зовсім недалеко від Тернфілду. [22, p. 106]. In these fragments the grammatical mistakes are not rendered at all, so the social status of these characters can only be understood from the context, but the comic effect of their speech is surely lost. Yet, there are better chances of rendering the grammatical mistakes with minimal losses when they are combined with spelling and phonetic mistakes, together with some stylistic misuse. For instance, in W.Thackeray's "Vanity Fair" Miss Crawley's servant, Firkin, sounds ridiculous when gossiping about Becky Sharp due to a great number of speech deviations characteristic of someone who pretends to possess a higher status than in reality: "Miss B., they are all **infatyated** about that young woman," Firkin replied. "Sir Pitt wouldn't have let her go, but he **daredn't** refuse Miss Crawley anything. Mrs. Bute at the Rectory **jist** as bad – never happy out of her sight. The **Capting** quite wild about her. Mr. Crawley **mortal** jealous. Since Miss C. was **took** ill, she **won't** have **nobody** near her but Miss Sharp, I **can't** tell for where **nor** for why; and I think **somethink** has **bewidged** everybody." [19] – Вони там усі **показилися** через неї, міс Бігс, – відповіла місіс Феркін. – Сер Пітт нізащо

не хотів відпускати її, але боявся відмовити міс Кроулі. Місіс Б'ют, дружина пастора, це гірше – без неї жити не може. І капітан теж у неї **вклепався**. Містер Кроулі **смертельно** її ревнує. Відколи міс Кроулі **заслабла**, то не хоче нікого бачити коло себе, крім міс Шарп, а чому, я не можу сказати, не інакше як вона всіх **напоїла чарами**. [26] The translator compensates for Firkin's mistakes by using colloquialisms only. Seeking the most effective tactics of rendering this passage I carried out a little experiment among university students which pointed out that the problem does have a solution, and it is quite possible to find Ukrainian bookish words misused by the speaker of low educational and social status: «Міс Б., ця дівчиця їх усіх там **обсолютно** причарувала,» – відповіла Фіркін. – «Сер Пітт ніколи б її не відпустив, але він не наважився іти проти **волевильвання** міс Кроулі. Місіс Б'ют у **Ректорстві** не на багато краща – у неї **сйфорія** тільки коли вона оту бачить. А **копитан** той просто від неї **божеволіє**. Містер Кроулі ревнує **надсамовито**. Відколи міс К. занедужала, вона нікого до себе не підпускає, окрім міс Шарп. Не скажу вам де або чому, але, гадаю, **де-що геть усіх почарувало**.» The chosen tactics helped retain the comic effect and status marking of Firkin's speech in the abstract and proved that Ukrainian has enough language resources to translate such deviations with maximum adequacy.

As for the markers of social status referring to a character's **lifestyle**, here belong socially marked objects and phenomena surrounding them in their everyday life, their relationships and behaviour (clothing, appearance, furniture, games, food, objects of art etc.). The greatest challenge for the translator is recognizing these social status markers in the ST, as they are not always explicit. Rendering them demands extensive background knowledge in the first place. For example, in J.Austen's novel "Pride and Prejudice", Mrs. Bennet indicates Miss Long's lower status by saying that the latter came to the ball in a hack chaise: "<...> everybody says that he is eat up with pride, and I dare say he had heard somehow that Mrs. Long does not keep a **carriage**, and had come to the ball in a **hack chaise**." [16] – <...> усі твердять, що його зриває гонор, і я підозрюю, він десь почув, що місіс Лонг не має власної **карету** і приїхала на бал у **найманому екїпажі**. [25, p. 20] The phrase "hack chaise" (*hack* – a horse kept for hire [CED]; *chaise* – a light open horse-drawn carriage, esp one with two wheels designed for two passengers [CED]) has been accurately translated as *найманий екїпаж* (a hired chase), which in Ukrainian also implies the lower status of a person using it compared to those having a personal carriage.

Non-verbal communication of literary characters may also indicate their social status. It includes the use of visual cues such as body language (kinesics), distance (proxemics), voice (paralanguage), touch (haptics) and eye contact (oculesics). Paralanguage implies voice quality, rate, pitch, volume, and speaking style, as well as prosodic features such as rhythm, intonation, and stress. The efficiency of translating descriptions of non-verbal communication depends on the personal communication skills of the translator, their ability to "read between the lines" and see the nuances of characters' status qualities, among other things that have been mentioned above. For in-

stance, the asymmetric body language exchange between Jane Eyre and the ladies visiting Mr. Rochester speaks of their status inequality louder than words: *"I rose and curtseyed to them: one or two bent their heads in return, the others only stared at me."* [17, p. 149] – *Я встала й зробила реверанс: одна-дві ледь кивнули, деякі тільки зиркнули на мене."* [21, p. 165] / *Я підвелася і вклонилася їм; одна або дві кивнули у відповідь, інші тільки ледь кинули на мене оком.* [22, p. 194]. The ladies demonstrate obvious disrespect towards the governess by staring at her (*stare* – to look or gaze fixedly, often with hostility or rudeness [CED]) in reaction to Jane's polite curtsey. In both variants *stare* is translated into Ukrainian

as *glance* which still conveys the connotation of contempt towards Jane, thus retaining status marking, but loses the implication of hostility and rudeness.

So, the translators of English fiction have to cope with the following challenges in rendering highly specific markers of literary characters' social status: discerning in the ST and singling out such social status markers as allusions, objects and phenomena of everyday life, non-verbal communication. Finding effective ways of rendering different kinds of speech, lifestyle and non-verbal communication markers of social status into the TL, as well as reflecting their "associative train" with maximum adequacy and minimum loss should be the creative creed of any translator.

REFERENCES

- [1] Collins English Dictionary / URL: <http://www.collinsdictionary.com/spellcheck/english/> – (CED).
- [2] Ivushkina, T.A. Sociolinguistic Aspects of English Speech Development (on the material of speech characteristics of British high class representatives in English fiction) : dis. cand. philol. sc. M., 1998. – 295 p.
- [3] Kade, O. Zum Verhältnis von Translation und Transformation. Beihefte Zur Zeitschrift „Fremdsprachen“, Leipzig, 1971, Nr. 3,4.
- [4] Karasik, V.I. Language of Social Status. M. : ITDGG "Gnoziz", 2002. – 333 p.
- [5] Komissarov, V.N. Contemporary Translation / V. N. Komissarov. – Moscow : ETS, 2002. – 424 p.
- [6] Kopylna, O.M. Rendering Author's Allusions in Literary Translation (on the material of Ukrainian translations of the XX century English prose). : dis. cand. philol. sc. – K., 2007. – 190 p.
- [7] Kriukov, D.V. Sociolinguistic Characteristics of the English Aristocracy Letters of Victorian Epoch : abstr. dis. cand. philol. sc. – Volgograd, 2001. – 20 p.
- [8] Kwartovkina, Y.O. Speech of English and Russian Aristocracy in the XIX Century Fiction : dis. cand. philol. sc. – Volgograd, 2004. – 180 p.
- [9] Latyshev, L.K., Semienov, A.L. Translation: Theory, Practice and Methods of Teaching : Manual for students of Translation Dpt. of Higher Education Institutions / L.K. Latyshev, A.L. Semenov. – M. : Publishing House "Academia", 2005. – 192 p.
- [10] Maksimov, S.Y. Practical Course of Translation (English and Ukrainian). Theory and Practice of Text Translation Analysis : Manual. – K. : Lenvit, 2012. – 203 p.
- [11] Nekriach, T.Y., Chala, Y.P. Victorian Epoch in Ukrainian Literary Translation. Monograph. – K. : Kondor-Publishing, 2013. – 194 p.
- [12] Nida, E.A. Framework for the Analysis and the Evaluation of Theories of Translation. // Translation : Application and Research, ed. Richard E. Brislin. New York : Gardner Press, 1976. – P. 64.
- [13] Schweitzer, A.D. Theory of Translation: status, issues, aspects / A.D. Schweitzer. – Moscow : Nauka, 1988. – 215 p.
- [14] Shkaratan, O.I. Sociology of Inequality. Theory and Reality : National Research Institute "Higher School of Economy". – M. : Publishing House of Higher School of Economy, 2012. – 526 p.
- [15] Weber, M. 1946. "Class, Status, Party." pp. 180–95 in From Max Weber : Essays in Sociology, H. H. Girth and C. Wright Mills (eds.). New York : Oxford University.
- [16] Austen, Jane. Pride and Prejudice / URL: <http://www.online-literature.com/austen/prideprejudice/>
- [17] Bronte, Charlotte. Jane Eyre. – London : Wordsworth Editions, 1999. – 409 p. / URL: <http://www.bronte.netfury.co.uk/jane-eyre/>
- [18] Collins, Wilkie. The Woman in White / Edited with an Introduction by John Sutherland. – Oxford, New York. : Oxford University Press, 1996. – 702 p. / URL: <http://www.readbookonline.net/title/35321/>
- [19] Thackeray, William Makepeace / URL: <http://www.literaturepage.com/read/vanity-fair.html>
- [20] Shaw, B. Pygmalion. – M. : Higher school publishing house, 1972. – 139 p. / URL: <http://www.gutenberg.org/files/3825/3825-h/3825-h.htm>
- [21] Бронте, Ш. Джен Ейр : Роман / Шарлотта Бронте ; перекл. з англ. Петра Соколовського. – К. : Дніпро, 1987. – 459 с.
- [22] Бронте, Ш. Джейн Ейр : Роман / Шарлотта Бронте ; пер. з англ. Уляни Григораш. – К. : КМ Publishing, 2009. – 528 с.
- [23] Коллінз, У. Твори в двох томах : Жінка в білому : Роман / Пер. з англ. О.М. Мокровольського ; Передм. І. Киенко. – К. : Дніпро, 1989. – Т.1. – 586 с. / URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1002535>
- [24] Остин Дж. Гідність і гонор : Роман / Джейн Остин ; пер. з англ. Тетяни Некряч. – К. : КМ Publishing, 2011. – 368 с.
- [25] Остен Дж. Гордість і упередженість : роман / Д. Остен ; пер. з англ. В. К. Горбатько. – Х. : Фолю, 2005. – 350 с. / URL: http://www.e-reading.me/chapter.php/1025979/1/Ostin_Gordist_i_uperedzhenist.html
- [26] Теккерей В. М. Ярмарок суєти: Роман без героя / Пер. з англ. О. Сенюк. – К.: Вища Школа. Вид-во при КДУ, 1983. – 622 с. / URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books-zl/printthebookzl.php?id=397&bookid=0&sort=0>
- [27] Шоу Б. Пігмаліон / Пер. з англ. О. Мокровольського. Тема. Громадсько-методичний журнал. – К. : Київський громадський освітньо-видавничий центр «Полікультурний світ», 1999. – № 4. – С. 2-79. / URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/shaw_pygmalion_ua.htm
- [28] Шоу Б. Пігмаліон / Пер. з англ. М. Павлова. / URL: <http://www.litmir.co/br/?b=197669>

Semantic Models of English Environmental Protection Terms

M. Ya. Salamakha

Lviv National University of Ivan Franko, Lviv, Ukraine

Paper received 11.10.15; Accepted for publication 21.10.15.

Abstract. The present paper deals with semantic models which can serve as examples for formation new Environmental Protection terms. The parallel analysis of structure and semantics of terms may become a possible criterion for standardization of Environmental Protection terminology. Semantically terms of Environmental Protection have been divided into three groups and their semantic models have been analyzed. Some regularities (rules) between structure and semantics of the researched terms have been identified.

Keywords: term, terminological phrase, semantic model, structural model, lexical-semantic category

Introduction. Linguistic standard covers interconnection between structure and semantics of the term. We refer to standardization as the kind of terminological work during which documents containing a list of recommended terms are compiled and approved in a specific order. During standardization the mechanism of standardization itself is built, which may include the standardization of rules and procedures of the construction of terminological systems [1, p. 227].

Analysis of the structural and semantic peculiarities of Environmental Protection terms is important because thanks to thoughtful process of term-formation scientists and specialists are capable of forming the terminological units of the same type according to the same semantic-derivational characteristics for describing the same scientific concepts. Therefore, we consider it necessary to analyze the structural and semantic models of the Environmental Protection terms in order to help standardize the researched terminology.

An important step in terms of research of Environmental Protection (EP) terms is the analysis of their semantic models that will help to clarify the semantic relations between the components of the one-word terms and terminological phrases.

A brief review of publications on the subject. In 1936, the International Federation of the National Standards established a technical committee of the national standards (ISA), which two years later passed a resolution on international technological terminology, which stated the need to develop common rules for formation international terms from different scientific branches, supplemented by a list of commonly used affixes and roots [3, p. 175].

Semantic models of English Environmental Protection terms haven't been analyzed yet. It makes our research actual and new. For building and analyzing semantic models of terms we have used the technique proposed by full professor Taras Romanovych Kyyak which is described in his work "Linguistic Aspects of Terminology" [2].

Researchers refer to semantic model as "categories of objects and relations between them which are reflected in the internal form" [2, p. 49]. E. F. Skorohodko claims that semantic model reflects lexical-semantic categories of components of the word or terminological phrases and type of semantic relations between them [5, p. 46-47].

The goal. The present study is aimed at building and analyzing semantic models according to which Environmental Protection terms are formed. Moreover, our aim is to compare structural and semantic models of terms and identify some regularities between them, thus, making contribution into the process of standardization of Environmental Protection terminology.

Materials and methods. For building semantic models the language of RX-codes is used in which the system of semantic relations is identified as a set of formulas, the main components of which are the symbols X and R with relevant indexes. The first ones represent lexical-semantic category (we call them "material" models), and the second – semantic relations (i.e. they reflect the type of semantic relations between the components of one-word term or terminological phrase. We call them "relational models"). Thus, we distinguish between "substantial" categories X020 ("action"), X040 ("body") and X060 ("property"). This technique is described in the work by T.R. Kyyak [2].

The relations between lexical-semantic categories are marked with symbol R and relevant indexes, indicating the type of relations. For example, the symbol R001 corresponds to "to be part of the class".

The opposite relations are marked with the help of stroke in the upper index (for example, R⁰061 – "to be the attribute of", R'⁰061 – "to have the attribute"), negative relations are indicated by the help of symbol $\neg$ ($\neg$ R061 – "not to be the attribute of", $\neg$ R'⁰061 – "not to have the attribute") [2, p. 49-50].

The most common types of semantic relations are: 1) R001 – "to be the subclass"; 2) R002 – "to be the part of"; 3) R'⁰002 – "to have the part of"; 4) $\neg$ R002 – "not to have the part of"; 5) R003 – "to be designated for use"; 6) R050 – "to be the subject of the action"; 7) R'⁰050 – "to have the subject"; 8) R051 – "to be a potential subject"; 9) R052 – "to be designated for"; 10) R053 – "to be the object of the action"; 11) R'⁰053 – "to have the object"; 12) R055 – "to be the result of"; 13) R'⁰055 – "to have the result"; 14) R057 – "to be the place of"; 15) R061 – "to be the attribute"; 16) R'⁰061 – "to have the attribute"; 17) R'⁰067 – "to have the name"; 18) R100 – "to be similar to"; 19) R'121 – "to have the object of the action"; 20) R'123 – "to have the tool"; 21) R150 – "to be the place of the action"; 22) R'150 – "to have the place of the action" [2, p. 50].

Results and discussion. As two-component terminological phrases prevail among the Environmental protection terms (our researched corpus contains 2256 terms) [4] we consider it necessary to analyze their semantic models.

Our corpus includes 1150 two-component terminological phrases (TPs), formed by 31 semantic models.

Thus, the terms with lexical-semantic category of the main component "body" (529 TPs) are formed according to 16 semantic models.

For terms with the lexical-semantic category "action" (414 TPs) 9 semantic models have been identified.

Terms with lexical-semantic category "property" (207 TPs) are represented by 6 semantic models.

Terms with lexical-semantic category of the main component “body” constitute 46% of all the researched two-component TPs (1150) and are often formed according to such semantic models:

- 1) The most productive semantic model is R001 X040 R'061 X060 – “body, which has the property as the attribute” according to which 136 TPs are formed: *fresh water, radioactive waste*;
- 2) R001 X040 R052 X020 – “body which is designated for action” (87 terms): *filtration system, cooling water*;
- 3) R001 X040 R'150 X040 – “body, which is the action place of another body” (52 terms): *forest fire, sewage fungus*;
- 4) R001 X040 R121 X040 – “body which is the object of the action of the other body” – 43 terms: *stabilization pond*;
- 5) model R001 X040 R050 X020 – “body, which is the subject of the action (doer)” forms 31 environmental terms: *effluent producer, sedimentation clarifier*;
- 6) less representative is model R001 X040 R'002 X040 – “body, which has a another body as a part” - 26 terms: *atomic waste*;
- 7) model R001 X040 R002 X040 – “body that is the part of another body” forms 24 terms: *landfill cell, ozone layer*;
- 8) less productive is model R001 X040 R'060 X040 – “body, which has another body as a material” (20 terms): *glass waste, soil amendment*;
- 9) R001 X040 R'067 X040 – “body, which has another body as a name” (18 terms); this category includes eponymic terms: *Imhoff tank, Ekman dredge; Nessler reagent*;
- 10) R001 X040 R053 X020 – “body which is the object of the action (operand)” (17 terms): *security area, forest reserve*;
- 11) R001 X040 R057 X020 – “body, which is the place of the action” (15 terms): *oxidation lagoon*;
- 12) model R001 X040 R150 X040 is less productive – “body, which is the place of the action of another body” (13 terms): *animal feedlot*;
- 13) R001 X040 R100 X040 – “body which is similar to other bodies” (12 terms): *bucket elevator, looping plume*;
- 14) R001 X040 R055 X020 – “body, which is the result of the action” (10 terms): *decay product*;
- 15) terms of the model R001 X040 R052 X040 – “body designated for another body” (7 terms): *disposal pond*;
- 16) R001 X040 R'150 X040 – “body, which has another body as the place of the action” (5 terms): *overland flow*.

Quantitative calculations show that the last models are not productive in English terminology of Environmental Protection.

The analysis of terms with lexical-semantic category “action” (414 TPs) revealed the following semantic models:

- 1) model R001 X020 R'053 X040 – “action which has the body as the object”, (254 terms) is the most productive model of the given lexical-semantic category: *refuse incineration, water chlorination, stream sanitation, waste processing*;
- 2) according to the model R001 X020 R'061 X060 – “action that has the property as the attribute” 73 environmental terms are formed: *biological pollution, intentional pollution, complete treatment*;
- 3) model R001 X020 R'050 X040 – “action which has the body as the subject” forms 19 terms: *glacier thawing, volcanic eruption*;
- 4) model R001 X020 R'123 X040 – “action, which has the body as a tool” participates in the formation of 17 terms: *water flushing, saltwater intrusion*;

- 5) model R001 X020 R'053 X060 – “action which has the property as the object” forms less number of terms (14 terms): *risk assessment*;
- 6) R001 X020 R'123 X060 – “action, which has the property as a tool” (12 terms): *ultrasonic filtration*;
- 7) model R001 X020 R'055 X040 is also less productive – “action that has the body as a result” (7 terms): *land slide; soil dehumidification*;
- 8) R001 X020 R'150 X040 – “action, which has another body as the place of the action” (4 terms): *surface pollution, sea dumping*;
- 9) R001 X020 R'050 X060 – “action which has the property as the subject (doer)” (4 terms): *pollution accumulation*.

Analysis of two-component TPs of Environmental Protection shows that the terms with the lexical-semantic category “property” (207 terms (18%)) are characterized by such semantic models:

- 1) the most productive model of this category is R001 X060 R061 X040 – “property that is an attribute of the body”. According to this model 78 terms are formed: *water aggressiveness, soil moisture, effluent quality, air quality*;
- 2) model R001 X060 R061 X020 – “property that is an attribute of action” includes 43 terms: *emission rate, flow velocity, elimination rate*;
- 3) semantic model R001 X060 R'061 X060 – “property that has another property as an attribute” forms 37 terms: *acute hazard, short-term toxicity*;
- 4) R001 X060 R'067 X040 – “property which has the body as the name” – 28 terms: *Coriolis effect, Rankine scale*;
- 5) R001 X060 R061 X060 – “property that is an attribute of another property” (11 terms): *climate fluctuation, weather forecast*;
- 6) model R001 X060 R'150 X040 – “property that has another body as the place of action” is less productive (4 terms): *city maladour*.

Thus, 31 semantic models for two-component Environmental terminological phrases have been built. Each semantic model includes a number of terms that can range from 4 to 254 TPs.

It should be noted that the structural features of the two-component environmental TPs have been singled out into six structural models: N + N, A + N, Ven + N, Ving + N, N + Ving, A + Ving, the most productive of which is the model N + N, according to which 603 Environmental Protection TPs are formed [4].

Analysis of the structure and semantics of two-component environmental TPs enables us to distinguish certain structural models specific to certain semantic models and, vice versa, semantic models specific to structural models. In other words, our task includes the possibility of establishing certain regularities between structure and semantics of two-component environment TPs and identifying some correspondence between them. Thus, it could be identified by which language means some semantic relations between the components of the TPs are expressed.

The most productive semantic models with lexical-semantic category of the main component “body” are represented by such structural models:

- 1) R001 X040 R'061 X060 – A + N (78 terms out of 136): *hazardous substance, discoloured water*;
- 2) R001 X040 R052 X020 – N + N (54 terms out of 87). This structural model is often characterized by verbal noun as the main component, which in its morphemic structure contains suffix *-er* or *-or*, that is used in the

researched terminology to refer to devices designed to perform the specific action: *dust collector, air filter*. In addition, the proposed semantic model is expressed by the structural model Ving + N, where present participle serves as an attribute: *bathing water*;

- 3) R001 X040 R'150 X040 – N + N (47 from 52 terms): *air contaminant*;
- 4) R001 X040 R'060 X040 – A + N and N + N (8 and 12 out of 23 terms). The adjective in the first structural model is formed from the noun: *gaseous waste, mineral waste*, and the first noun-component in the second model serves as an attribute: *coffee wastewater*;
- 5) R001 X040 R053 X020 – N + N and A + N (12 and 5 out of 17 terms): *biosphere reserve, national park*.

Such following structural models characterize semantic models of two-component Environmental Protection terminological phrases with lexical-semantic category “action”:

- 1) R001 X020 R'053 X040 – N + N, N + Ving, A + Ving (133, 64 and 43 terms out of 254): *trash disposal, river upgrading, environmental monitoring, fauna protection*;
- 2) R001 X020 R'061 X060 – A + N and A + Ving (48 and 8 out of 73 terms): *dry cleaning, chemical conditioning*;
- 3) R001 X020 R'050 X040 – N + N and N + Ving (8 and 11 out of 19 terms): *oil effluent, glacier thawing*;
- 4) R001 X020 R'123 X040 – N + N and N + Ving (9 and 8 out of 17 terms): *water irrigation, water flushing*.

It should be pointed out that semantic models with lexical-semantic category “action” are often presented by structural models in which the second component is expressed by a verb ending in *-ing*, which corresponds to gerund, and refers to the process or action.

Terms that belong to the most productive semantic models with lexical-semantic category “property” correspond to such structural models:

- 1) R001 X060 R061 X040 – N + N (67 out of 78 terms): *soil texture*;
- 2) R001 X060 R061 X020 – N + N (37 out of 43 terms): *emission factor, decontamination factor, collection efficiency*;
- 3) R001 X060 R'061 X060 – A + N and N + N (29 and 7 out of 37 terms): *adverse effect, off-flavour taste*;
- 4) R001 X060 R061 X060 – N + N (9 from 11 terms): *safety factor*.

To sum up, the most characteristic structural models of two-component environmental terminological phrases are represented by such semantic models:

- 1) N + N: R001 X040 R052 X020 – *drainage pipe*, R001 X040 R'150 X040 – *forest fauna*, R001 X040 R'060 X040 – *paper waste*, R001 X020 R'053 X040 – *soil depletion*, R001 X020 R'050 X040 – *pollutant transportation*, R001 X020 R'123 X040 – *sewage irrigation*, R001 X060 R061 X040 – *smoke transparency*, R001 X060 R061 X020 – *pollution density*, R001 X060 R061 X060 – *sound intensity*;
- 2) A + N: R001 X040 R'061 X060 – *black water*, R001 X040 R'060 X040 – *gaseous waste*, R001 X020 R'061 X060 – *long-term deposition*, R001 X060 R'061 X060 – *communicable disease*;
- 3) N + Ving: R001 X020 R'053 X040 – *waste recycling*, R001 X020 R'050 X040 – *glacier thawing*, R001 X020 R'123 X040 – *water weathering*;
- 4) A + Ving: R001 X020 R'061 X060 – *chemical conditioning*;

5) Ving + N: R001 X040 R052 X020 – *purifying liquid*;

6) Ven + N: R001 X040 R053 X020 – *purified water*.

As it can be seen, there is no one-to-one (definite) correspondence between the structure and semantics of two-component environmental protection TPs. However, several regularities have been identified.

Therefore, the structural model N + N is used for the formation of the majority of the analyzed semantic models with any lexical-semantic category that is explained by the fact that a large number of environmental terms are formed with the help of two nouns.

It has been proved that some structural models correspond to certain semantic models and vice versa, which enables to use the results of the given research in the process of term-formation.

Conclusions. The conducted analysis of Environmental terms enables us to make the following conclusions:

1) Semantically terms of Environmental Protection can be divided into three groups. Terms with lexical-semantic categories of the main component “body”, “action” and “property” have been singled out, among which the most numerous and productive in the given terminology are terms of the first two categories.

2) The terms of each lexical-semantic category are characterized by certain semantic models. The most typical and the most frequent semantic models for terms of corresponding lexical-semantic category have been built and analyzed. Thus, for terms with lexical-semantic category “body” 16 semantic models have been built, for terms with lexical-semantic category “action” – 9 semantic models and for terms with lexical-semantic category “property” 6 semantic models have been built. Quantitative characteristics of each semantic model have been also given.

3) The most productive semantic models of English environmental protection terms - R001 X040 R'061 X060, R001 X040 R052 X020, R001 X040 R'150 X040, R001 X040 R121 X040, R001 X040 R050 X020, R001 X020 R'053 X040, R001 X020 R'061 X060, R001 X020 R'050 X040, R001 X020 R'123 X040, R001 X060 R061 X040, R001 X060 R061 X020 etc. have been distinguished.

4) The parallel analysis of the structure and semantics of Environmental Protection terms made it possible to identify certain regularities between them and protest against unambiguous correspondence. It can't be clearly stated that certain structural model corresponds to only one semantic model and vice versa. It has been proved that each semantic model is represented by several structural models, and, accordingly, one structural model participates in the formation of several semantic models.

5) Quantitative calculations of terms that belong to certain semantic model show the productivity of certain model in formation of environmental protection terms.

6) The given research makes contribution into the process of term-formation, because the results of the analysis show certain regularities between system of concepts, proving that a wide range of word-formative morphemes is used for the expression of semantic categories.

The most representative structural and semantic models can serve, on the one hand, as examples for formation new terms, on the other hand, as a possible criterion for normalization of Environmental Protection terms. Semantic models can serve as a standard for normalization of the given terminology.

REFERENCES

- [1] Carmel Heah Lee Hsia. The Influence of English on the Lexical Expansion of Bahasa Malaysia. – Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1989. – 386 p.
- [2] Kyyak, T.R. Lingvistic aspects of terminology: – K. UMK VO, 1989. – 104 p.
- [3] Nedobity W. International Terminology // Language Adaptation (edited by Florian Columas). – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – P. 168-176.
- [4] Salamakha, M.Ya. Structural classification of the English two-component terminological phrases of Environmental Protection // Scientific Bulletin of Volyn National University of Lesya Ukrainka. Series: Philology – 2012. – Is. 22(247) – P. 210-215.
- [5] Skorokhod'ko, E.F. Problems in the theory of the English word formation and its application to machine translation. – K., 1964. – P. 46-47.

Semantic Models of English Environmental Protection Terms

M. Ya. Salamakha

Abstract. In this article an attempt to analyze the English Environmental terms according to their semantics has been made, making a contribution for the standardization of the researched terminology. The terms of Environmental Protection have been semantically divided into three categories: with the main component of “body”, “action” and “property”. For terms of each group their semantic models have been built. Also the parallel analysis of their structure and semantics have been made, which made it possible to notice some regularities (rules) in term-formation. The given study contributes to the process of term-formation, because the results of the analysis show certain regularities between system of concepts, proving that a wide range of word-formative morphemes is used for the expression of semantic categories.

Keywords: *term, terminological phrase, semantic model, structural model, lexical-semantic category*

Idiolect of Fiction Character in Translation

A. Yu. Shcherbak*

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: anna.yu.shcherbak@gmail.com

Paper received 26.09.15; Accepted for publication 06.10.15.

Abstract: The article focuses on the role of idiolect in forming a multifaceted fiction character and its reproducing in translation. Any idiolect has certain structural features common for "lects", which are viewed as varieties of the speaker's community. The means of conveying idiolects of fiction characters in Ukrainian translations, be they native speakers or foreigners, are under study.

Keywords: idiolect, fiction character, sociolect, dialect, accent, translation.

Language is a very important characteristic of a person's social status. The problem of social indication of a language is thoroughly developed in sociolinguistics: the horizontal and vertical classifications of languages in geographical and social dialects is highlighted, various sociolects (the language of the urban poor, the language of prestigious private school leavers, Black English, male and female language, etc.) are singled out and described, slang characteristics are set, professional languages and jargon are being studied. [Karasik: 50]

Good writers have never underestimated the significance of vivid and expressive language of their characters. Idiolect is defined as a system of individual stylistic features. [K.Wales, 1989: 230]. Many authors demonstrate their keen perception of voice and intonation, carefully creating idiolects. Any theme can be presented in different ways - with anguish, joy, indifference, cruelty, regret. Idiolect helps to reveal the inner world of the character, deepening the understanding of the character's psychology.

The issues of reflecting idiolect have not yet been considered comprehensively and systematically in translation studies, so they remain relevant and immediate.

Any idiolect has structural features that are common for all "lects" or the language variability within the same lingual community. Today researchers distinguish quite a number of various "lects" - a dialect and a sociolect but also a genderlect, a chronolect. "Lects" tend to intertwine, overlap and affect each other, so it is not always possible to obtain a pure specimen of any of them.

Numerous fiction translations show that translators do not always succeed in reflecting all speech features of a character, sometimes for purely objective reasons (not every linguistic element has a counterpart or equivalent in the target language), but it certainly deprives the translated work of important colors.

The Soviet school of translation declared "principled translatability" of any fiction text, the possibility of which was applied to languages and cultures standing on basically the same stage. The thesis of the principled translatability can be applied to texts with the "information of the first type" according to I.Arnold - scientific, technical, legal, medical, financial or economic. Fiction resists translation, as every author seeks to create a unique, inimitable work which cannot have its language counterpart in another culture by definition.

Idiolects of fiction characters occupy a special place among the artistic means of creating characters and reflecting a particular ethnic culture. The language of a fiction character may indicate his/her age, birthplace, upbringing and education, social and professional affiliation, and even gender. That is why it requires meticulous reproducing in translation.

The translator should always "listen to" the fiction speech, not just "read carefully", singling out individual features of each character and seeking to convey them in translation to the fullest extent possible. These features do not only include grammar, vocabulary and syntax but also the tempo and the rhythm of the speech, pronunciation may be distinct or slurred, energetic or weak. The translator should take the latter into consideration in order to ensure the maximum integrity of idiolect speech.

There are no precise lexical, phonetic and grammatical equivalents of "lects" in different languages. However, they are in some way or other reproduced in translation. The norms of the literary language are socially recognized and fixed in books, the lect norms are not codified, which enables the translator of a text to use various means in translation, among which compensation can be considered the most effective one: distinct phonetic and grammatical deviations from the language norm, for example, in English texts are mainly compensated on the lexical level. Compensatory tactics are not unified. Each element of the fictional idiolect, the speech of a fiction character, requires a specific translation solution which is not always universal. This means that a particular technique can produce a positive result in one text, but the same deviation from the standard speech requires a different approach in another text depending on various factors. In particular, it refers to the idiolect of native speakers, whose educational level is quite low, and the idiolect of foreigners, who speak with a specific accent. Even similar "errors" of native speakers and foreigners require variability in reproduction.

The idiolect of a native speaker is an extremely broad concept, unless we talk about the aristocratic circles of the British Isles, who use "received pronunciation". Jane Austen's characters use the same language as long as they belong to the same social class, while in "Lady Chatterley's Lover" by D.H.Lawrence the title hero speaks Yorkshire dialect, which unmistakably indicates his social and educational status. The novel "Wuthering Heights" is written in English, yet E. Brontë widely used dialectisms of western Yorkshire. Nelly and Joseph speak Yorkshire dialect. Cockney sociolect is not just a coloring of the character's speech in G.B.Shaw's play "Pygmalion", - it is an important plot-forming element. Eliza's every word indicates her social status. In this respect the novel "David Copperfield" by Ch.Dickens is a real idiolect symphony, which creates numerous challenges for translators.

"The Adventures of Huckleberry Finn" by Mark Twain can be considered a quintessence of dialects. The author remarks: "In this book a number of dialects are used, to wit: the Missouri negro dialect; the extremest form of the backwoods Southwestern dialect; the ordinary "Pike County" dialect; and four modified varieties of this last. The shadings have not been done in a haphazard fashion, or by guess-

work; but painstakingly, and with the trustworthy guidance and support of personal familiarity with these several forms of speech." [Twain: ix]

Let's try to systematize the most characteristic features in the speech of the narrator, Huck Finn, as well as other characters.

Grammatical level:

- dropping conjunction 'that': there wasn't ever anything could 'a' worked better.
  - the tautological use of a personal pronoun after the subject-noun: the king he fretted;
  - the incorrect use of "to be" verb forms: is I heah, or whah is I, dat's what I wants to know;
  - the wrong formation of past tense forms, making "regular" past for irregular verbs: seed (saw), drawed (drew), brung (brought), dove (dived).
  - the improper comparative and superlative degrees:
    - adjectives with suffixes –er, –est: improper comparison forming:: ignorantest; treacherousest; blessedest; innocentest; thankfullest; carelessst; best-naturedest;
    - double comparative: more surer; more easier; most loveliest;
  - the use of hain't, ain't instead of a present tense form of verbs to be and to have: I hain't got to ask (have not got); I hain't goin' to tell (I am not going); ain't you ashamed (aren't you); 'tain't likely (it is not);
  - the improper use of 1st person verbs with 2nd and 3^d persons: she say; it don't work; you pays your money and takes your choice; What does pirates have to do?; we was; you was over here; kings is kings;
  - the use of Present Simple instead of Past Simple: He come along one day, and he see she was a-witching him; it was a charm the devil give to him;
  - the use of Past Participle instead of Past Simple: that was easy, so we done it; he said he swum along; just then Jim begun to breathe;
  - the use of Past Simple instead of Past Participle in Perfect tenses and Passive: I had wrote, they'd stole it; you've went away; Is she took bad? he was rode; we were wore out;
  - dropping the auxiliary verb in Perfect tenses: I been to the circus; he ought to waited for them;
  - the use of transitive verbs instead of intransitive, lay instead of lie, set instead of sit, raise (rouse) instead of rise: He used to lay drunk; somebody's got to set up all night; so now he raised a howl that fairly made a body's hair raise; I rouses up;
  - the use of double negation: I don't know no things, it wouldn't hardly do; she never meant no harm by it; she couldn't write, nuther; I couldn't get that out of my conscience, no how nor no way;
  - the use of adjectives instead of appropriate adverbs: she done it beatiful; then he says slow and scornful; I'm awful sorry;
  - possessive pronouns formed by analogy to mine: ourn (ours), hern (hers), hisn (his), theirn (theirs);
  - many instead of much: that was too many for me;
  - the use of un- instead of in- or ir-: undigestible; undisposed; unregular; unreverent.
  - the use of indefinite article with plural numbers: a long ways; a good ways off.
- Phonetic level:
- adding t at the end of a word: skift (skiff), dogst (dogs), chanst (chance), wunst (once), relict (relic), to roust (to rouse);

- dropping sounds and syllables: 'em (them), 'n (than), better'n (better than), 'pears (appears), 'tend (attend), th'n (than), y'r (your), f'r (for), cer'nly (certainly), tollable (tolerable), do' (door), roun' (round), fren' (friend), o' (of), d'I (did I), complice (accomplice), 'dout (without), better'n (better than);
- substituting one phoneme for another : th → d: de (the); th → f: nuffn (nothing); ere, ir, are → ah: whah (where), sah (sir), squah (square); e → i: yistidday (yesterday); i → e: sperrit (spirit); u → i: jis' (just); u → e: shet (shut), jest (just), jedge (judge);
- using -ah instead of -ere, -ir, -are: whah (where), dah (there), heah (here), sah (sir), squah (square);
- substituting d for of th: de (the), dis (this), den (than, then), wid (with), dey (they, there);
- substituting e for i: resk (rik), tell (till), ef (if), hender (hinder), sperrit (spirit), sence (since);
- substituting for u: shet (shut), jest (just), jedge (judge);
- substituting e for d: mine (mind), tole (told), sole (sold), chile (child), behine (behind), fine (find), scole (scold), kine (kind);
- substituting er for ow or o: shadder (shadow), wider (widow), sorrer (sorrow), mullater (mulatto), tobacker (tobacco);
- substituting f for e th: bref (breath), nuffn (nothing), sumf'n (something);
- substituting i for u: sich (such), jis' (just);
- substituting i for e: git (get), yit (yet), yistidday (yesterday);
- substituting i for oi: pile (spoil), bile (boil), jint (joint).

The complete reproduction of these features in translation is practically impossible. There are no means to transfer these phonetic and grammatical deviations in the Ukrainian language. The possibility of grammatical errors in Ukrainian is significantly more limited than in English, as a large percentage of grammatical phenomena in English is not logically conditioned: the correctly used forms "am", "is", "are" can be rather regarded as the marker of the speaker's education level, not as a semantically valid feature. This asymmetry is conducive to compensations, mainly on the lexical level.

Certain phonetic feature in Ukrainian local dialects can be perfectly understood throughout the country, even if their usage is confined within certain territorial borders. That is why they can be generally used in translation, without being pigeon-holed as a distinct regional trait. For instance, [i] sound is changed by [и] in Brovary district of Kyiv region – [кит] instead of [кіт], and sound [o] is replaced by [y] in Kremchuk district of Poltava region – [гулува́ буліть]. This balanced approach can be used in translations. The degree of likelihood is important here, as long as undue domestication is unwelcome.

There is a difference between how Ukrainian is spoken in the Poltava region in the center and in Bukovyna in the west. Domestication can distort the text badly. For instance, Harry Potter's mentor Hagrid in J.K. Rowlings novel "Harry Potter and the Philosopher's Stone" uses a mixture of Scottish and Irish. The Ukrainian translator V. Moroz makes him speak in a mixture of Western Ukrainian dialects: Hutsul, Lemky, Boiky, Pokuttya. Such a vernacular, though it distinguishes Hagrid among other characters, can significantly change the overall perception of the novel. The complete mirroring of local dialects in translation is not to be sought: the reader is unlikely to believe that a Negro from the state of Mississippi can speak like a resident of a village in Ha-

lychyna or in Kherson region. However, in each case, relatively neutral indicators of language deviations that point at the social status rather than a geographic area can be used. Losses are inevitable here, but it is possible to minimize them. As dialectal speech is inseparably linked with a social group, this particular parameter can be shown in translation.

There is a distinct contamination in the language of foreigners: the unconscious, almost mechanical transfer of a native language norms to a foreign language. There are quite a few foreigners among characters in the novels of W.Collins, J.Galsworthy, A.Christie, E.Hemingway, J.D.Salinger, E.L.Doctorow, etc. Their idiolects are carefully created by authors. An English reader gets a polyphonic picture, while Ukrainian translations often monotone these features.

Accents in the idiolect speech of characters deserve the translator's special attention, considering not only their possible lexical and grammatical errors, but also the prosody intrinsic for native speakers. When speaking a foreign language, people tend to add a special shade of their own pronunciation: a German, an Englishman and a Frenchman speak, say, Ukrainian with different accents. Deviations at all levels – phonetic, grammatical, lexical and stylistic – are observed in accents, which are idiolects of foreigners. Their reproduction in translation is easier to be attained than the language deviations of native speakers, as foreigners' speech sounds peculiar by definition.

Methods of translating contaminated speech are mainly factitious, though they can represent actual differences between languages. It is good for the translator to have a clear understanding of any fiction foreigner's native tongue. In case there is a conventional method to transfer a certain type of contaminated speech, the translator can resort to it, irrespective of the form of the original contamination.

It can be interesting for a Ukrainian translator that the Ukrainian tradition of reproducing foreigners' speech in translation (unlike the Russian one) is not very well developed. This situation is historically conditioned, but, still, one can find enough examples of contaminated speech of foreigners in the original Ukrainian literature, which can be creatively employed in translation.

Foreigner's "broken" speech in translation should sound natural enough, and therefore its transfer must be functional. That is why the translator must be familiar with the structure and sounding of foreigners' speech because this speech is usually an unconscious translation from their native language. [Vlakhov, Florin 1980: 258-259] Being an element of a character's idiolect these deviations are not necessarily associated with a single word or sentence, so the translator can apply any compensation approach – phonetic, morphological, syntactic, so as to keep the feeling of "otherness" of their speech in translation.

In translation studies one can find different points of view as to the possibility and necessity of reproducing language deviations of the original text, which are associated with the imitation of foreigners' speech in translation.

Although some linguists believe that these deviations should not be reproduced in translation, and that colloquial forms of language should be used for their reproduction at best, in fact, it is one of the expressive elements of the author's style that calls for a close attention on the part of the translator. [Nekriach, Kopylna: 156]

Annette Forsythe and Prosper Profond, the characters of J.Galsworthy's "The Forsythe Saga" speak with French accent, as well as a French singer in "The Catcher in the Rye" by J.D.Salinger. A.Christie created an unforgettable character of Hercule Poirot, a private detective, Belgian by birth, who speaks with French accent, which makes him immediately recognizable in the original. Ukrainian translations of these books do not always reproduce accent: Poirot speaks just like all other characters, whose native language is English. Thus, one of the attractive character-making features is eliminated, which can't but distort the general impression of the book.

The strategies of reproducing accents in Ukrainian translations can be as follows (according T. Nekriach and O.Kopylna):

- 1) phonetic means;
- 2) the violation of the morphological and syntactic rules;
- 3) the improper use of words.

Unfortunately, these strategies are neglected in Ukrainian translations.

The German accent in English texts can be found in O.Henry's "The Last Leaf" and "Witches' Loaves", as well as J.Galsworthy's "The Forsythe Saga". The "zero" translation of the accent is conducive to simplification and decolorization of the original.

Nevertheless, there is an example of reproducing German accent in Ukrainian literature. This is "The Tale of Dobrobyt" by I.Franko. Mr.Hopman from the clerical office speaks with a strong German accent. The author devoices consonants, particularly, fricative, which is distinctive for German language: *Топпропит (Добробит), топре (добре), туше (дуже), хроші (гроші), тумайте (думайте), оплікацію (облігацію), пув (був), ропити (робити); спіша (збіжжя), посволите (дозволите), мошете (можете), саперемо (заберемо), непоше (небоже), сатармо (задарма), росумієте (розумієте), сарас (зараз), самало (замало).*

The translator hardly has a right to drop at his/her own discretion the characteristic components used by the author of the original which are quite possible to be reproduced. The task of the translator is to transfer all the variety of artistic means which include the idiolect of characters, as a powerful tool of making a syncretic image.

Certain elements in a work of literature resist translation. The translator has to activate her/his creative potential to the fullest degree in order to find alternatives for them. The task is not at all simple and easy. If the language of translation possesses all the necessary means for reproducing a certain feature, these means have to be applied, otherwise, these subjective omissions became arbitrary, which can water down fictional work in the receiving culture.

REFERENCES

- [1] Vlakhov, S., Florin, S. Untranslatable in translation. – M.: International relationships, 1980. – 343 p.
- [2] Karasik, V.I. Language of social status. – M.: ITDGK «Gnozis», 2002. – 333 [.
- [3] Nekriach, T.YE., Kopylna, O.M. Reproduction of the contaminated language in Ukrainian translations // Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics. Collection of scientific papers. Issue 1 / ed. N.M. Korbozerova. – K.:KNU, 2002. – P. 155-159.
- [4] Franko, I.YA. Fairy tale about Welfare // Collected works in fifty volumes. Vol. 18: Novels and Stories (1888-1892). – Kyiv: Publishing House "scientific opinion", 1978. – P. 147-153.
- [5] Twain, M. The Adventures of Huckleberry Finn. – New York: Random House, 2003. – 310p.
- [6] Wales, K. A dictionary of stylistics. Longman, London & NY., 1989. – 504p.

National and cultural features of combinability of emotive particles in the German language

T. Schibrik

Kiev University of Modern Knowledge, Kiev, Ukraine

Paper received 23.08.15; Accepted for publication 11.09.15.

Abstract/ The article deals with the matter of combinability of the emotive particles of the German language with each other. Emotive particles are divided into two classes: core and peripheral emotive particles. Some specific combinations of emotive particles can be typical to certain area of the German speaking language territory.

Keywords: emotive particles, combinability, semes, national and cultural features

The aim of the article is to analyse the ability of emotive particles to combine with each other in the following German speaking areas: Northern Germany, Southern Germany, Austria, Switzerland.

The **material of the article** are the emotive particles found in the newspapers of Northern Germany, Southern Germany, Austria, Switzerland.

The **methods** used in the following article are a quantitative method and the method of semantic analysis.

Introduction: Emotive particles have the ability to be combined into complexes of two to four components. Core emotive particles can be combined with each other as well as with peripheral emotive particles. **The following scientists** dealt with the issues of emotive particles: Bublitz W., Koptsev Y.D., Kuchma O.I. and others. Scientists point out that there is proportional dependence of the ability to combine on the level of desemantization of emotive particles [4, p.157] However, it should be noted that we should rather not talk about the level of desemantization of emotive particles, but the degree of modification of their semantic meaning. According to the above mentioned dependence core emotive particles form the greatest number of combinations most frequently, their semantic meaning has significantly modified from the parts of speech they derived as a result of emotive rethinking, while peripheral emotive particles' connection between each other generally are not typical.

The most suitable context for combinations is the narrative sentence [3, p.11] The most common is a combination of two emotive particles: „*Hör doch mal zu!*“ Next in frequency follow the combinations of three emotive particles: „*Komm doch ruhig mal zu uns!*“ More seldom emotive particles are combined in a complex of four components: „*Da hättest du ja doch wohl mal uns kurz, Guten Tag sagen können!*“ [1, S.43]

The conditions that enable the combination of emotive particles is the same functional field of each emotive particle that is determined by the type of syntactic structure and compatibility of conceptual categories of emotive particles that are interfaced. For example, the impossibility of combination of emotive particles *ja denn* is caused by incompatibility of their semes "COMMON KNOWLEDGE" and "SUBJECTIVE INTEREST" because when the speaker knows the truth, he does not need it to find it out, referring to previous context. The potential combination of these particles is possible: *ja wohl, ja doch, ja schließlich, ja eigentlich, ja ruhig, ja vielleicht, ja eben, ja auch, doch nur, doch*

bloß, doch mal, doch ruhig, doch etwa, doch eigentlich, doch wohl, nur ruhig, nur mal, nur bloß, ruhig mal, bloß mal, mal ruhig, mal bloß, eigentlich mal, eigentlich doch, denn wohl, denn mal, denn vielleicht, denn auch, etwa doch, nun mal, eben mal, eben noch, mir nur, wohl schon, aber auch, auch schon, auch immer and other: „*Der wirtschaftliche Aufholprozess im Osten stagniert, das ist ja schon ein Problem.*“ (15) Inappropriate is a complex mix of emotive particles: *ja denn, auch denn, wohl ja, vielleicht ja, nur doch, ruhig nur, bloß doch, bloß ruhig, ruhig eigentlich, mal doch, ruhig doch, eigentlich eben, etwa denn, schon wohl, schon ja, schon denn* and others.

Important is the distributional position of emotive particles in the sentence. The first position usually is occupied by emotive core particles with the highest degree of emotive rethinking: „*Er kennt sich ja wohl in Berlin aus.*“ [2, p.188], which modify the illocution of the speaker stronger. In the above-mentioned example of emotive particle *ja* in first position activates the most important seme of the knowledge of the fact that the subject is well oriented in Berlin and the emotive particle *wohl* brings extra tinge of caution and delicacy of expression. Distributional position of emotive particles explains the possibility of combining particles *ja wohl*, but the inability of combination of *wohl* and *ja*, because the first position of *wohl* would activate the dominant seme of hypothetical confidence that would be incompatible with the seme of common knowledge.

When combined the meanings of each individual emotive particle interact and perform their own communicative pragmatic function. "[2, p.188]: „*Der Zoff um die Gebühren provoziert dagegen ein Klima, der politischen Konkurrenz doch mal die Stimme zu geben.*“ (14) Emotive particle *doch* serves to convince the interlocutor to draw attention to some specific phenomenon despite his resistance, and emotive particle *mal* activates the seme of easiness of action and softens the illocution. Emotive particle *bloß* activates the seme of actual fact with some sharpness, flatness, arrogance, derision: „*Stellen Sie sich bloß mal Eddie Murphy im Bundestag vor, oh Gott!*“ (18) Emotive particle *eben* activates the seme of inability to change the situation, emotive particle *mal* conveys spontaneity, randomness of situation: „*Wenns um die Liebe geht, kann der Verstand eben mal aussetzen.*“ (10) Emotive particle *denn* expresses interest of speaker in receiving answers to questions, *auch* implies that the incident with the late train is precedent, and *mal* activates the seme of ease and gives the expression a

polite tone: „*Gab's denn auch mal die Vorstellung, Lafontaine und Brüderle könnten gemeinsam etwas Großes auf die Beine stellen, etwa eine sozialliberale Koalition im Bund?*“ (16) Using emotive particle *doch* the speaker is trying to convince a partner in his beliefs, emotive particle *einfach* amplifies his argumentation: „*Es kann doch einfach nicht sein, dass ich die verlasse, oder?*“ (12) National-cultural features of emotive particles' combinations are generally detected in combinations of regionally marked emotive particles (*halt, man, einmal, bloß, freilich*) with other

emotive particles: „*Ja, und dann ist da noch die Sache mit der Fliegenklatsche, die es halt doch nicht als Taktstock tut: Naja, räumt schließlich der eine oder andere Dirigent ein, der Taktstock sei so etwas wie die Verlängerung der Hand vor allem bei kleinen Bewegungen.*“ (1) Such combinatorial connections are characteristic of southern Germany. The results of our research of combinatorial connections of emotive particles are depicted in the following table below.

The results of the research can be shown in the following tables:

Core emotive particles have such combination options in different regions:

Northern Germany	Southern Germany	Switzerland	Austria
auch nur bloß mal denn mal denn auch mal doch mal eben doch eben mal einfach immer einfach nur gerade einmal, gerade mal immer schon ja auch ja immer noch ja schon nicht doch nicht mal nun einmal nun mal schlicht und ergreifend schlichtweg schlicht und einfach schon mal	auch bloß doch bloß doch einfach doch mal einfach mal einfach nur einfach ruhig gerade einmal gerade mal halt doch ja auch ja einfach ja schon mal + Infinitiv nicht einmal nicht mal nun einmal nun mal schon immer schon mal	auch schon eben mal einfach nur gerade einmal gerade mal ja auch ja eh nicht mal nur schon schlicht und einfach schon immer schon mal wohl schlicht	auch einfach eben einfach gerade einmal immer schon ja auch ja schon nicht einmal

The combination of peripheral emotive particles:

Northern Germany	Southern Germany	Switzerland	Austria
doch immer noch erst recht immer noch ja schließlich schon noch immer	doch immerhin erst gar nicht erst recht immer noch noch immer überhaupt erst	denn überhaupt erst recht immer noch noch immer überhaupt schon	gerade erst immer noch ja schließlich noch immer

The conclusions of our research found that the combinations with emotive particle *bloß* are present both in the north and the south of Germany, although dominates in the latter region: „*Ich habe doch bloß einen simplen Film gemacht, einen ganz normalen.*“ (13). Combinations with *halt* are only found in southern Germany: „*Ja, und dann ist da noch die Sache mit der Fliegenklatsche, die es halt doch nicht als Taktstock tut: Naja, räumt schließlich der eine oder andere Dirigent ein, der Taktstock sei so etwas wie die Verlängerung der Hand vor allem bei kleinen Bewegungen.*“ (5) The speaker explains his partner a contrary opinion, that things are exactly the way they are, it cannot be changed, but one can only put up with it, that there are no other alternatives or solutions to problems. The dominant semes are "STATEMENT OF FACT" and "UNCHANGABILITY OF SITUATION". The speaker expresses the point of view that nothing can be done, and the note of fatalism or pessimism is felt while primarily negative emotions are released.

Combinatorial connections of emotive particles *eben mal, eben einmal* are found only in the north and south of Germany: „*Für gewöhnlich mögen Reporter die 14 Minuten Verzögerung in der Kommunikation nicht, die es nun mal vom Mars zur Erde dauert.*“ (19) *Eben mal, eben einmal* are used in the northern and southern regions of Germany synonymously, but reveal some idiolectic features: „*Es ist nun einmal so, dass die CSU den Kultusminister stellt.*“ (7) The combinations of particles *eben mal* are detected only in the region of Switzerland: „*Wenns um die Liebe geht, kann der Verstand eben mal aussetzen.*“ (10) Contrary to *eben/halt, nun einmal* often expresses reproach because the communication partner knew about the lack of opportunities to solve the problem, but did not consider this sufficient to stop the effort. The combination of emotive particles *schon* and *mal* is observed in the regions of northern, southern Germany and Switzerland: „*Die Übertragung der Grund-sicherung im Alter und bei Erwerbsminderung von den*

Kommunen auf den Bund war ja hier schon mal ein Anfang.” (6) One one hand, this combination serves as the confirmation of certain facts, on the other as spontaneity, randomness of situation. The combination of emotive particles *nur* and *schon* are found only in Switzerland: *«Ich bin nur schon froh, dass ich ohne Probleme hier sein, normal laufen kann und mir niemand mehr etwas anmerkt.»* (8) The combination intensifies the exclusivity of the statement.

Core emotive particles *etwa*, *aber* and peripheral particles *also*, *so*, *freilich* in the analyzed by us in newspaper lexics did not come into compatibility with other particles. The highest frequency of connectivity of emotive particles with other particles is observed in the regions of northern and southern Germany. In the regions of Austria and Switzerland there is a combination of emotive particles *ja eh*: *«Ach, ihr lässt ja eh alle wieder laufen!»* (9). Emotive particle *einmal* is used in Austria in incentive sentences, unlike other regions, where the emotive particle *mal* prevails. The design *mal* + *Infinitiv* functions mainly in southern Germa-

ny: *„Die Stunde ist rum, die Füße sind kalt, die Hunde dreckig und müde, ihre Menschen glücklich. Am nächsten Samstag geht es weiter. Vielleicht wieder auf der Wiese, vielleicht auch in einem Bahnhof oder auf dem Flughafen. Mal schauen, was die Vierbeiner künftig noch so alles angehen.“* (11) Only in northern Germany there is a combination of emotive particles *schlicht* und *ergreifend*: *“Man hat ja auch Jassir Arafat schlicht und ergreifend zur Unperson erklärt und verhandelt mit ihm gar nicht erst, und das ist natürlich ein schwieriges Omen.“* (20) In conjunction with idiomatic *ergreifend* the particle amplifies the illocution of the expression, giving it an ironic tone. Form *schlichtweg* is also present only in North Germany: *“Mike Büskens und seine Jungs sind schlichtweg echt und die sympathischsten Verlierer aller Zeiten.“* (17) Regions where emotive particles exhibit the greatest emotive frequency of combinability with other emotive particles are: northern and southern Germany, the lowest productivity of combinability is observed in Austria.

REFERENCES

- [1] Bublitz, W. Ausdrucksweisen der Sprechereinstellung im Deutschen und im Englischen. Untersuchungen zur Syntax, Semantik und Pragmatik der deutschen Modalpartikeln und ihrer englischen Entsprechungen/ Wolfram Bublitz. – Tübingen: Niemeyer, 1978. – 245 S. – Literaturverz.: S.231-245.
- [2] Deutsch – Land und Leute: Handbook of German. Kunch L., Rizvanova E., Timchenko EK - Kyiv: RIO "Testament" IHL "Inform VT Service" 1993. – 373 p. p.188
- [3] Koptsev, Y.D. Modal particles in dialogical speech in German language.: Dissert ... PhD.: 10.02.04 / Lenynhr. state. Univ. – L., 1976. – 17 p.
- [4] Kuchma, O.I. German emotive-expressive particles and their translation into Ukrainian (on the material of Ukrainian translations of modern German prose): Dissert ... PhD.: 10.02.16 / Olga Ivanivna Kuchma / The national Kiev Taras Shevchenko University. – K., 2003. – 214 p.

REFERENCES OF ILLUSTRATED MATERIAL

- [5] Bayerische Staatszeitung. Fuchteln mit dem Blindenstock. 11.01.2013 / URL: http://www.bayerische-staatszeitung.de/staatszeitung/unser-bayern/detailansicht-unser-bayern/artikel/fuchteln-mit-dem-blindestock.html?tx_felogin_pi1%5Bforgot%5D=1 (date of access: 19.03.2015)
- [6] Bayerische Staatszeitung. Für Volksentscheide braucht es Hürden. 09.03.2012 / URL: http://www.bayerische-staatszeitung.de/staatszeitung/kommunales/detailansicht-kommunales/artikel/fuer-volksentscheide-braucht-es-huerden.html?tx_felogin_pi1%5Bforgot%5D=1 (date of access: 19.03.2015)
- [7] Bayerische Staatszeitung. Von der CSU lernen? Bloß nicht! 24.08.2012 / URL: [http://www.bayerische-staatszeitung.de/staatszeitung/politik/detailansicht-politik/artikel/von-der-csu-lernen-bloss-nicht.html?tx_felogin_pi1\[forgot\]=1](http://www.bayerische-staatszeitung.de/staatszeitung/politik/detailansicht-politik/artikel/von-der-csu-lernen-bloss-nicht.html?tx_felogin_pi1[forgot]=1) (date of access: 19.03.2015)
- [8] Blick. Feuz in Wengen: „Es ist hart, als Zuschauer hier zu sein“. 18.01.2013 / URL: <http://www.blick.ch/sport/ski/feuz-in-wengen-es-ist-hart-als-zuschauer-hier-zu-sein-id2172250.html> (date of access: 19.03.2015)
- [9] Blick. Jetzt sollen Ausländer für Recht und Ordnung sorgen.15000 Polizisten zu wenig in der Schweiz! 08.07.2012 / URL: <http://www.blick.ch/news/schweiz/jetzt-sollen-auslaender-fuer-recht-und-ordnung-sorgen-15000-polizisten-zu-wenig-in-der-schweiz-id1954738.html> (date of access: 19.03.2015)
- [10] Blick. Luzernerin Mona „könnte kotzen“. Liebt der Bachelor eine Dressur-Reiterin? 31.01.2013 / URL: <http://www.blick.ch/people-tv/luzernerin-mona-koennte-kotzen-liebt-der-bachelor-eine-dressur-reiterin-id2188744.html> (date of access: 19.03.2015)
- [11] Stuttgarter Zeitung. Ausbildung. Braasav. 04.02.2015 / URL: <http://www.stuttgarter-zeitung.de/inhalt.ausbildung-hund-sitzt-mensch-tobt-page1.a5a6c3c3-f579-4120-ba9c-5e55e60160d7.html> (date of access: 20.03.2015)
- [12] Süddeutsche Zeitung. Hinter Ginestas beginnt das Paradies. 17.01.2013 / URL: <http://www.sueddeutsche.de/kultur/zum-tod-von-jakob-arjouni-hinter-ginestas-beginnt-das-paradies-1.1575953> (date of access: 20.03.2015)
- [13] Süddeutsche Zeitung. Kino-Erfolg aus China: „Lost in Thailand“ Slapstick auf dem Hamsterrad. 17.01.2013. <http://www.sueddeutsche.de/kultur/kino-erfolg-aus-china-lost-in-thailand-slapstick-auf-dem-hamsterrad-1.1574835> (date of access: 20.03.2015)
- [14] Süddeutsche Zeitung. Warum es um mehr Geld geht als um Geld. 08.02.2013 / URL: <http://www.sueddeutsche.de/bayern/csu-und-fdp-wollen-streit-beenden-bayerisches-millionenspiel-1.1595325-2> (date of access: 20.03.2015)
- [15] Zeit Online. Auch mal öfter Danke sagen. 23.02.2013 / URL: <http://www.zeit.de/2013/09/Roland-Berger-Unternehmensberater-Ostdeutschland/seite-2> (20.03.2015)
- [16] Zeit Online. Brüderle und Lafontaine. Morgens um vier waren wir beim Du. 27.01.2012 / URL: <http://www.zeit.de/2013/01/Oskar-Lafontaine-Rainer-Bruederle/seite-2> (date of access: 21.03.2015)
- [17] Zeit Online. Das Fußballgott bestrafte Hoffenheim. 27.11.2012 / URL: <http://www.zeit.de/sport/2012-12/bundesliga-2012-rueckschau-fussball-bayern-dortmund/seite-2> (date of access: 21.03.2015)
- [18] Zeit Online. Fett wie ein Turnschuh. Ich trainiere, bis ich so viele Puppen wie Berlusconi habe. 20.02.2013 / URL: <http://www.zeit.de/sport/2013-02/tuvia-tenenbom-kieser-muskeln-fett-wie-ein-turnschuh> (date of access: 21.03.2015)
- [19] Zeit Online. Sarcasticover. Erdenkram interessiert mich nicht. Ich bin auf dem Mars! 28.12.2012 / URL: <http://www.zeit.de/wissen/2012-12/sarcasticover-mars-curiosity-interview> (date of access: 21.03.2015)
- [20] Zeit Online. Skepsis gegenüber Erfolg der Nahost-Friedensinitiative „Roadmap“. 04.06.2003 / URL: http://www.zeit.de/politik/dlf/interview_030604 (date of access: 21.03.2015)

Le symbolisme phonétique dans le premier théâtre de Maurice Maeterlinck

D.O. Tchystiak

Université nationale Taras Chevtchenko de Kyiv, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: dmytro.tchystiak@gmail.com

Paper received 17.10.15; Accepted for publication 24.10.15.

Résumé. L'article analyse les conceptions du symbolisme phonétique dans les écrits des auteurs symbolistes francophones (S. Mallarmé, R. Ghil, A. Mockel, entre autres) qui ont influencé les paradigmes phono-sémantiques dans le premier théâtre de M. Maeterlinck. Par ailleurs, une analyse du drame maeterlinckien « Les Sept Princesses » d'après les recherches contemporaines dans le domaine du symbolisme phonétique est effectuée.

Mots clés: symbolisme phonétique, phonosémantique, universal linguistique, symbole, mythe

La théorie du symbolisme phonétique a parcouru un long chemin à travers les siècles avant de devenir une discipline à part entière au sein de la linguistique contemporaine – la phonosémantique. Et ce depuis la Grèce Antique (notamment «Le Cratyle» de Platon avec la notion des «noms premiers» [6, p. 152], sons ayant subi par la suite une dénaturalisation sémantique), en passant par le Moyen Age (saint Augustin, Denys d'Halicarnasse), les Lumières (G.W.von Leibniz, «Nouveaux Essais sur l'Entendement humain»). Nous ne nous arrêterons pas davantage sur ces conceptions de déterminant phonétique du signe linguistique dans les limbes en envoyant le lecteur intéressé à l'étude remarquable d'Alexandre Jouravliov [3]. C'est pourtant au Romantisme que l'on doit un véritable foisonnement des conceptions de l'expressivité phonétique. Nous n'en citerons que quelques-unes faute de place. Pour le groupe d'Iéna, la langue poétique doit devenir une harmonie de l'humeur de notre âme, où tout excelle, elle doit retrouver le chant mélodieux de l'Age d'or perdu. A.W.Shlegel émet l'hypothèse de correspondance entre son, couleur et signification. Ainsi, «a» évoque la clarté, le rouge, la jeunesse et l'amitié, «i» le bleu du ciel, l'amour et la vérité, «o» le pourpe, «u» l'azuré [7, p. 148]. Victor Hugo donne une autre classification: «a» serait blanc, «o» orange, «u» noir [7, p. 149]. Notons aussi le constat synesthésique de Ch.Baudelaire dans le «Salon 1846»: «Cette grande symphonie du jour, qui est l'éternelle variation de la symphonie d'hier, cette succession de mélodies, où la variété sort toujours de l'infini, cet hymne compliqué s'appelle la couleur» [10, p. 89], d'où il n'y a qu'un pas aux célèbres «Correspondances» (1857): «Comme de longs échos qui de loin se confondent // Dans une ténébreuse et profonde unité, // Vaste comme une nuit et comme la clarté, // Les parfums, les couleurs et les sons se répondent» [9, p. 92].

Si la musicalité est devenue l'emblème du symbolisme («De la musique avant toute chose» de Verlaine est connu de tout francophile), la musique est au cœur de l'esthétique symboliste. La fonction poétique n'est plus informative, elle «se déplace vers la fonction évocative et suggestive» [5, p. 6]. La suggestion, langue de correspondances, doit retrouver le rythme initial de la synthèse des impressions, un idéal symboliste tout à fait réalisable dans la linguistique contemporaine grâce à des recherches neuropsychologiques dans le domaine de la synesthésie (ou pour reproduire la terminologie de S. Voronine, de la synesthésie («phénomène psychologique basé sur les relations entre différents modes de sens et les émotions, ayant pour conséquence le transfert de qualité même du sens, et au second degré – le transfert de signification dans les

mots ayant une valeur phono-symbolique» [1, p. 77], notion de base de théorie phonosémantique). On verra par la suite que c'est bien dans les considérations sur la musique du langage poétique que les bases de la théorie contemporaine du symbolisme phonétique sont établies.

Ainsi, "La Poésie est l'expression, par le langage humain ramené à son rythme essentiel, du sens mystérieux des aspects de l'existence: elle doue ainsi d'authenticité notre séjour et constitue la seule tâche spirituelle" [23, p. 572]. La musique, langue de virtualité, est un moyen d'établir un contact avec la substance, le monde des Idées. D'après A.Schopenhauer («Le Monde comme volonté et comme Représentation»), si prisé par les artistes de la culture «fin de siècle», «la musique dispose le moi à la contemplation pure des idées et à l'oubli complet (...) de sa personnalité subjective» [25, p. 10]. Un autre grand amateur de Schopenhauer et de Wagner, en passant par les romantiques allemands, la philosophie antique et hindoue, Albert Mockel atteste la valeur intemporelle de la musique: «La Musique pure, art tout entier, et seulement, dans le Temps, supprime la notion d'un temps concret en liant les esprits à la seule notion de temps qu'elle fait surgir» [16, p. 662]. Dans les «Notes» de 1869 le Maître de la rue de Rome proclame la nécessité de la motivation phonétique du signe linguistique: «la Parole, en créant les analogies des choses par les analogies des sons – l'Écriture en marquant les gestes de l'Idée se manifestant par la parole» [24, p. 854]. On ne s'étonnera pas alors de lire dans «Avant-Dire» au «Traité du Verbe» de René Ghil: «Je dis: une fleur! et, hors de l'oubli où ma voix relègue aucun contour, en tant que quelque chose d'autre que les calices sus, musicalement se lève, idée riieuse ou altièrè, l'absente de tous bouquets» [24, p. 920]. Ainsi, le signe linguistique est une correspondance homomorphe (musicale) au signifiant (idéal) en tant que son approximation ce qui constitue la loi fondamentale de la théorie phonosémantique [1, p. 180]. Dans le même «Avant-dire» Mallarmé reconnaît que les mots n'accomplissent leur fonction sémiologique que dans le texte, où le caractère accidentel des mots est récompensé par le caractère nécessaire du texte. «Le vers qui de plusieurs vocables refait un mot total, neuf, étranger à la langue et comme incantatoire achève cet isolement de la parole: niant, d'un trait souverain, le hasard demeuré aux termes» [24, p. 920]. L'intention de l'auteur se trouve donc réalisée dans les procédés phoniques qui lui sont propres, «la musique devient une fonction langagière, stylistique (...) Elle illustre d'une façon graphique le lien entre le style et l'idée», – souligne à juste titre György M.Vayda [32, p. 38]. On a bien vu que le symbolisme phonétique se trouve au cœur

de l'esthétique symboliste. Ce n'est pas un hasard donc de voir s'épanouir tout un réseau de conceptions relatives à l'expressivité phonétique dont nous ne citerons que les plus complexes. Certes, le potentiel expressif des «Voyelles» d'après A.Rimbaud n'est pas à ignorer. Néanmoins, c'est dans les conceptions de René Ghil et d'Albert Mockel que le symbolisme francophone (belge surtout) trouve la réalisation la plus passionnante pour le chercheur en phonosémantique.

En effet, la théorie de l'instrumentation poétique de René Ghil constitue une première tentative d'esquisse «scientifique» de la question. Elle a d'ailleurs influencé plus qu'on ne le croyait le symbolisme slave grâce à la coopération de René Ghil avec Valérii Brioussov et le symbolisme belge (il est à noter une série d'articles de Ghil titrés «Sous mon cachet» parus dans la revue bruxelloise «La Basoche» en 1885, puis surtout la parution du «Traité de Verbe» en 1886 dans les n° 5 et 6 du périodique parisien «La Pléiade», dirigé par Rodolphe Darzens, qui comptait parmi une vingtaine de lecteurs Charles Van Lerberghe et Maurice Maeterlinck). Albert Mockel a beau «interpréter» avec ironie le nom de ce dernier d'après la méthode de Ghil («Nous reconnaitrons en ces trois syllabes le son grave des orgues et la finesse aiguë des violons, et le ton noir et large, *Ma*, qui s'achève par *i* en une phosphorescence bleue») [26, p. 14], l'influence de l'instrumentation poétique sur M.Maeterlinck n'est pas à négliger complètement. Nous allons laisser de côté la conception de la «poésie scientifique», la cosmogonie du progrès et les polémiques autour de l'école «évolutive-instrumentaliste» [13] qui s'oppose à l'école symboliste, en nous arrêtant sur l'aspect formel des recherches ghiliennes. Dans sa brochure «Méthode évolutive-instrumentaliste d'une poésie rationnelle» (1889) il se donne pour objectif de trouver «la langue adéquate, de mouvement mathématique, susceptible de varier infiniment le rythme, concurrence avec l'idée» [14, p. 16]. En se basant sur les travaux de H. von Helmholtz «Théorie physiologique de la Musique fondée sur l'étude des sensations auditives» (1868) et «Causes physiologiques de l'harmonie musicale» (1877) Ghil proclame: «aux timbres des instruments de musique et aux timbres de la voix, ou voyelles, sont les mêmes Harmoniques», tandis que par les consonnes de la langue représentent «les bruits et les rumeurs qui dans chaque instrument proviennent du mode spécial de production du son» [14, p. 17]. Ainsi «a» provient des orgues, «e» des harpes, «i» des violons, «o» des cuivres, «u» des flûtes. «Les mots seront choisis en tant que sonores, de manière que leur réunion voulue et calculée donne l'équivalent immatériel et mathématique de l'instrument de musique (...) pour [le] présent état d'esprit » [14, p. 18]. Or, quelque scientifique qu'elle veuille paraître, la théorie de Ghil rejoint celle de Mallarmé: «la parole est liée à l'Idée, et à la sensation, et au sentiment par l'Idée» [14, p. 17]. On revient donc de nouveau à la notion de synesthésie, cette fois-ci encore l'Idée devient le signifié exprimé par les sens de la même modalité – perception des instruments musicaux et de timbre humain. Il serait injuste de voir la correspondance entre sons musicaux et humains, ce serait d'après Ghil, «une exagération et un froissement» [14, p. 18], le but de la théorie, c'est d'apporter «une fixité plus grande encore à l'idée ou autour de cette idée», de façon à éveiller «un prolonge-

ment comme suggestif» [14, p. 19]. Le texte devient «une instrumentation véritable, avec (...) les idées directrices, son leitmotiv, et ses motifs secondaires, passant et repassant, rappelés entiers ou (en) fragments» [14, p. 19]. Pour conclure, Ghil établit sa variante de «coloration des voyelles»: «a» pour le noir, «e» pour le blanc, «i» pour le bleu, «o» pour le rouge, «u» pour le jaune [27, p. 41].

Un des défenseurs les plus fervents de la théorie de Ghil, un de ses détracteurs les plus critiques par la suite était Albert Mockel, figure-clé du mouvement symboliste francophone, directeur de la revue «La Wallonie» (1886-1892). Nous ne pouvons ici faute de place dresser une caractéristique détaillée de sa conception artistique bien originale. Nous renvoyons le lecteur intéressé à l'édition remarquable «Esthétique du Symbolisme», établie par Michel Otten [25]. Le Moi d'après Mockel se définit comme une synthèse d'idées, «infiniment variable (...) telle qu'une eau courante» [25, p. 3], ne possédant pas l'existence au sens plein, tendant toujours vers quelque chose. Cette aspiration se manifeste par le rythme, «forme virile de notre pur instinct» [25, p. 124] qui a pour but la réalisation dans une harmonie suprême, dont l'Idéal grâce à l'Amour et l'Art serait la conscience retrouvée, le Soi, Dieu. Le rôle de la musique dans la création d'une «Œuvre totale» est prédominant, et repose sur les fonctions suivantes: 1. Abstraction au monde présent; 2. Suggestion de l'infini et expression libre de l'âme; 3. Complexité de la vie incarnée dans les symphonies. D'autre part, la conception de poésie musicale implique: 1. Le procédé de la suggestion; 2. L'emploi du vers libre, avec l'utilisation de l'allitération et de l'assonance, créant «une musicalité évocatrice» [25, p. 29] Dans «La littérature des images» («La Wallonie», décembre 1887) Mockel voit juste la portée synesthétique de la conception de René Ghil: «L'Idée (...) se manifeste par des moyens de son, de couleur, de gestes, de lignes, qui en sont déjà les vagues symboles», ainsi que le rôle conducteur de la Littérature, «capable de réaliser (...) l'universalité des impressions» [25, p. 227]. En même temps Mockel dénonce «une obscurité inutile» chez le poète, tout comme l'exagération d'assigner «telle couleur à telle voyelle, telle intention à telle consonne» [25, p. 230]. Il ne tarde pas à proposer une alternative: «Les mots m'apparaissent comme doués chacun d'un certain *degré de lumière et d'ombre* (...) les voyelles brèves, graciles, déliées, aiguës, donnent des impressions vives et frêles de clarté [à savoir –«i», «y», «e», «e»]. Les autres, les longues, les profondes, les sourdes, les pleines [«a», «o», «œ», «u»], suggèrent des visions obscurcies. Et, naturellement, les syllabes finales acquièrent par leur position l'influence la plus grande sur la couleur générale» [25, p. 231]. La rupture définitive avec Ghil est attestée par une lettre ouverte signée par Albert Mockel, Achille Delaroche et Albert Saint-Paul en juin 1889. Citons quelques passages: «il ne nous semble pas permis de conclure autrement que par analogie ou métaphore à l'identité des voyelles avec les instruments» [25, p. 233], «préciser scientifiquement la couleur de chaque lettre et les nuances perçues sont du domaine de pathologie», enfin «on devra chercher surtout à rendre le *ton de sentiment*, c'est-à-dire le rapport nécessaire entre l'émotion et son expression. Y concourront le mouvement rythmique, et l'appareillement des syllabes, et le déséquilibre essentiel de l'ancien vers français» [25, p. 234].

Si la coloration des voyelles par René Ghil rejoint à peu près celle de K.Nyrop dans sa «Grammaire historique de la langue française: Particules et verbes»: «e» serait blanc, «e» gris, «o ouvert» brun-rouge, «u» jaune, «a» rouge [2, p. 142], et on peut trouver quelques lointaines affinités avec les recherches de M.Grammont (on peut voir une lointaine approximation entre les harpes de «a» ghiliennes et «un léger bruissement» pour «a» chez M.Grammont) [2, p. 178], Albert Mockel (M.Otten le remarque à juste titre) a eu «des intuitions très justes quant à l'harmonie du vers français» [25, p. 53]. Les «universaux phonosémantiques», établies par Stanislav Voronine, en effet attestent que «les signifiants «noir», «triste» comportent les voyelles de ton bas», en ajoutant que «les signifiants «large» et «ouvert» comportent une voyelle ouverte, pleine, intensive», tandis que «les signifiants du «grand» comportent une voyelle intensive et pleine» [1, p. 192].

Il nous semble possible que les théories citées ci-dessus aient exercé une certaine influence sur le futur auteur des «Sept princesses». Ainsi, le célèbre «Cahier bleu» nous livre plusieurs considérations sur le rôle de la structure musicale dans un texte littéraire. Outre les attestations sur la valeur synesthétique de l'art («ce que chaque poète a créé(é): couleur, femme, paysage, atmosphère, impression, musique, parfum» [20, p. 155], «des musiques les guidaient à travers le paysage comme les fils de soie de diverses couleurs» [20, p. 130]: développement d'une image de N.Hawthorne), l'émerveillement sur les textes de Ch.Baudelaire, d'E.A.Poe, de S.Mallarmé, de P.Verlaine, de J.Laforgue, de W.Whitman, connus pour leurs expérimentations phoniques, on y trouvera deux pensées à part. La première, capitale: «en somme, la musique est l'ombre de la philosophie» [20, p. 162], puis une autre, liée au procédé même de l'écriture: «les changements d'harmonie de strophe, comme des métamorphoses de la femme, et des changements de vêtements, robes, manteaux etc – (développer avec les nuances et les couleurs vert(e)s, bleu(e)s etc) <ainsi la femme est créée par les sons mêmes>» [20, p. 97]. Si la première citation rejoint visiblement la conception d'Albert Mockel, la deuxième (J.Wieland-Burston l'a bien signalé dans le commentaire) se trouve dans la lignée de René Ghil. A part l'influence de S.Mallarmé, de R.Ghil et d'A.Mockel, deux autres sources du symbolisme phonétique chez M.Maeterlinck doivent être envisagées dans le cadre de cet article. La première nous semble provenir des origines populaires de son œuvre. Une citation de l'auteur datant de 1885 est révélatrice: «l'authenticité de la langue va en proportion inverse de la culture: il faut donc passer les formes artificielles du langage et se rapprocher du populaire» [17, p. 37]. L'idéalisation de la poésie populaire est en vogue. Elle permet de retrouver «l'âge d'or» tout en alimentant la poésie symboliste d'une riche phonique populaire et d'un symbolisme traditionnel. D'autre part, la phonique maeterlinckienne a des racines mystiques. Antonin Artaud ira jusqu'à proclamer: «Maeterlinck a introduit le premier dans la littérature la richesse de la subconscience» [17, p. 942]. L'auteur a d'ailleurs formulé lui-même son *credo*: «Je voudrais me pencher sur toutes les puissances de notre âme (...) Je voudrais guetter ainsi les flammes de l'être originel» [17, p. 458]. Il rejoint ainsi Ruysbroeck l'Admirable, T.Carlyle, S.T.Coleridge, D.G.Rossetti, E.Poe, les romantiques d'Iéna, W.Whitman. Au symbolisme populaire s'ajoutera le symbole individuel qui a lieu

«à l'insu du poète» [29, p. 36], d'une valeur ontologique. Une poésie spéciale s'impose: «sans interruption des mots qui s'entr'ouvrent comme les abîmes de l'âme» [21, p. 184]. Le phonétisme aussi. Non pas «à la manière de Grammont, souligne M.Otten, mais bien l'existence d'une chaîne textuelle (sur le modèle de Jakobson)» [28, p. 104]. Déjà W.Kandinsky l'a affirmé en 1954 dans «Du spirituel dans l'art et dans la peinture en particulier»: «la grande ressource de Maeterlinck c'est «l'emploi habile (selon l'intuition du poète) d'un mot, la répétition intérieurement nécessaire deux fois, trois fois, plusieurs fois rapproché, peuvent aboutir non seulement à une amplification de la résonance intérieure, mais aussi à faire apparaître certaines capacités spirituelles insoupçonnées de ce mot» [21, p. 54].

Toutefois, l'étude de la phonique maeterlinckienne est à peine abordée à présent. Les recherches de Christian Lutaud y ont fait œuvre de pionnier. Dans «La musique de Pelléas, de Maeterlinck à Debussy», il démontre avec beaucoup de finesse le principe musical de l'organisation compositionnelle du drame «Pelléas et Mélisande», relève «une correspondance synesthétique perpétuelle du visuel et de l'auditif» [18, p. 42], les figures phono-stylistiques de répétition, le «caractère *héraldique* du langage» [18, p. 45], a savoir – une forte concentration des groupes de sons «liquides», les ressurgences des thèmes mythiques, chrétiens et légendaires tout comme leur contamination phonique dans le drame. Ainsi, dans «Pelléas et Mélisande» Maeterlinck «avait introduit la musique dans le tissu verbal dramatique» [18, p. 58]. Dans un article postérieur, «*Les Sept princesses* ou la mort maeterlinckienne» [19] l'auteur analyse les emprunts aux «*Märchen*» des Grimm et les réminiscences du Nouveau Testament (Marcellus – Messie et Lazare), et surtout souligne l'ambivalence des notions «Vie» et «Mort» au niveau sémantique (l'interférence des champs de Clarté, Ténèbres, Chaleur et Froid) et phonétique (structures «le», «lu», «la»). Cette observation nous paraît capitale pour l'étude du symbolisme phonétique maeterlinckien. Les recherches de Ch.Lutaud ouvrent plusieurs voies à explorer. Comme le souligne fort à propos Gérard Dessons, «n'existe que tant qu'elle repose sur une organisation propre, où la prosodie et le rythme inventent une syntaxe, une grammaire et un lexique spécifique, tous liés à la signification de l'ensemble» [11, p. 85]. Retenons ce postulat pour l'analyse des «*Sept princesses*».

«*Les Sept princesses*» est un des drames les moins étudiés chez le premier Maeterlinck. Sorti en 1891, il a connu le triste sort d'être écarté de l'édition en trois volumes du «Théâtre» chez «Lacomblez» en 1901-1902 et reproduit rarement par la suite. Cependant son originalité avait été perçue dès sa parution. Ainsi, Albert Arnay écrivait à l'auteur le 11 février 1892: «Le beau drame, vraiment! Si je le préfère à ses devanciers (c'est qu'il est en somme d'une optique différente» [31, p. 95]. Maeterlinck soulignait lui-même dans la lettre à la rédaction de «*L'Art Moderne*» du 29 novembre 1891: «peut-être, parviendrais-je à détruire cette étiquette de poète de l'horreur qu'on me colle sur le dos. On ne verra que ça dans *Les Sept princesses*, alors que j'ai fait tout (...) pour y mettre autre chose» [31, 94]. D'après M.L.Rose, cette «autre chose» semble être la transcendance de la mort, «l'absorption totale en Dieu» [30, p. 99], incarnée dans l'image de la septième marche, empruntée chez Ruysbroeck l'Admi-

table. La phonique de la pièce, comporte «la répétition et l'écholalie, sert (...) à renforcer l'idée d'un univers irréal» [30, p. 100], mais aussi «l'absence de l'harmonie dans le tableau scénique final, confèr(e) à la clôture de la pièce une impression de désunion et de division» entre les mondes «réel», ceux «de l'imagination» et «de l'Idéal» [30, p. 105]. D'autre part, Paul Gorceix souligne que la pièce est «construite exclusivement sur la puissance de suggestion des images» [15, p. 350] et le «gonflement graduel de l'anxiété jusqu'au constat inéluctable de la mort d'Ursule» [15, p. 348]. Existe-t-il aussi une gradation du symbolisme phonétique dans ce drame? C'est une question que nous tâcherons d'éclaircir par la suite.

La linguistique du texte littéraire qualifie le phonème comme un signe de distinction, une unité unilatérale, privée d'une signification indépendante tout en admettant la possibilité de lien associatif entre le son et la signification. Le symbolisme phonétique, d'après V.Levytskyi, atteste «le caractère latent [de lien entre les caractéristiques physiques de son et la signification] qui devient explicite dans l'expérimentation» [4, p. 102]. Dans les deux conceptions, quelle que soit la position initiale (celle de Ch.Bally ou celle de M.Grammont) on conteste la possibilité de lien entre le son et la signification dans un contexte donné. En considérant le texte maeterlinckien comme un texte d'expérimentation (une «instrumentation verbale» selon R.Ghil, une «fonction langagière» de S.Mallarmé ou une «modalité d'auteur» selon I.Smouchtchynska) à partir des conceptions du symbolisme phonétique citées ci-dessus, on peut admettre que les procédés phoniques se trouvent réalisés approximativement dans les procédés sémantiques. Ainsi, on peut procéder à l'analyse des «Sept princesses» en transformant la méthode d'analyse des niveaux langagiers de Zoia Khovanskaïa [8, p. 123], dans l'ordre suivant: 1).Relever l'amplification phonétique dont les oppositions structurent le phonétisme du drame; 2).Fixer toutes les connotations contextuelles de ces structures phonétiques à partir des significations symboliques des unités lexicales; 3).Retenir les significations symboliques des unités phonétiques; 4).Elaborer la gradation du symbolisme phonétique dans «Les Sept princesses». L'analyse textuelle du drame a relevé l'amplification des groupes phono-sémantiques «l» et «r». Dans cet article nous allons aborder le phonétisme autour du son «l» et ses modifications: «el – le», «øl – lø», «lu – ul», «lo – ol», «li», «ej – je», «la – al – lwa». Notons que d'après P.Guiraud «l» évoque la lenteur, d'après G.Michaud – le thème de la pluie, d'après M.Grammont – le bruit de l'eau qui coule, ou un léger glissement [7, p. 149].

Le phonétisme «el – le» évoque dans le drame le champ sémantique de **clarté** ce qui est conforme à la conception d'A.Mockel. En voici quelques exemples: «clair»: «Prince: Il fait clair dans la salle!» [22, p. 329]; «Reine: Il fait trop clair...» [22, p. 348]; «Roi: Il y fait plus clair qu'auparavant!» [22, p. 349]; «Prince: Qu'elles sont belles!»(princesses) [22, p. 338]; «Roi: Le ciel qui se découvre» [22, p. 356]. Le même phonétisme se trouve dans les anthroponymes, les sœurs d'Ursule: Claire [22, p. 344, p. 363], Claribelle [22, p. 344, p. 363], Christabelle [22, p. 344], Madeleine [22, p. 344], Hélène [22, p. 344]. Pourtant il est à noter une gradation de ce champ sémantique vers la connotation d'une connaissance négative ou la perte de connaissance: «Prince: Il me semble qu'il fait

moins clair dans la salle» [22, p. 356]; «Reine: Vous n'avez pas l'air heureux» [22, p. 348]; «Reine: Elle ne peut pas dormir ainsi; ce n'est pas naturel!» [22, p. 350]; «Roi: Nous ne pouvons pas regarder éternellement!» [22, p. 353]; «Reine: On dirait que la salle est pleine du coton» [22, p. 353]; «Reine: Le ciel n'est jamais clair» [22, p. 338]; «Roi: Le ciel s'est couvert» [22, p. 345]. Un exemple de cette gradation – le symbole «ciel». Outre les connotations «clarté, connaissance» [12, p. 252] le ciel implique aussi «une manifestation directe de la transcendance, de la puissance, de la pérennité, de la sacralité» [12, p. 248]. Ainsi, le ciel couvert signifierait la perte de la connaissance mais aussi de la transcendance. Dans le champ sémantique de clarté crépusculaire, confins du rêve et du réel on peut classer le phonétisme «e(e)j», «je». Dans les exemples: «Reine: «Le soleil(...) il n'y a presque pas» [22, p. 338]; «Reine: Le soleil sera couché tout à fait» [22, p. 342]; «Roi: Le soleil est couché» [22, p. 345] on observe le déclin de la source de vie, de lumière et de la chaleur, la fin du cycle vital. Cette association est renforcée par le champ sémantique de vieillesse et du sommeil sans réveil (mort): «Reine: L'eau est vieille aussi» [22, p. 345], «Reine: Quel sommeil! Quel grand sommeil!» [22, p. 354], «Roi: Ursule a le sommeil un peu lourd» [22, p. 363], «Reine: Ce n'est pas le sommeil!» [22, p. 364], «Reine: Je n'ose pas les éveiller, (...) ne les éveillons pas» [22, p. 334], «Reine: On ne peut plus les éveiller» [22, p. 338], «Reine: «Éveillez donc les petites reines!» [22, p. 354], «Reine: Je n'ose pas les éveiller» [22, p. 355], «Reine: Je crains qu'elles ne s'éveillent» [22, p. 360], «Reine: Nous aurions mieux fait de les éveiller avant qu'il n'eût débarqué» [22, p. 361].

Le symbolisme de la mort dans le phonétisme «li», représenté par le mot «lys» a la «valeur funèbre et exultante» [12, p. 578]: «Roi: Je vois bien que les lys(...) sont fermées» [22, p. 349]. Lys, symbole de la vie, clos évoque la mort. Une suggestion funèbre plus ambivalente se fait sentir dans le champ phono-sémantique «la» et «lwa(wal)», évoquant le transfert de la vie en déclin vers l'au-delà. Avec pour «lwa(wal)» les sèmes de l'impossibilité d'atteindre le but, le lointain: «Reine: (le navire) a déjà toutes ses voiles» [22, p. 347]; «Roi: Je ne vois pas» [22, p. 350]; «Roi: Je n'y vois rien» [22, p. 349]; (remarque) «les voix lointaines» [22, p. 360, p. 347] (des matelots). Plus complexe est le champ phono-sémantique «la», impliquant la sémantique de la blancheur. Ceci implique le thème de la maladie: «Reine: Qu'elles sont blanches!» [22, p. 338], (remarque) «six princesses extrêmement pâles» [22, p. 364], «Elles sont si malades» [22, p. 340]; «Roi: Vous n'êtes pas raisonnable» [22, p. 352], «Il faut être raisonnable» [22, p. 355], Reine: (Ursule n'a) «pas une chevelure de malade» [22, p. 352], de faiblesse, de lumière faible: «Prince: je ne vois que les ombres blanches» [22, p. 337], «Reine: J'ai les yeux pleins de larmes» [22, p. 335], «Prince: Comme vos cheveux sont blancs» [22, p. 338], «Roi: Prenez la petite lampe! (...) Prenez garde à la petite lampe! Le vent veut l'éteindre!» [22, p. 359]. La petite lampe est «la représentation de l'homme, (...) l'amour et la présence» [12, p. 559], la vie. On y retrouve les médiateurs avec l'au-delà, la matière de cristal: «Prince: Il y a un grand vase de cristal» [22, p. 339] et le canal à l'horizon, unissant avec une Atlantique inconnue: 4 fois à la p. 347, 2 fois à la

p. 348, 360 et 361. Ainsi, les princesses «regardaient le canal jour et nuit» [22, p. 345]. C'est dans le même champ qu'on retrouve le topos de salle «de coton» [22, p. 345], «de marbre» [22, p. 353], de plus en plus sombre (funéraire): «Prince: Il fait clair dans la salle!» [22, p. 339], après le départ des matelots: «Reine: Il y a quelque chose de changé dans la salle» [22, p. 349], puis: «Prince: Il me semble qu'il fait moins clair dans la salle» [22, p. 356]. La mort est par ailleurs suggérée par la «dalle couverte d'inscriptions» [22, p. 361]: «Reine: Il y a quelque chose sur les dalles (...) Ce n'est pas une ombre» [22, p. 351] (n'est-ce pas «L'Intruse?»), «Reine: Ils auront froid leurs pieds nus sur les dalles!» [22, p. 352]. Cependant la «dalle cachée entre les lauriers» [22, p. 361] évoque le laurier – symbole de l'immortalité [Dictionnaire 2002, 563]. Mais l'ambivalence de ce champ phonosémantique ne réside-t-elle pas dans l'ambivalence de la blancheur en tant que notion, «la pureté», certes, mais aussi «l'absence de couleur», la spectralité, la disparition, «le moment de la mort, (...) un moment transitoire, à la charnière du visible et de l'invisible» [12, p. 125]?

Les champs phono-sémantiques «øl», «lo-ol» et «lu-ul» suggéraient «les visions obscurcies» d'après A. Mockel. Il en va de même pour M. Grammont et S. Voronine. Le phonétisme «øl» ne fonctionne que dans les unités lexicales «seul(e)», employées pour désigner Ursule et Marcellus. Par exemple: «Roi: Marcellus ira seul» [22, p. 357], «Roi: Mais vous n'en regardez qu'une seule!» [22, p. 343], «Prince: Je n'en éveillerai qu'une seule» [22, p. 359]. La sémantique implique d'une part le détachement des héros principaux, leur différence des autres, de la vie normale, de la vie tout court. Le phonétisme «ol-lo» symbolise le champ du cycle Vie-Mort, l'ambivalence de ces notions et leur destruction consécutive par le symbole. Par exemple, «saule», où apparaît et disparaît «le navire de guerre» s'interprète comme la mort (saule pleureur), mais aussi comme le signe de la Vierge Marie, de retour à la vie [12, p. 849]. Ainsi les matelots (p.347, p.358-359) présentent l'archétype du voyage, «moyen d'atteindre la paix, l'état central ou le nirvâna» [12, p. 661], la mort et le post-mortem. Ursule serait-elle partie avec les matelots rejoindre le monde de substance ou la vallée des pleurs? Un autre symbole est capital: l'eau, ici-bas: «Reine: Versez de l'eau sur elle!» [22, p. 364], «Reine: De l'eau! de l'eau! de l'eau!» [22, p. 365] et l'Atlantique d'ailleurs, l'Océan, «origine de toute vie», mais aussi «l'indistinction primordiale» [12, p. 685], gommant les frontières entre les oppositions, symbole de ce champ sémantique.

Le champ phonosémantique «lu-ul» implique la sémantique de l'irrémissible, réalisé dans les diverses modifications de la particule «plus». A la «Reine: Je ne le reconnais plus! (Marcellus)» [22, p. 335], «Prince Je ne vous reconnais presque plus...» [22, p. 336], «Roi: Je n'y vois plus non plus» [22, p. 344], «Prince: Je ne sais plus où je suis» [22, p. 345]; p.347 (5 fois), p.360 (2 fois), p.361 (2 fois): Refrain des Matelots: «Nous ne reviendrons plus», «Reine: Ce n'est pas vous non plus! (au Prince)» [22, p. 348], «Reine: Elles ne tiennent plus leur sœur» [22, p. 349], «Ursule: Surtout, ne nous éveillez plus!» [22, p. 352], Roi: «Elles ne s'éveilleront plus ce soir» [22, p. 352], Roi: «Ne pleurez plus» [22, p. 355]. Parmi les modifications de cette sème nous relevons la peur, la surprise, l'extase (des matelots), les pleurs comme les émotions face à l'au-delà. Nous observons aussi le symbole de la «chevelure qui s'agit» [22, p. 352], «signe d'abandon à Dieu» [12, p. 236], l'union avec le sacré. Les prénoms même d'Ursule et de Marcellus, attestent leur spectralité (réplique de Lazare-Marcellus: «Mes yeux ne se sont pas encore faits à la lumière» [22, p. 349]) et l'union phonétique, soulignées par Ch. Lutaud. Pourtant l'union est manquée, Ursule est inatteignable, et la phonique «ul-lu» atteste sa valeur irrémissible.

Une analyse aussi incomplète dans le cadre de cet article nous incite à supposer l'intention maeterlinckienne de déconstruire la notion de la Mort en la brouillant dans le discours dramatique par l'ambivalence des symboles. D'autre part, la transcendance de la Mort apparaît comme l'orientation vers un point de «non-retour» indéterminé, et donc il serait trop catégorique de voir dans «Les Sept princesses» un tournant vers «le second théâtre», la transcendance a lieu, mais l'union d'Androgyne échoue. Par ailleurs il indique une certaine gradation des structures du phonétisme symbolique dans «Les Sept princesses», il démontre que M. Maeterlinck a effectivement créé un système phono-symbolique (ou phono-stylistique pour les adversaires de la théorie de la phono-sémantique). Les conceptions symbolistes proto-phono-sémantiques de S. Mallarmé, de R. Ghil et d'A. Mockel qui rejoignent ceux des chercheurs contemporains y ont contribué considérablement. Evidemment, le petit aperçu que nous venons d'esquisser n'est qu'un premier pas vers l'élaboration de ce système phono-symbolique, dont on devine le fonctionnement aussi bien dans l'onomaistique, la toponymie que dans le cadre du mot, de la phrase, du texte et de toute une œuvre maeterlinckienne. Notre plus grand désir est d'inciter d'autres chercheurs à se consacrer à ce travail minutieux mais révélateur des structures profondes de l'imaginaire du grand Gantois...

REFERENCES

- [1] Voronin, S.V. Bases of phonosemantics. – Leningrad, LGU, 1982. – 244 p.
- [2] Voronin, S.V. Phonosemantic ideas in the foreign linguistics. – Leningrad, LGU, 1990. – 200 p.
- [3] Jouravlov, A.P. Phonetic meaning. – Leningrad, LGU, 1974. – 158 p.
- [4] Levytskyi, V.V. Phonetic symbolism : general conclusions. – Chernivtsi, Ruta, 1998. – 130 p.
- [5] Nalyvayko, D. The mystery of Mallarmé // Mallarmé S. Poems and prose. – Kyiv, Universe, 2001. – P.5–14.
- [6] Nazarov, N. Arthur Rimbaud : «I've invented the colour of vowels!» (phonosemantic and philosophical aspects of the sonnets «Voyelles») // Vesvit. – 2007. – No 9–10 – P.149-154.
- [7] Timonina, A.P. French linguists about the expressive potential of sounds // Problems of phonosemantics. – M., 1989. – P. 148-156.
- [8] Hovanskaya, Z. I. The analysis of literary text in the contemporary french philology. – Moscow: Vyschaia shkola, 1980. – 303 p.
- [9] Baudelaire, Ch. Œuvres complètes. Vol. 1. / Charles Baudelaire. – Paris: Michel Lévy Frères, 1868. – 406 p.

- [10] Baudelaire, Ch. *Curiosités esthétiques // Œuvres complètes. Vol. 2.* / Charles Baudelaire. – Paris: Michel Lévy Frères, 1868. – P. 77–198.
- [11] Dessons, G. *Maeterlinck, le théâtre du poème* / Gérard Dessons. – Paris: Ed. Laurence Teper, 2005. – 180 p.
- [12] *Dictionnaire des symboles* / Édité par Chevalier Jean, Gheerbrant Alain. – Paris: Robert Laffont, 2002. – 1100 p.
- [13] Ghil, R. *Les dates et les Œuvres: symbolisme et poésie* / René Ghil. – Paris: Crès et Cie, 1923. – 338 p.
- [14] Ghil, R. *Méthode évolutive-instrumentaliste d'une poésie rationnelle* / René Ghil. – Paris, Albert Savine éd., 1889. – 19 p.
- [15] Gorceix, P. *Maurice Maeterlinck, l'Arpenteur de l'Invisible* / Paul Gorceix. – Bruxelles, Le Cri, A.R.L.L.F., 2005. – 648 p.
- [16] *La Belgique artistique et littéraire. Une anthologie de langue française (1848–1914)* / Textes réunis et présentés par Paul Aron. Bruxelles: Complexe, 1997. – 700 p.
- [17] *La Belgique fin de siècle* / Edition établie et commentée par Paul Gorceix. – Bruxelles: Complexe, 1997. – 1200 p.
- [18] Lutaud, Ch. *La musique de Pelléas, de Maeterlinck à Debussy* / Christian Lutaud. // *Annales Fondation Maeterlinck.* – T.23. – Gand, 1977. – P. 35-58.
- [19] Lutaud, Ch. *Les Sept princesses ou la mort maeterlinckienne* / Christian Lutaud. // *Les Lettres romanes.* – Tome XL. – N° 3-4. – Université catholique de Louvain, 1986. – P. 255-274.
- [20] Maeterlinck, M. *Le cahier bleu* / Texte établi, annoté et présenté par J. Wieland-Burston / Maurice Maeterlinck // *Annales Fondation Maeterlinck.* – Tome 22. – Gand, 1970. – P. 7–186.
- [21] Maeterlinck, M. *Œuvres. T.1. Le réveil de l'âme. Poésie et essais* / Maurice Maeterlinck. – Bruxelles: Complexe, 1999. – 750 p.
- [22] Maeterlinck, M. *Œuvres. T. 2, Théâtre I* / Maurice Maeterlinck. – Ed. établie, commentée et précédée d'un Essai par P.Gorceix. – Bruxelles: Complexe, 1999. – 658 p.
- [23] Mallarmé, S. *Correspondance complète. Lettres sur la poésie* / Stéphane Mallarmé. – Paris: Gallimard, 1995. – 688 p.
- [24] Mallarmé, S. *Œuvres complètes* / Texte établi et annoté par H. Mondor et G. Jean-Aubry / Stéphane Mallarmé. – Paris: Gallimard, 1945. – 1696 p.
- [25] Mockel, A. *Esthétique du Symbolisme* / Précédé d'une étude par Michel Otten / Albert Mockel. – Bruxelles: Palais des Académies, 1962. – 256 p.
- [26] Mockel, A. *La Jeunesse de Maeterlinck ou la poésie du Mystère* / Albert Mockel. // *Annales Fondation Maeterlinck, Tome 6*, 1961.
- [27] Montal, R. *René Ghil: du symbolisme à la poésie cosmique* / Robert Montal. – Bruxelles, Labor, 1962.
- [28] Otten, M. *Compte rendu de: G.Compère. Maurice Maeterlinck.* – Besançon: La Manufacture, 1990 / M. Otten // *Annales Fondation Maeterlinck.* – Tome 28. – Gand, 1991. – P.103–105.
- [29] Paque, J. *Le symbolisme belge* / Jeannine Paque. – Bruxelles: Labor, 1989. – 164 p.
- [30] Rose, M. L. *Le tableau scénique des Sept princesses* / M. L. Rose // *Annales Fondation Maeterlinck.* – Tome XXVII. – Gand, 1989. – P. 87-110.
- [31] Van Nuffel, R.O.J. *Une lettre d'Albert Armay sur Les Sept princesses* / R.O.J. Van Nuffel // *Annales Fondation Maeterlinck.* – Tome 1. – Gand, 1956. – P. 91–96.
- [32] Vayda, G.M. *The structure of the symbolist movement* / G.M. Vayda // *The symbolist movement in the literature of the European languages* / Ed. by Anna Balakian. – Budapest: Akadémiai Kiado, 1984 – P. 29–41.

Phonetic symbolism in the early playwright of Maurice Maeterlinck

D.O. Chystiak

Abstract. The article deals with the presentations of phenomena of phonetic symbolism in the writings of symbolist French-speaking authors S. Mallarmé, R. Ghil, A. Mockel and others that influenced the phonosemantic conception in the early playwright of Maurice Maeterlinck. Besides, the analysis of his play “The Seven princess” is made according to the methods of contemporary phonosemantic studies.

Keywords: *phonetic symbolism, phonosemantics, linguistic universals, symbol, myth*

Особливості структурно-семантичної організації риторичної термінології Цицерона

Х.М. Бабяк*

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

*Corresponding author. E-mail: chbabyak1705@gmail.com

Paper received 18.10.15; Accepted for publication 30.10.15.

Анотація. Риторична термінологія Цицерона – це функціональна парадигматично упорядкована лексико-семантична система взаємопов'язаних елементів, що перебувають в родо-видових та інших відношеннях між собою. Семантична спорідненість окремих слів і понять та категоріальна спільність денотативної сфери дозволяє виокремити семантичні поля. Розглянуто семантичні поля красивого і смішного з характерною для поля структурою: ядро, центр і периферія. Їх репрезентують такі семантично характерні лексеми: *pulchritudo*, *venustus* і *dignitas*, *iucundus*, *suavitas* і ін. (семантичне поле красивого); *facetiae*, *savillatio* і *dignitas*, *turpitudō*, *deformitas*, *contumeliae* і ін. (семантичне поле смішного). Поняття, які виражають ці лексеми, відносяться до морально-етичної сфери. Решта пластів термінологічної лексики мають формальний характер і вимагають інших підходів до їх дослідження.

Ключові слова: *риторична термінологія, естетична лексика, сміхова лексика, денотативна сфера, семантичне поле, ядро, центр, периферія*

Теза про свідоме творення термінів вже стала аксіомою, якої дотримуються всі, без винятку, термінологи. Терміни не з'являються випадково, вони є результатом постійного розвитку наукового пізнання, творяться в міру необхідності номінацій у певних термінологічних системах. Таким чином, терміни мають конвенційний характер – положення, яке теж вже стало хрестоматійним. Конвенційний характер терміна вже відзначив український філософ XVIII ст. Георгій Кониський [1, с. 47].

Слово набуває термінологічного характеру внаслідок поєднання інваріантного значення загальнолітературного слова зі спеціальним диференційованим поняттям [2, с. 290], що дає можливість співвіднести одне й те саме слово з різними поняттями. Інваріантне значення існує віртуально, на рівні мови, але тільки контекстуальне оточення дозволяє однозначно інтерпретувати кожне окреме поняття. Такий підхід до терміна можна припустити стосовно риторичних трактатів Цицерона з їх майже белетризованим викладом та значною роллю конотативно-психологічного фактора, допускаючи автономність терміна в сучасному науковому дискурсі з його підвищеною денотативною спрямованістю [2, с. 165]. З огляду на це твердження деяких лінгвістів про відсутність синонімів в терміносистемі [8, с. 437] стосовно риторичних трактатів Цицерона теж не є виправданим.

Слова існують не самі по собі, а вступаючи у різні типи зв'язків між собою, утворюючи лексико-тематичні групи. Вже Ф. де Сосюр відзначив парадигматичність як мовну універсалію [9, с. 158-159]. Але більш за інші пласти лексики парадигматично упорядкованою є термінологія у зв'язку з системністю науки, когнітивним інструментом якої є термін. Термінологія систематично упорядкована передусім тому, що систематично упорядкований світ, реалії якого вона відображає. Тому беззастовно древні назвали світ космосом, що в перекладі з грецького *κόσμος* означає «світовий порядок».

Це саме стосується і риторичної термінології Цицерона, яка функціонально і семантично упорядкована, в якій можна виокремити ряд лексико-семантичних груп, члени яких вступають в синтагматичні і парадигматичні зв'язки, утворюючи семантич-

ні поля. Метою нашого дослідження є розглянути такі семантичні поля. Методи семантичного поля вперше розробили Й. Трір, В. Порціг, Г. Іпсен, Л. Вайсгербер, хоч передумови для цього вже були закладені в працях О. Потебні і М. Покровського. Так, В. Порціг, який вперше ввів поняття «семантичне поле», розглядав його як сукупність слів, зв'язаних між собою синтагматичними відношеннями [13, с. 43]. На противагу йому, теорія поля Й. Тріра ґрунтується на парадигматичних відношеннях [3, с. 256]. Ідеї Й. Тріра розвинули пізніше у своїх працях Г. Іпсен, Л. Вайсгербер, К. Ройнінг, С. Еман, П. Філін та ін. Незважаючи на неоднозначне розуміння «семантичного поля», певні недоліки дослідження, завдяки їхнім працям був подоланий атомарний підхід, характерний для молодого рамагматичних концепцій, що у свою чергу відкривало перспективу глибокого вивчення парадигматичних відношень [6, с. 42].

Наше розуміння семантичного поля суголосне розумінню Дж. Лайонза, який запропонував таку дефініцію: «Семантичне поле – це множинність слів, які охоплюють визначену сферу людського досвіду і, відповідно, пов'язаних між собою за значенням» [16, с. 73]. Таким чином, межі семантичного поля невідзначені, його елементи входять до різних частин мови, а інколи творять вільні, чи нерозкладні словосполучення. За деякими параметрами семантичні поля пересікаються з понятійними, які дослідники часто ототожнюють.

Небагаточисленна естетична лексика риторичних трактатів Цицерона структурно упорядкована, в якій чітко простежуються родо-видові відношення. Вона характеризує різні аспекти красивого в ораторському мистецтві і набуває термінологічного значення. Ця лексика утворює семантичне поле з ядерною лексемою *pulchritudo* – краса, навколо якої розгортається поле. Це – відносно нейтральна лексема, в якій інтегруються найсуттєвіші ознаки усього ряду. Цікаво порівняти семантичне поле краси у Цицерона з полем краси у сучасній французькій мові О. Духачека, аналіз якого здійснив Г. Щур [13, с. 37-39]. Воно теж виявляє достатньо складну структуру, в яку включені слова з різних смислових областей. А ядерна лексема

поля *beauté*, до якої примикають всі інші семантично і понятійно зв'язані з нею слова, прямо-таки відповідає латинському *pulchritudo* [18, с. 172].

Навколоядерну зону репрезентують лексеми *venustas* – привабливість і *dignitas* – достоїнність, які є гіпонімами до *pulchritudo* і перебувають між собою в асоціативних відношеннях, про що свідчить такий семантично характерний вираз, як *cum dignitate et venustate* (De or. I, 142) – з достоїнністю і красою (про завдання оратора при виголошенні промов). Як види краси *venustas* і *dignitas* властиві всім формам [11, с. 113], а їх функціональна якість є невід'ємною рисою ораторського і інших видів мистецтва. Про естетичну значущість поняття *venustas* свідчить і той факт, що воно стало однією з вимог до оформлення всякого поетичного твору у наступні віки. Якщо охарактеризувати всі три поняття в логічних категоріях, то *pulchritudo* буде виражати іманентну якість, а *venustas* і *dignitas* – акциденційну.

Між периферією і центром поля знаходиться лексема *decorum* – відповідність, доречність, такт, що відповідає грецькому *τῦλον*. Про те значення, яке надавав Цицерон цьому риторичному прийому, який характеризує відповідність словесного вираження і змісту (пор. De or. III, 37; Or. 71), свідчать сумніви і вагання щодо адекватності терміна, багата синоніміка, поки він не зупинився на слові *decorum* [17, с. 96]. Ця категорія, яка тісно пов'язана з естетикою середини [4, с. 26], стала однією з основних в стилістичних теоріях професорів Києво-Могилянської академії [5, с. 72-75].

На периферії поля знаходяться лексеми, які можна віднести до тематичної групи задоволення [10, с. 209]. Це – різночасинімовні слова *iucundus* і *suavitas*, які в контексті риторичних трактатів Цицерона набувають термінологічного значення. Вони відносяться до достоїнств розповіді (*virtutes narrationis*) і згідно з Цицероном (De or. II, 326) повинні визначати приємність і задоволення як невід'ємну рису розповіді в теорії ораторського мистецтва.

Периферійною є також лексема *lepos* – принада, яка більше характеризує зовнішню сторону красномовства, в той час як *pulchritudo* є онтологічно іманентною характеристикою краси. Крім того, поєднання її зі словом сміхової семантики *facetiae*, утворюючи паратактичну конструкцію із застосуванням гендіадису *lepos facetiaeque* (De or. I, 17) – витончена дотепність, одночасно відносить її до дифузної зони, де вона пересікається з семантичним полем смішного.

На дальній периферії знаходяться лексикалізовані словосполучення *venustatis color* (De or. III, 199) – краса привабливості (необхідна ознака кожного з трьох родів промови), *quasi quaesita venustas* (Or. 84) – навмисно підкреслена краса і *elaborata concinnitas* (Or. 84) – з зусиллями досягнута стрункність (як негативні риси красномовства, що переслідують зовнішні ефекти), *scenica venustas* (De or. III, 30) – сценічна краса і деякі інші.

У риторичній концепції Цицерона важливе місце займає теорія смішного [12;7, с. 43-46; 14], яку він виклав в другій книзі трактату «Про оратора» (216-290), але принагідно зачіпав ці питання в інших книгах і місцях. Вона ґрунтується на періпатетичних джерелах [14, с. 25], але Цицерон перевів її в етичну

площину. Звідси характерний для Цицерона вислів *in iocando moderatio* (De or. II, 238) – поміркованість в кепкуванні, яку можна визначити як інваріантну ознаку в його теорії смішного.

Для викладу своєї теорії Цицерон послуговується т. зв. сміховою лексикою, об'єднаною системними відношеннями, яка має спільну інтеграційну сему та денотативне значення, співвіднесене з психічною сферою. Для її дослідження теж можна застосувати прийоми польового методу.

Сміхова лексика Цицерона має складну ієрархічну структуру, доміантною якою є лексема *facetiae* – дотепність. Вона становить центр поля і інтегрує найбільш релевантні ознаки цілого ряду. Дотепність поділяється на два роди – *cavillatio* – кепкування і *dicacitas* – дошкульність. Вони входять в навколоядерну зону і знаходяться з ядерною лексемою в гіперогіпонімічних відношеннях.

Категоріальний статус лексеми *cavillatio* був слабо маркований, його окурентність у Цицерона зводилась до *πλαξ εἰρήμενον* (De or. II, 218), що спричинило його заміну перифрастичними конструкціями з акцентуацією зовнішньої ознаки цього роду дотепності, як *genus perpetuae festivitatis* (De or. II, 219) – вид безперервної жартівливості і деякі інші.

Прагнення Цицерона якнайповніше виявити природу і функції жарту в промові (De or. II, 235-290) привело до виокремлення двох його типів – ситуативного жарту (*in re*) і словесного (*in dicto*), які відповідно співвідносяться з *cavillatio* і *dicacitas*. Вони є похідними від них, а отже, видовими поняттями.

Серед словесних жартів Цицерон особливо цінив ті, контекстуальне використання яких виявляє двозначність. Це зв'язано з тією великою роллю, яка відводилась просодичним і іншим надфразовим факторам при виголошенні промов. Як характерний приклад Т. Шостек наводить слово *sextantis* [19, с. 187]. Цей термін, запозичений з торгівельної сфери, Цицерон використав як словесний жарт, тому що він змінює своє значення в залежності від вимовляння разом чи роздільно. Таким чином, ми стикаємося тут з явищем ретермінологізації та залученням слова до понятійного поля смішного.

До приядерної зони можна віднести лексему *ironia*. Поняття іронії, хоч і займало незначне місце в теорії смішного Цицерона, часто використовувалося як риторичний засіб в його ораторській практиці [15, т. III, с. 248]. Про термінологізацію лексеми може свідчити наведена Цицероном дефініція, де іронія визначається як столичне прикидання (*urbana dissimulatio*) (De or. II, 269).

До області смішного також відноситься гидке і потворне, для якого Цицерон використав лексеми *turpitudine et deformitas*. Вони репрезентують периферійну зону, тому що володіють віддаленим від ядерної лексеми значенням. Крім того, неоднозначний їх етичний аспект, тому що мова йде про фізичні вади.

В периферійну зону входить також група різночасинімовних слів та словосполучень з різним ступенем лексикалізації, які знаходяться в родо- і неродо-видових відношеннях з ядерною лексемою, або тільки понятійно відносяться до семантичного поля смішного. Передусім, це *iocus* – жарт, *ridiculum* – жарт, дотеп,

contumeliae – образи. Для них характерна висока конотативність, яку вони зберегли, увійшовши в риторичну термінологію Цицерона.

Термінологічного переосмислення можуть зазнавати і інші частини мови, хоч і рідше: *salsus* – сказаний з сіллю, глузливий, *insulse* – що-небудь позбавлене смаку, недоречно, *pergridiculi* – дуже смішні і *pergridicule* – дуже смішно – прикметник і прислівники, утворені за допомогою префікса *per-*, що надає їм елативного значенням.

До дальньої периферії відносяться лексикалізовані словосполучення з різними типами синтаксичних зв'язків між його членами, часто з метафорично переосмисленим одним із членів: *scurrilis dicacitas* (De or. II, 244) – блазнівська уїдливість, *iocus scurrilis* (De or. II, 239) – блазнівський жарт, *iocus mimicus* (De or. II, 239) – мімівський жарт, *depravata imitatio* (De or. II, 242) – спотворене наслідування (термін, під яким Цицерон розумів щось на кшталт сучасної карикатури), *sal facetiarum* (De or. I, 243) – сіль дотепів і деякі інші.

Для риторики Цицерона характерна продуманість всіх її частин, раціональний підхід до систематизації і

класифікації матеріалу, де особливо чітко простежуються родо-видові кореляції між термінолексемами певних тематичних блоків. Тому в більшості випадків вони не становлять особливого інтересу для застосування польових методів до їх дослідження. Приміром, *ornatus dicendi* – прикраси мови є гіперонімом до похідних від нього двох великих лексико-семантичних груп *lumina verborum* – блискучі слова і *lumina sententiarum* – блискучі думки, які у свою чергу поділяються на менші групи, які розташовуються вже не на вертикалі, а на горизонталі.

Таким чином, риторична термінологія Цицерона – це функціональна парадигматично упорядкована лексико-семантична система взаємопов'язаних елементів, що перебувають в родо-видових і інших відношеннях між собою. Семантична спорідненість окремих слів і понять та категоріальна спільність денотативної сфери дозволили виокремити семантичні поля. Ми розглянули тільки семантичні поля красивого і смішного, які мають морально-етичне підґрунтя. Інші пласти термінологічної лексики мають формальний характер і вимагають інших підходів до їх досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Демська О.М. Слово в системі філософських поглядів Герорія Кониського / О.М. Демська // Вісник Одеського національного університету. Серія: Філологія. – 2013. – Т. 18. – Вип. 2(6). – С. 45-50.
- [2] Дудок Р.І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках. Монографія / Р. І. Дудок. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 308 с.
- [3] Липка С.І. Лексико-семантичне поле як фрагмент мовної картини світу / С.І. Липка // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 51. – С. 255-257.
- [4] Лосев А.Ф. История эстетических категорий / А.Ф. Лосев, В.П. Шестаков. – М.: Наука, 1965. – 374 с.
- [5] Маслюк В.П. Латинимовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні / В.П. Маслюк. – К.: – Наукова думка, 1983. – 234 с.
- [6] Огуй О.Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії: Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи / О.Д. Огуй. – Чернівці: Золоті литаври, 1998. – 370 с.
- [7] Олійник Т.І. М. Туллій Цицерон – вершина римського краєзнавства / Т.І. Олійник. – К.: Либідь, 1990. – 92 с.
- [8] Помірко Р.С. Маркіян Якуб'як. Словник термінів мистецтвознавства (французько-український, українсько-французький). – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 123 с. (рецензія) / Р.С. Помірко // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. – 2003. – Вип. 11. – С. 437-438.
- [9] Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр; пер. с франц. под. ред. А.А. Холодовича. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
- [10] Федоров Н.А. О некоторых семантических особенностях лексической группы *iucundus – iucunditas* в трактатах Цицерона / Н.А. Федоров // Вопросы классической филологии VIII. Разыскания (Dzetemata). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 209-217.
- [11] Федоров Н.А. Семантическая специфика термина *venustus* в текстах Цицерона / Н.А. Федоров // Античность в контексте современности. Вопросы классической филологии X; под. ред. А.А. Тахо-Годи и И. М. Нахова. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – С. 113-127.
- [12] Чернявский М.Н. Теория смешного в трактате Цицерона «Об ораторе» / М.Н. Чернявский // Цицерон. 2000 лет со времени смерти. Сборник статей. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1959. – С. 104-144.
- [13] Щур Г.С. Теория поля в лингвистике / Г.С. Щур. – М.: Наука, 1974. – 250 с.
- [14] Arndt, E. De ridiculi doctrina rhetorica / E. Arndt. – Bonn: Kirchhain, 1904.
- [15] Laurand, L. Etude sur le style des discours de Cicéron / L. Laurand; 2-e éd., rev. et cor. – Paris: Les belles lettres, 1925-1927-T. I-III. - 416 p.
- [16] Lyons, J. Linguistic Semantics / J. Lyons. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- [17] Nagnajewicz, M. Stosowność i ozdobność stylu w teorii Cyserona i Kwintyliana / Marian Nagnajewicz // Meander. – 1965. – N 2-3. – Str. 95-103.
- [18] Quicherat, L. Dictionnaire français-latin / L. Quicherat. – Paris: Hachette, 1890. – 1683 p.
- [19] Szostek, T. Ridens dicere, veritatem / Tereza Szostek // Classica Wratislaviensia XXIV. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. – Str. 186-190.

REFERENCES

- [1] Dems'ka, O.M. Word in a system of philosophical views of Gregorij Konyskyj / O.M. Dems'ka // The herald of National university of Odesa. Series: Philology. – 2013. – T. 18. – Issue 2(6). – P. 45-50.
- [2] Dudok, R.I. The problem of the meaning and the sense of a term in the humanities. Monography / R.I. Dudok. – Lviv: Publishing centre of Lviv National university of Ivan Franko, 2009. – 308 p.
- [3] Lypka, S.I. Lexycal-semantic field as a fragment of linguistic canvas of the world / S.I. Lypka // Scientific notes of National university "Ostroz'ka academy". Series "Philological": digest of scientific works. – Ostrog; Publishing house of the university "Ostroz'ka academy", 2015. – Issue 51. – P. 255-257.
- [4] Losiev, A.F. The history of esthetic categories / A.F. Losiev, V.P. Shestakov. – M.: Science, 1965. – 374 p.

- [5] Masliuk, V.P. Latin-speaking poetics and rhetorics XVII – 1st part of XVIII cent. and their role in the development of theory of literature in Ukraine / V.P. Masliuk. – K.: - Scientific mind, 1983. – 234 p.
- [6] Oguj, O.D. Polysemy in synchronism, diachronism and panchronism: System-frequency aspects of polysemy in German language and European languages / O.D. Oguj. – Chernivtsi: Golden kettledrum, 1998. – 370 p.
- [7] Olijnyk, T.I. M. Tullius Cicero – the top of Roman eloquens / T.I. Olijnyk. – K.: Lybid', 1990. – 92 p.
- [8] Pomirko, R.S. Markijan Iakubiak. Vocabulary of the terms of the study of art (French-Ukrainian, Ukrainian-French). – Lviv: Publishing house of Lviv National university of Ivan Franko, 2003. – 123 p. (review) / R.S. Pomirko // The herald of Lviv National university. Series foreign languages. – 2003. – Issue 11. – P. 437-438.
- [9] Saussure, F. de. The works about linguistics / F. de Saussure; transl. from French edited A.A. Kholodovych. – M.: Progress, 1977. – 695 p.
- [10] Fedorov, N.A. About some semantic features of lexical group *iucundus – iucunditas* in the tractates of Cicero / N.A. Fedorov // The questions of classical philology VIII. Researches. – M.: Publishing house of Moscow university, 1984. – P. 209-217.
- [11] Fedorov, N.A. Semantic specificity of the term *venustus* in the texts of Cicero / N.A. Fedorov // Antiquity in the context of modernity. The questions of classical philology X; edited by A.A. Takho-Gody and I.M. Nakhova. – M.: Publishing house MGU, 1990. – p. 113-127.
- [12] Chernyavskiy, M.N. The theory of the funny in the Cicero's tractate "On the orator" / M.N. Chernyavskiy // Cicero. 2000 years from death. The digest of articles. – M.: Publishing house of Moscow university, 1959. – P. 104-144.
- [13] Shchur, G.S. The theory of the field in linguistic / G.S. Shchur. – M.: Science, 1974. – 250 p.
- [14] Arndt, E. De ridiculi doctrina rhetorica / E. Arndt. – Bonn: Kirchhaini, 1904.
- [15] Laurand, L. Etude sur le style des discours de Cicéron / L. Laurand; 2-e éd., rev. et cor. – Paris: Les belles lettres, 1925-1927-T. I-III. - 416 p.
- [16] Lyons, J. Linguistic Semantics / J. Lyons. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- [17] Nagnajewicz, M. Stosowność i ozdobność stylu w teorii Cyserona i Kwintyliana / Marian Nagnajewicz // Meander. – 1965. – N 2-3. – Str. 95-103.
- [18] Quicherat, L. Dictionnaire français-latin / L. Quicherat. – Paris: Hachette, 1890. – 1683 p.
- [19] Szostek, T. *Ridens dicere, veritatem* / Tereza Szostek // Classica Wratislaviensia XXIV. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. – Str. 186-190.

Special features of structural and semantic organization of Cicero's rhetorical terminology

K.M. Babyak

Abstract. Rhetorical terminology of Cicero is a functional paradigmatically well-managed lexical-semantic system of related elements, which are in hyperonymic and other relations between each other. Semantical connection of separate words and notions and categorical communion of denotational sphere allows distinguishing semantical fields. Semantical fields of beautiful and funny with typical structure for the field are examined: core, centre and periphery. They are represented by such semantically typical tokens as: pulchritude, venustus and dignitas, turpitude, deformitas, iucundus, suavitas and others (semantic field of beautiful); facetiae, cavillatio and dignitas, turpitude, deformitas, contumeliae and other (semantic field of funny). Notions that reflect these tokens refer to moral-ethical sphere. The rest layers of terminological lexicology have formal character and demand other approaches to their research.

Keywords: rhetorical terminology, esthetic lexicology, lexicology of funny, denotative sphere, semantic field

Собственные имена в русском рекламном тексте

О.Н. Бажан*

Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина

*Corresponding author. E-mail: oxana.bazhan@gmail.com

Paper received 20.10.15; Accepted for publication 30.10.15.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности функционирования собственных имен в русском рекламном тексте. Исследован корпус собственных имен и определено их место в русском рекламном тексте. Как показывает анализ исследуемого материала, имена собственные представляют собой яркие маркеры воздействия экстралингвистических факторов на функционирование языковых единиц. Подобные рекламные прагматонимы уникальны по уровню прагматического и психологического воздействий на реципиента и концентрации обширного блока информации.

Ключевые слова: имя собственное, рекламный текст, прагматоним, антропоним, топоним

Для лингвистических исследований последних десятилетий характерным является проявление интереса к изучению текстов массовой коммуникации, в частности, текстов рекламы.

Рекламный текст определяется нами как тип текста, который используется для информирования адресата об инновациях в различных сферах деятельности человека с целью их рекламы. Сфера функционирования рекламного текста чаще всего представлена средствами массовой коммуникации, поэтому по некоторым характеристикам данный тип текстов приближается к публицистическим. Основными текстообразующими категориями рекламного текста являются интегративность, прагматическая направленность, адресованность, информативность, эксплицитность.

Язык рекламных текстов – это одна из функциональных разновидностей литературного языка, которая отличается уровнем интенсивности использования с целью языкового влияния. Особая роль в этом аспекте предоставляется собственным именам как представителям крупных по объему блоков информации.

Применительно к именам собственным проблема их значения исследователями решается по-разному. Так, Е.М. Галкина-Федорук наиболее ясно выражает точку зрения тех ученых, которые считают, что имена собственные не заключают в себе ни понятия, ни значения. Они являются только различающим знаком: «Логически отработанного понятия, заключающего в себе обобщение основных, существенных признаков, в именах собственных нет в современном языке», поэтому «...собственное имя само по себе не имеет значения» [1, с. 27].

А.А. Уфимцева, классифицируя слова по характеру смыслового содержания словесного знака и по сфере его употребления, выделяет «лексически полнозначные слова, обладающие полной семантической структурой» и выполняющие в языке одновременно две основные функции – сигнификативную и номинативную (нарицательные имена), а также «лексически неполноценные слова, не обладающие никакой смысловой структурой, выполняющие в языке лишь одну – номинативно-опознавательную функцию» [1, с. 27]. Именно формальная сторона словесного знака второго класса определяется единственным критерием отличия одного знака от другого, которые считаются «своеобразными этикетками», не могущими служить материалом исследования при определении специфики лексико-семантической системы языка.

Развивая эти идеи, А.А. Реформатский несколько иначе трактует особенности имени собственного. Говоря о непросто соотношении слова и понятия, о том, что «не всякое слово выражает понятие», исследователь отмечает особое свойство собственных имен, состоящее в том, что, «соотносясь с классом вещей, они имеют свое значение в назывании, и только, никаких понятий не выражают» [10, с. 66].

Собственное имя, – как отмечает Т.Н. Кондратьева, – «самая конкретная, а вместе с тем самая абстрактная категория, которая дает возможность проследить за превращением знака конкретного номинального значения в символ, в образ, в нарицательное понятие на языковых контекстах, фиксирующих историю народа, историю мировоззрения, историю слова» [9, с. 6].

Собственные имена в составе рекламного текста являются ядерным компонентом, уникальным по уровню прагматического и психологического влияния на реципиента и концентрации крупного блока информации.

Эффективность употребления собственных имен в рекламном тексте зависит от выполнения следующих функций:

- 1) дифференциальной – имя собственное четко отделяет один объект от другого в ряде однородных предметов;
- 2) рекламной – имя собственное репрезентует заданный объект, указывает на его исключительность в отличие от других;
- 3) экспрессивной – имя собственное должно влиять на чувство и эмоции, убеждая в значимости рекламированного объекта для реципиента.

Цель данной статьи состоит в анализе особенностей функционирования собственных имен в русском рекламном тексте. Для достижения цели данной работы сформулированы следующие задачи: рассмотреть корпус собственных имен в исследуемом материале и определить их место в русском рекламном тексте.

Материалом для данной статьи послужила печатная реклама, размещенная на страницах рекламного-информационного журнала «Выбирай соблазны большого города» за период 2007 – 2015 гг. и журнала «Cosmopolitan» за 2007 – 2015 гг.

Результаты исследования показали, что самой большой по количеству подгруппой среди общего числа рассмотренных собственных имен в русском рекламном тексте есть прагматонимы (57%, см. табл. 1).

А.В. Суперанская считает, что прагматонимы находятся на границе между именами собственными и апеллятивами» [11, с. 193]. Отечественные ономотоло-

ги определяют прагматонимы как «собственные названия тех объектов, которые имеют непосредственное отношение к материальной сфере деятельности человека» [13, с. 178]. С помощью результатов анализа стилистической дифференциации прагматонимов в составах рекламного текста можно заключить, что для праг-

матонимов в русском рекламном тексте не характерно доминирование определенного стиля: количество прагматонимов в нейтральной и книжной лексике приблизительно одинаково (например: нейтральная – «Кадровое бюро «Персонал» предлагает»; книжная – «Туристическое агентство «Форте». Отдых на море»).

Таблица 1. Количество собственных имен в русском рекламном тексте

Собственные имена в русском рекламном тексте	Количество примеров	Доля, %
Прагматонимы	43	57%
Антропонимы	21	28%
Топонимы	11	15%
Всего	75	100%

Среди прагматонимов в русском рекламном тексте выделяется группа иноязычных слов, как давно усвоенных в русском языке, так и новых заимствований. Активная экспансия иноязычной лексики в сфере прагматонимов объясняется эффективным использованием ее в рекламной функции (например: «Wella» – вы великолепы; «Rowenta» – радость в вашем доме). «Comet» – очистит то, что другим не под силу).

Доминирующим мотивом номинации однокомпонентных рекламных прагматонимов в русском рекламном тексте считают ассоциативный мотив. Лексико-семантические трансформации на базе ассоциаций являются активным способом создания номинаций в сфере прагматонимов (например: «Миг – и голова не болит. Средство от головной боли «Миг». «Почувствуйте легкость, станьте активными с «Активиа». «Мотилиум» – мотор для вашего желудка»).

Более прозрачную семантическую структуру имеют двух- и многокомпонентные рекламные прагматонимы, поскольку они сами уже представляют минимальное словосочетание, которое содействует пониманию прагматонима. Выделяются следующие мотивы номинаций:

- 1) номинация по специфике деятельности («Торговый центр «Дом мебели». Весенние скидки»);
- 2) номинация-указание на определенные социальные, этнокультурные, моральные ценности и ассоциации («Подсолнечное масло ТМ «Щедрый дар» производится с начала 2001г.»).

По структурно-грамматическим признакам двух- и многокомпонентные прагматонимы в составе рекламного текста подразделяются на следующие виды:

- атрибутивно-субстантивные: «Золотая амфора», «Стрелецкая степь»;
- субстантивно-субстантивные: «Всё, что выходит за рамки обычного, мы привыкли называть чудом. «Чудо-йогурт» – наш йогурт »;
- субстантивно-атрибутивные: «Красавица Одесская»;
- атрибутивно-атрибутивные: «Объединенная Зерновая».

Доминирующим считается атрибутивно-субстантивный вид двух- и многокомпонентных рекламных прагматонимов.

Среди функционирующих иноязычных прагматонимов в русском рекламном тексте выделяются несколько видов:

- 1) трансплантированные прагматонимы, бренды глобального масштаба («Сыр Хохланд – неземной вкус». «Пиво Redd's – самое откровенное наслажде-

ние». «С помощью «LG» наша жизнь становится легче». «Попробуйте новый «Sprite» с лимоном». «Крем «VICHY». Здоровье для кожи. Здоровье для жизни». «Регулярное использование Fructisa позволит вам забыть о непослушных волосах»).

- 2) иноязычные прагматонимы, популярность которых ограничивается определенным регионом («Golden Telecom. Все услуги связи»);
- 3) графически адаптированные прагматонимы («Салон-магазин «Хелп». Официальный представитель завода RAINFORD в Кировограде»);
- 4) иноязычные прагматонимы, воспроизведенные в одном рекламном тексте как в графически адаптированном кириллицей варианте, так и на языке оригинала («За красивую игру! Casino JOSS. Развлекательный центр – клуб «Джосс»).

Приоритетное место среди собственных имен в русском рекламном тексте занимают антропонимы (28%).

Антропонимы принадлежат к такому лексическому пласту, который тесно связан с жизнью человека и общества, поэтому ряд исследователей закрепляют центральное место в ономастическом пространстве за антропонимами [12, с. 6].

Антропонимы в русском рекламном тексте активно используются в роли рекламных прагматонимов. Самой производительной является трансонимизация фамилий в прагматонимы, например: («Камышинские колбасы Соловьева»; «ЧП «Фатеев» Дизайн. Офисная корпусная мебель»; «Огонь в кармане. Необходима всем курящим. Карманная зажигательница для папирос «Edison» Заменяет спички и служит как карманная лампочка для освещения»; «Поставщики Двора Его Величества. Требуется пиво завода С.-Петербургского Товарищества «Калинкин». Ежедневно свежий разлив»; «ЧП Туркиневич Продукты питания, ликеро-водочные изделия»; «ТМ Бащинский производитель колбасных изделий и мясных продуктов» и т.д.).

Довольно часто фамилия, перейдя в прагматоним, становится наименованием торговой марки, которая представляет продукцию на рынке. При графическом оформлении современных прагматонимов, созданных на базе фамилий, наблюдается тенденция к имитации «ретро»-рекламы: в конце слов употребляется твердый знак «Ъ», который использовался в дореволюционной графической системе русского языка, например: «Бондаревъ», «Балашовъ». Иногда используются модели, которые также употребляют фамилии: «Коваль и К», «Солодковский и К», «Ильяшев и Партнеры», «Коннов & Созановский», «Братья Асканели» и др.

Также наблюдается тенденция к созданию наименований торговых марок по аналогии к фамилии (например: «Смирнов», «Бочкарев»). Это обусловлено тем, что такой прагматоним вызывает у носителей языка ассоциацию с уже давно известными «Smirnoff», «Шустов» и должен привносить коннотацию верности историческим традициям, например: «Шустовъ. Возрождение традиций». «Бочкарев. Правильное пиво».

В русском рекламном тексте топонимы занимают 15% общего числа рассмотренных собственных имен.

Топонимы в рекламных текстах играют одну из основных ролей, поскольку использование реально существующих географических объектов придает убедительности информационному блоку рекламы. По мнению Е.Ю. Карпенко, значение имени собственного лучше раскрывается через ассоциации [12, с. 253], а топонимы, по сравнению с другими разрядами, связаны с более широким кругом ассоциаций.

Общими чертами топонимов в рекламном тексте являются следующие мотивы номинаций:

- 1) ассоциативный («Нос очистит без труда из Атлантики вода. Капли от насморка «Квикс»);
- 2) идеологический («Земля вертится – доказано Галилеем. Надежная техника существует – доказано «Zapussi»);
- 3) на основе пространственных отношений («Мы создали Audi A5 для тех, кто выбрал красоту стилем жизни. Красоту белоснежных яхт Ниццы и знаменитых пляжей Ибицы. Стиль модных домов Милана и Парижа. Гармонию полей для гольфа. Для тех, кто привык окружать себя самым лучшим»);
- 4) соответствие стране-производителю товара («Safe Rele» – стоящий кофе из Бразилии). «Электрлюкс». Швеция. Сделано с умом». «Vitek. Австрия. Техника для жизни»).

Анализ собственных имен в русском рекламном тексте позволяет сделать следующие выводы:

Невзирая на достаточно небольшой срок развития рекламы на постсоветском пространстве она стала объ-

ектом активного изучения, разные аспекты которого рассматриваются рядом научных дисциплин: социологией, психологией, экономикой, языкознанием, что доказывает неоднозначность самого явления рекламы.

Открытость социума, демократизация общественной жизни, проявление рыночных отношений обуславливают развитие жанра коммерческой рекламы. Активизация общественно-политических, экономических, культурных изменений, безусловно, отражается в языке, в том числе в языке рекламы как наиболее «подвижной» составляющей языка в целом. Влияние экстралингвальных факторов (общественно-исторических, этнокультурных, социокультурных, фактора языкового окружения и т.д.) особенно ярко оказывается в изменении состава имен собственных как ядерных компонентов рекламного текста.

Рекламные прагматонимы уникальные за уровнем прагматичного и психологического влияния на реципиента и концентрации значительного объема информации, поскольку содержат духовные и материальные ценности времени, отбивают идеалы эстетических устремлений социума, являются отпечатками социокультурных трансформаций в обществе.

Рекламный текст общеизвестных торговых марок, в которые включены собственные имена составляются только с рекламными прагматонимами. Рекламный прагматоним как «текст в супертексте» выступает ядерным компонентом рекламного текста, который несет самую большую смысловую нагрузку.

Антропонимы (в частности, фамилии) как класс собственных имен являются главными структурными элементами рекламы. Антропонимы – это важнейший элемент фоновых знаний реципиентов, поскольку в рекламном тексте имя владельца рекламируемого продукта присутствует в подавляющем большинстве. Реализуется принцип, по которому имя, фамилия, соответственно, репутация владельца, могут приносить прибыль. Таким образом, имя владельца является гарантией высокого качества товара.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Воронова И.Б. Текстоблагодатная функция литературных имен собственных (на материале эпических произведений XIX – XX вв.): Дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2000.
- [2] Грушевська Ю.А. Лінгвістичний та психологічний аспекти рекламного тексту // Наукові записки. – Випуск 44. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2002. – С.126-131.
- [3] Грушевська Ю.А. Некоторые социокультурные аспекты функционирования собственных имен в современном рекламном тексте // Язык и культура. Выпуск 5. – Том II. – Часть I. – К.: Издательский Дом Дмитрия Бураго, 2002. – С.83-88.
- [4] Грушевська Ю.А. Особенности собственных имен в рекламных текстах начала XX века // Культура народов Причерноморья. – №38. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, 2003. – С.153-156.
- [5] Грушевська Ю.А. Прагматоніми відапелятивного походження у рекламному тексті // Наукові записки. – Випуск 53. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2004. – С.243-253.
- [6] Грушевська Ю.А. Рекламные прагматонимы в художественных текстах начала XX века // Наукові записки Луганського національного педагогічного університету. Випуск V. Т.2. – Луганськ: «Альма-матер», 2004. – С.303-317.
- [7] Грушевська Ю.А. Трансонімізація антропонімів в рекламному тексті: соціокультурний аспект // Наукові записки Луганського національного педагогічного університету. – Випуск 4. – Т.1. Серія «Філологічні науки»: 36. наук. праць. – Луганськ: «Альма-матер», 2003. – С.62-72.
- [8] Карпенко О.Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : дис. ... доктора філол. наук: 10.02.15 – загальне мовознавство. – Одеса, 2006. – 416 с.
- [9] Кондратьева Т.Н. А.А. Потєбня о собственном имени. – Казань: Изд-во Казан. гос. ун-та, 1987.
- [10] Реформатский А.А. Введение в языковедение. Изд. 4-ое. – М., 1998.
- [11] Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М., 2012. – 368 с.
- [12] Супрун В.И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал: дис. ... д-ра филол. н. в форме науч. доклада. – Волгоград, 2000. – 77 с.
- [13] Торчинский М.М. Структура онімного простору української мови: Монографія. – Хмельницький, 2008. – 548 с.

REFERENCES

- [1] Voronova I.B. Text-forming function of literary proper names (based on the epic novel of XIX – XX centuries.): Dis. Cand. degree in Philology. – Volgograd 2000.
- [2] Hrushevska Y.A. The linguistic and psychological aspects of advertising text // Scientific notes. – Iss.44. – Series: Philology (Linguistics). – Kirovograd: The Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, 2002. – P.126-131.
- [3] Hrushevska Y.A. Some socio-cultural aspects of proper names in modern advertising text // Language and Culture. Iss.5 – Volume II. – Part I. – K : Dmitry Burago Publishing House, 2002. – P.83-88.
- [4] Hrushevska Y.A. Features of proper names in the advertising texts of the early twentieth century // Culture of the peoples of the Black Sea. – Iss.38. – Simferopol: Tavria National University. V.I. Vernadsky, 2003 – P.153-156.
- [5] Hrushevska Y.A. The appellative pragmatonims in the advertising text // Scientific notes. – Iss.53 – Series: Philology (Linguistics). – Kirovograd: The Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, 2004. – P.243-253.
- [6] Hrushevska Y.A. The Advertising pragmatonims in texts of the early twentieth century // Scientific notes. The Lugansk National Pedagogical University, Iss.5. V.2. – Lugansk: «Alma Mater», 2004. – P.303-317.
- [7] Hrushevska Y.A. The anthroponyms transnimization in the advertising text: sociocultural aspect // Scientific notes. The Lugansk National Pedagogical University, Iss.4. Vol.1. «Philological science» – Lugansk: «Alma Mater», 2003. – P.62-72.
- [8] Karpenko O.Y. Cognitive onomatology direction as knowledge of proper names: Dis. Doctor degree in Philology: 10.02.15 – Linguistics. – Odessa, 2006. – 416 p.
- [9] Kondratiyeva T.N. A.A. Potebnya about proper names. – Kazan: Kazan State University Press, 1987.
- [10] Reformatsky A.A. Introduction to Linguistics. Ed. 4th. – M., 1998.
- [11] Superanskaya A.V. The general theory of the proper name. – M., 2012. – 368 p.
- [12] Suprun V.I. Onomastic field of the Russian language and its aesthetic potential: Dis. Doctor degree in Philology. – Volgograd, 2000. – 77 p.
- [13] Torchinsky M.M. The structure of onimnology in Ukrainian language.: Monograph. – Hmelnytsky, 2008. – 548 p.

Proper Names in Russian Advertising Text

O.M. Bazhan

Abstract. The article deals with features of functioning of proper names in the Russian advertising text. It defines and investigates the case of proper names and their place in the structure of Russian advertising text. The article decides the functions of proper names in advertising texts; analyzes the peculiarities of structures and usage of proper names in Russian advertising texts of the beginning of the 20th and the beginning of the 21st centuries.

Keywords: *proper name, advertising text, pragmatonym, anthroponym, toponym*

Корпусно-лінгвістичний метод визначення консоціацій у художньому тексті

К.А. Білик*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: bilykkatya@gmail.com

Paper received 07.10.15; Accepted for publication 21.10.15.

Анотація. У статті розглянуто метод пошуку консоціацій художнього концепту *GOTT* у корпусі художніх текстів Р.М. Рільке як засіб виявлення асоціативного шару художнього концепту, що уможливило реконструкцію поетичної картини світу автора шляхом порівняння консоціацій домінантного художнього концепту з асоціаціями номінанта відповідного концепту МКС. Представлено індивідуально-авторські консоціації ХК *GOTT*, одержані з використанням даної методології.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, поетична картина світу, художній концепт, асоціація, консоціація, Р.М. Рільке

Поетичний текст є нетиповим об'єктом дослідження для корпусної лінгвістики. Важливою причиною цього є особливість організації поетичного тексту: вона менше свідчить про функціонування мови, значно більше – про ПКС автора. З точки зору синтаксису, який часто покладено в основу корпусно-лінгвістичних досліджень, поетичний текст є відхиленням від мовної норми. Тож розбіжності між будь-яким референтним корпусом, який здатен репрезентувати “нормальну” мову, і корпусом поетичних текстів настільки численні, що для дослідження індивідуальної складової в поетичному корпусі необхідно звертатися до інших критеріїв і підходів: важливо знайти параметр, який може бути реалізовано як у прозовому тексті, так і в поетичному, і який не залежатиме від синтаксичної організації тексту. Для цього ми пропонуємо звернутися до теорії консоціацій А. Нореена [12] й Г. Шпербера [15] кінця XIX – поч. XX ст., яка полягає в тому, що наявність семантико-асоціативного зв'язку між лексемами може бути констатована без їх безпосередньої близькості, і застосувати її на матеріалі нашого дослідження, синтезувавши її з корпусно-лінгвістичними методами підрахунку ймовірності появи лексичних одиниць у тексті.

Метою даної статті є дослідження асоціативного шару художнього концепту за допомогою виявлення консоціацій номінанта концепту за допомогою корпусно-лінгвістичного аналізу.

Матеріалом дослідження слугує корпус текстів Р.М. Рільке, до якого входять усі опубліковані прозові й поетичні художні тексти, написані впродовж 1895–1926 рр., впорядковані хронологічно (296 344 токенів). Референтним корпусом є корпус DWDS [9], обмежений 1900–1926 роками (27 млн. токенів).

Новизна дослідження полягає в тому, що це перша спроба визначення консоціацій номінанта художнього концепту в поетичному тексті корпусно-лінгвістичними методами.

При дослідженні творчості Р.М. Рільке і його поетичної картини світу (ПКС) важливою є проблема рецепції його творів, тобто процес комунікації письменника й читача (накладання ПКС твору на мовну картину світу читача). Комунікативному аспекту ПКС письменника в межах такого підходу особливо багато уваги присвятила Н. Болотнова (а також І. Тарасова, С. Карпенко, І. Бабенко, А. Васильєва). Нею запропоновано вивчення ПКС письменників через зіставний пошаровий дискурсивний аналіз різних форм репрезентації концепту в їхніх текстах, причому окресленню асоціативного поля концепту відводиться визначальна роль [2].

Тож важливим лінгвістичним завданням при дослідженні художнього тексту ми вважаємо пошук асоціативних напрямків художнього тексту, які свідчать про ПКС автора з можливим наступним порівнянням її з мовною картиною світу читача: сучасного – за допомогою асоціативного експерименту, читача іншої епохи – за допомогою пошуку асоціативних зв'язків відповідного загальномовного концепта в найбільш повній репрезентації мови відповідного часу.

Ми вважаємо, що одним з надійних шляхів дослідження асоціативного шару художнього концепта (і відповідного загальномовного концепта) має стати корпусна лінгвістика, адже вона уможливило використання максимально репрезентативного матеріалу й статистично підтверджені результати.

Термін “асоціація” використовується як у когнітивній лінгвістиці, до якої він потрапив із царини психології, так і корпусними лінгвістами, однак розуміння цього терміну прихильниками цих двох напрямків є неоднаковим. Визначення вітчизняних та російських лінгвістів засновано на психологічному розумінні явища асоціації. Вони наголошують на існуванні зв'язку між явищами у свідомості людини, не звертаючись при цьому до його текстового вираження [1, р. 58; 4, р. 13; 7, р. 39; 6, р. 43; 3, р. 156]. Серед когнітивних лінгвістів переважає психологічний метод вивчення асоціацій через асоціативний експеримент (він може проводитися в рамках самого дослідження або ж можуть бути використані дані асоціативних словників, в основу яких покладено той самий метод).

Західна корпусно-лінгвістична парадигма також звертається до терміну “асоціація”, однак його розуміння дещо відрізняється від російського й вітчизняного [8; 10; 11]. Воно є більш практичним, і використовується для статистичного вимірювання ймовірності появи в корпусі біграми (або N-грами) у фіксованому складі (на протизагу незалежній появі членів N-грами). Інакше кажучи, вимірюється сила зв'язку між членами колокації, які вважаються асоційованими.

Тож для проведення дослідження асоціативного поля художнього тексту засобами корпусної лінгвістики важливим є перехід до віднаходження текстових репрезентацій асоційованих лексем. Г. Шпербер упевнений, що слова, які регулярно вживаються неподалік (на відстані від 0 до 30 слів), асоційовані між собою [15, р. 6], а саме явище він назвав консоціацією. І хоча для самого Шпербера найважливішим результатом такого відкриття була можливість встановлення точної дати написання того чи іншого літературного твору (тобто така закономірність типова для цілого поко-

ліній мовців), він припускав, що це явище може бути також дистинктивною ознакою ідіостилю, тобто, бути притаманною окремому письменникові.

Отже, асоціативність певних лексем у свідомості мовця проявляється на текстовому рівні у вигляді відносно частотного вжитку їх разом, а на семантичному – на основі принципу метафоричного зміщення значення, обопільному збагаченні значення консоціатив – появи спільних семантичних “мінімальних дистинктивних ознак” – передумови виникнення асоціативного зв'язку.

Серед українських дослідників особливо активно до даної теорії звертався В. Левицький. Вчений показав, що використання супровідних слів може виявитися важливим допоміжним засобом для експлікації концептів у дослідженнях з когнітивної лінгвістики. [5, р. 262]. Теорію консоціатив продуктивно застосовували для датування текстів різних епох, оскільки закономірність такого вжитку тією чи іншою мірою спостерігається в усіх текстах певного періоду: тобто консоціатив функціонує на загальномовному рівні. Однак на рівні текстів одного автора консоціатив теж може бути присутньою і свідчити про особливості індивідуальної ПКС.

Тож ми пропонуємо вживати термін “асоціатив” для констатації психосемантичного зв'язку між окремими лексемами, а термін “консоціатив” – на позначення регулярної реалізації такого зв'язку в тексті. Консоціатив є явищем, не залежним від синтаксису, а отже – об'єктивним критерієм для порівняння текстів поетичних і прозово-функціональних за умови, що референтний корпус репрезентує мову одного періоду з досліджуваним (тобто МКС умовного читача збігається з вихідною МКС письменника).

Для дослідження укладеного корпусу нами запропоновано частотно-статистичний метод визначення асоціативних зв'язків у тексті засобами корпусної лінгвістики, в основу якого покладено формулу логарифмічної правдоподібності (за [13, р. 929]), яка уможливає з'ясування ймовірності появи шуканого слова (консоціатив) у контексті досліджуваного слова-номінанта художнього концепта відносно цілого корпусу (який береться за норму). При цьому враховуються не тільки лемми (відповідники досліджуваного кореня) та словоформи, а й їхні композити, оскільки теоретично на місці композита в багатьох випадках міг би стояти відповідний симплекс [14, р. 111-112].

Основним корпусом нашого дослідження є неповністю анотований корпус текстів Р.М. Рільке (КР), ручна анотація якого була спрямована на стемінг частотних слів та пошук спільнокореневих до них, а також іншомовних слів з таким же значенням. Через це для пошуку основних асоціатив ключового слова Бог у КР нам необхідно було провести відповідний статистичний тест уручну, щоб уможливити порівняння результатів асоціативності у двох корпусах.

Насамперед було складено список усіх токенів КР і ранжировано їх за частотністю, відібрано найчастотніші повнозначні слова. Протягом другого етапу відбору лексем для аналізу на ступінь асоціативності з лексемою *Gott* було здійснено пошук у КР за всіма формами слова Бог та його композитами, обмеживши вікно конкордансера 20-а знаками, і всі знайдені слова ранжировано за кількістю згадок. Так був складений

список повнозначних слів, відібраних для подальшого стемінгу й перевірки на асоціативність статистичним тестом на логарифмічну правдоподібність. Їх було лематизовано, у КР знайдено всі словоформи й спільнокореневі слова наведених лексем. На основі цієї інформації складено анотацію кожної лексеми (список словоформ у форматі *.txt*), а також збережено у вигляді окремого підкорпусу всі рядки конкордансу шуканого слова у вигляді двох файлів: по 10 та по 40 знаків справа і зліва; у такий спосіб ми отримали безпосередній колокаційний та близький консоціативний контекст досліджуваного слова. Такий підхід уможливив не тільки з'ясування консоціативності кожної лексеми з ключовим словом “Бог”, а й, за потреби, аналіз їх асоціативності між собою.

Для розбудови мережі консоціатив ХК *GOTT* аналіз проводився на відтинку слів по 40 знаків справа і зліва від ключового слова, оскільки, як показав наш аналіз на тестовій версії КР, вікно пошуку у 20 знаків справа й зліва від шуканого слова демонструє найбільш переконливі результати, однак вікно пошуку в 40 знаків забезпечує більшу широту охоплення матеріалу без суттєвого викривлення результатів. При цьому зауважимо, що кластери слів нерідко розпорошено по тексті всього вірша. При цьому збільшувати вікно пошуку до тих розмірів, які могли б це відобразити, ми вважаємо статистично недоцільним, оскільки для розбудови зв'язку між окремими вузлами кластерів обраного вікна пошуку цілком достатньо.

Після такої перевірки ми провели безпосередній тест на логарифмічну правдоподібність, проаналізувавши зазначені вище слова КР на ймовірну випадковість їхнього суміжного вжитку з центральним ХК *GOTT*. До слів, які є консоціативними з центральним ХК *Gott*, належать (в порядку спадання значимості): *Liebe, nicht, du, sagen, Geschichte, Hand, machen, Mensch, sehen, Frau, Lachen, Glauben, Engel, Ding, Beginn, groß, Ende, malen, sprechen, Tag, singen, Zeit, Herz, Nacht, Schweigen, stehen, Tief, Himmel, Herrgott, Blick, ewig, alt, Gesicht, langsam, bauen, Abend, Wurzel, Stimme, Dasein, reif, Kreis, Welt, Baum, dastehn, Leben, lächeln, Stadt, licht, Mann, rot, Macht, Erde, Schrecken, Natur, dunkel, Herrlichkeit, Land, Mund, Helle, Meer, Mitte, Schauen, mächtig, Spiegel, Ast*.

Загалом усі консоціативні лексеми “Бог” у КР залежно від закономірностей її вжитку можна класифікувати наступним чином:

1. Пов'язані з релігійною традицією (*Liebe, Mensch, Glauben, Himmel, Engel, Geist*). Стосовно останньої з названих консоціатив (*Geist*) слід зауважити, що за своїм характером, за контекстом, у якому її вживано як суміжно з лексемою *Gott*, так і самостійно, вона є ближчою до філософського потрактування цього поняття. Однак можна припустити з високою ймовірністю, що вжиток розвинувся з релігійного контексту, оскільки в ранніх віршах вона уживалася нерідко в супроводі релігійної лексики, що свідчить про те, що вихідним асоціативним контекстом лексеми *Geist* є релігійно-християнський (загальномовна колокація *der Heilige Geist*), через що ми зараховуємо її до даної групи: *Der Duft von welken Rosen schleicht her wie Geister toter Träume; Mitternacht tanzen all die Kindergeister auf den grauen Steinen sacht; Der Pfarrherr*.

Der liebt muntern Geist; Alles kommt und kreist immerfort um den heiligen Geist, um den gewissen Geist (du weißt). Останній ужиток цієї консоціації у колокації з *heilig* датовано 1914-м, хіба що в “Сонетах до Орфея” знаходимо відлуння цієї колокації у трансформованому вигляді: *Heil dem Geist, der uns verbinden mag.*

2. Ознаки Бога метафорико-описового характеру. Нерідко вводяться синтаксично через порівняльні конструкції (*alt, herrlich, schrecklich*).

3. Ознаки Бога візуального характеру (синтаксично відносяться до лексеми *Gott*):

- візуально-описові (*dunkel, groß, hell*);
- візуально-антропоморфні (*Blick, Gesicht, Hand, Herz, lächeln, Lachen*).

4. Дії, об'єктним актантом яких є лексема *Gott* (*bauen, machen, glauben, schauen, sehen, malen*).

5. Комунікативно-антропоморфні характеристики ХК *GOTT* (*Mund, sagen, Schweigen, singen, sprechen*). Лексема *Gott* може бути і суб'єктним, і об'єктним актантом відносно цих лексем, може бути заміщена ними або похідними від них, може вживатися суміжно). Така амбівалентність зумовлена тим, що Бог описується і як співаючий, і як мовчазний; залежно від цього суміжні з ним агенси набуватимуть протилежної ознаки. Для прикладу: *Nichts ist so stumm wie eines Gottes Mund; aber an seinem Mund erkannte Gott, dass er immer noch sang; O Brunnen-Mund, du gebender, du Mund, der unerschöpflich Eines, Reines; Etwas vom Munde des Gottes spiegelt im Mund der Geliebten; Göttin des Katzenschlafs, kostende Gottheit, die in dem dunkeln Mund reife Augen-Beeren zerdrückt; in Gottes Gärten schweigen sie, wie viele, viele Intervalle in seiner Macht; wenn der Gott ihm schweigend winkt; wirst du wieder gesund, wenn Gott es will, dann singst du uns wieder etwas; Nur dem Aufsingenden säglich. Nur dem Göttlichen hörbar.*

6. Часо-просторові консоціації:

- часові, такі, що пов'язані з ходом часу, з його ритмом (*Zeit, Abend, Beginn, Ende, ewig, langsam, Nacht, Tag*);
- просторові:
  - статично-просторові або метафорично просторові (*Erde, Land, Himmel, Meer, Welt, Stadt*);
  - динамічно-просторові, або такі, що описують рух у просторі (*kreisen, Kreis*);
  - природньо-просторові (*Natur, Ast, Baum, Zweig, reifen, Wurzel*).

7. Метафоричні консоціації (*Ding, Geist, dasein, dastehn, Spiegel*), чия генеза і тематичну належність відстежити складніше, оскільки вони є індивідуальними складовими ПК Рільке, не корелюють із загальнономовними консоціаціями і тому вимагають контекстуального аналізу: *Wo war das Sein? Nur Götter sind. Durch ihre Spiegel ziehn wir; us dem Glanz des Spiegels. Ballspiel für Götter. Spiegelspiel, in dem vielleicht drei Bälle, vielleicht neun sich kreuzen; Spielt mit Spiegeln der Gott; du mußt nicht bangen, Gott. Sie sagen: mein zu allen Dingen, die geduldig sind; Jetzt war es Zeit, daß Götter träten aus bewohnten Dingen...*

Для порівняння результатів асоціації в досліджуваному корпусі з тогочасною мовною нормою, ми пропонуємо звернутися до вмонтованого до корпусу DWDS інструменту Wortprofil 3.0. Це дозволяє отримати результати пошуку колокацій з ключовим словом (у

нашому випадку *Gott*) з даними про силу асоціативного зв'язку між ними. Оскільки тексти, що входять до корпусу DWDS, є різножанровими, палітра асоціацій лексеми *Gott* є достатньо різноманітною. Усі асоціати цієї лексеми можна класифікувати, передусім залежно від позиції або традиції розуміння Бога (найчастіше це координовані словосполучення), залежно від ставлення до нього, його дій і дій, направлених на нього та уявлень про нього (здебільшого це словосполучення з означенням або з непрямым додатком):

Основні асоціати лексеми *Gott* за корпусом DWDS можна класифікувати наступним чином:

1. Філософське розуміння постаті Бога, спроба його раціонального осягнення (*Menschenwerdung, überweltlichhen*).

2. Релігійна традиція (*Glauben an*):

- християнство, церковна або біблійна лексика (*liebe, dreieinigen, Teufel, Dämonen, Satan, Unterwelt, menschengewordene, Sterbliche, auserwählt von, gekreuzigten, sterblich, Kaufleute, Windes, Engel, auf Erden, trinitarischen, erschuf wie, Erlöser, fleischgewordene, Genesis, Verkündigung*);
- іслам (*aufßer Allah*);
- індуїзм (*vielarmige, vedischen, Hinduismus, achtarmige*);
- буддизм (*Buddha*);
- язичництво (*Halbgötter, Götzen, Fruchtbarkeit, Nymphen, Giganten, nach Walhall, Opfergaben für, in Walhall, heidnischen, Flußgötter, Jagd, Donners, gegen Giganten, germanischen, blütdurstigen, schumgeborene*);
- інші культури й релігії (*Mammon, Pharaonen, aztekischen, altrömischen, altägyptischen, griechischen*).

3. Характеристика Бога:

- як верховного/єдиного божества (*Obrigkeit von, verehrt als, Demut vor, allmächtigen, Gnade, verehrt, angebetet*);
- позитивна / креативна (*als Schöpfer, Weisheit, allgütigen, besänftigt*);
- як страхітливого й загрозливого (*zürnenden, strafen-den, rächenden, Ehrfurcht vor, Zorn, Rache*); сюди ж відносимо варіанти Божої кари (*Pest*).
- 4. Характеристика віруючих:
  - правовірні (*Barmherzigkeit, barmherzigen, Diener, Güte,*);
  - відступники (*Sünder vor*);
  - дії віруючих (*glauben an, beten zu, anzubeten als, schwöre bei, verehren*).

5. Матеріальні предмети або дії, пов'язані із сакральними культами (*Gräber, Statue, Speise, Tempel, Marmorkopf*).

6. Асоціації метафоричного характеру (*Morgenröte*).

На нашу думку, порівняння асоціативних полів концепту *GOTT* 1900 – 1926 рр. за DWDS та ХК *GOTT* за КР є достатнім для твердження того, що в КР ми маємо справу з індивідуальним представленням цього ХК, і що ці відмінності вмотивовані не стільки епохою створення поезії, скільки особливостями ПК Р. М. Рільке. На перший план у системі асоціатів лексеми *Gott* виходять як присутні в системі асоціатів DWDS релігійно-християнські концепти (*Liebe, Mensch, Glauben, Himmel, Engel*), так і зовсім несподівані (*Geschichte, Heiland, machen, sagen, Hand, nicht, räum, Beginn, Antwort, Frau, malen, Ding, Haus, das-*

tehn, Lachen, Wurzel, Stadt, Meer, Stimme, Tiefe). До другої групи потрапляють дієслова *machen* і *sagen*, які характеризують Бога ПКС Рільке як активного й діючого, *malen*, який оприявнює зв'язок з образним зображенням Бога, частини тіла, які підкреслюють його антропоморфність.

Велика кількість природних і просторових лексем, консоційованих з ключовим словом, унаочнюють пов'язаність ХК *GOTT* Рільке зі світовим простором. На відміну від традиційного (передусім християнського) уявлення про Бога, який міцно закріплений за "потойбічним" світом, доказ чого, відповідно до нашої методології, ми вбачаємо у таких просторових асоціаціях лексеми *Gott*, які пояснюються традиціями певної релігії або поклоніння (*im Himmel, in Tempel, Tempel für, nach Walhall, in Walhall*) в DWDS, згідно уявлень Рільке, ХК *GOTT* не виноситься за межі одного світу. Серед просторових консоціацій лексеми *Gott* майже не має подібних "локусів" його місцезнаходження. Єдиний, котрий повторюється в обох корпусах, досліджуваному й референтному, – *Himmel* – при уважнішому прочитанні нерідко заперечується контекстом як християнське місцезнаходження Бога (*leeren Himmel (2), im Himmel begraben, zurück in den Himmel will*), або вживається разом з лексемою *Gott* у множині або в жіночому роді на нехристиянський манер. На нашу думку, така закономірність згадки даної лексеми *Himmel* є доказом зв'язку ХК *GOTT* Рільке із загальнономовним концептом, однак зв'язку суто генетичного й осмисленого інакше.

Звертає на себе увагу винятково висока частота вживання заперечних часток у КР: 3773 рази проти 217415 разів у DWDS ($\lambda=723,30$). Існують токени, які вказують на можливість концептуалізації заперечення: *Nicht-Gesicht, Nicht-Wiedersehen, Nimmergekommene, Nicht-Mehr-Weinenden, Nicht-Schmerz, Nicht-Klang, Nicht-Seins*. Високу частотність лексеми (і морфеми) *nicht* серед консоційованих з ХК *GOTT* лексем ми вважаємо прикметною особливістю ідіостилю Рільке.

У порівнянні з референтним корпусом імовірність не випадкового вжитку лексеми *du* в КР сягає значень

$\lambda=10036,05$, найвищого серед усіх проаналізованих лексем корпусу, тобто показник, який ми спостерігаємо для ступеня асоційованості лексем *Gott* і *du* є безперечно достовірним. Слово *du* вжите в корпусі 2118 разів, а разом з усіма словоформами – 4256 разів, суміжно з лексемою *Gott* – 209 разів. На заміщення лексеми *Gott* тільки в одному вірші "Judenfriedhof" (1896) займенник *du* використано 20 разів (уривок): *So warst du niemals - oder warst nicht mehr, / als ich Unsel'ger auf die Erde kam. / Was kümmerte mich auch der Menschheit Gram, / wenn du, der Gott, die Menschen nicht mehr scharst, / um deinen Thron. - Wenn gläubiges Geflehe / nur Irrsinn ist, du nie dich offenbarst, / weil du nicht bist. - Einst wähnt' ich, ich gesteh, / ich sei <die> Stimme deiner Weltidee / Mein Alles war mir, Vater, deine Näh... / Du Grausamer, und wenn du niemals warst, / so hätte meine Liebe und mein Weh / dich schaffen müssen bei Gethsemane*. Займенники, артиклі й деякі інші короткі (переважно службові) слова є найчастотнішими в будь-якій мові світу; не є тут винятком і німецька. Однак для поетичної мови Рільке частотність займенника *du* є винятковою.

Стосовно окремих лексем можна стверджувати з упевненістю, що їхнім ужитком Рільке завдячує МКС свого часу (*Herrgott*), оскільки при порівнянні частотності лексем у корпусах не є значимою, а отже, вжиток даної лексеми відбувається без емпатичного наголосу. Деякі з колокацій, попри високу частоту в обох корпусах, все одно виявляються релевантними в досліджуваному корпусі, засвідчуючи тим самим свою важливість для Рільке. Особливо це стосується колокації *Lieber Gott*, перший член якої виходить на перше місце за асоційованістю в DWDS як за чистою частотністю, так і за асоційованістю в КР, що підтверджує, наскільки цей загальнономовний вираз був значимим для автора. Отже, порівняльне дослідження асоціацій лексеми-репрезентанта домінантного художнього концепту *GOTT* за допомогою корпусно-лінгвістичної методології дозволяє визначити не лише ті його консоціації, які корелюють з МКС відповідного періоду, але й ті, що підкреслюють індивідуальність ПКС автора.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
- [2] Болотнова Н.С. О методике изучения ассоциативного слоя художественного концепта в тексте // Вестник ТГПУ, 2007. № 2. – с. 74-79.
- [3] Іващенко В. Матеріали до словника-мінімуму основних термінопонять концептуальної семантики // Лексикографічний бюлетень, 2006. – № 14, с. 148-162.
- [4] Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: ИПО "Лев Толстой", 1996. – 248 с.
- [5] Левицкий В. В. Семасиология. – 2-е изд., исправл. и дополн. – Винница: Нова книга, 2012. – 512 с.
- [6] Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
- [7] Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. – Київ: АртЕк, 1998. – 335 с.
- [8] Biber, D., Conrad, S., Reppen, R. Corpus Linguistics. Investigating language structure and use. – Cambridge: University Press, 1998. – 300 p.
- [9] Geyken, A. The DWDS corpus: A reference corpus for the German language of the 20th century // Collocations and Idioms. – 2007. – Pp. 23-40.
- [10] Hunston, S. Corpora in Applied Linguistics. – Cambridge: University Press, 2002. – 241 p.
- [11] McEnery, T., Xiao, R., Tono, Y. Corpus-Based Language Studies: An advanced resource book. – London, New York: Routledge, 2006. – 386 p.
- [12] Noreen, A. Altnordische Grammatik. – Halle: M. Niemeyer, 1884. – 233 S.
- [13] Rayson, P., Berridge D., Francis B. Extending the Cochran rule for the comparison of word frequencies between corpora // 7th International Conference on Statistical analysis of textual data (JADT 2004). – 2004. – Pp. 926-936.
- [14] Roth, T. Wortverbindungen und Verbindungen von Wörtern. Lexikografische und distributionelle Aspekte kombinatorischer Begriffsbildung zwischen Syntax und Morphologie. – Tübingen: A. Francke Verlag, 2014. – 240 S.
- [15] Sperber, H. Einführung in die Bedeutungslehre. – Bonn: Ferd. Dümmlers Verlag, 1965. – 96 S.

REFERENCES

- [1] Akhmanova, O.S. Dictionary of linguistic terms. - M.: Soviet Encyclopedia, 1966. - 608 p.
- [2] Bolotnova, N.S. On the method of studying associative layer artistic concept in the text // Bulletin of Tomsk State Pedagogical University, 2007. № 2. - P. 74-79.
- [3] Ivashchenko, W. Materials for the minimum-dictionary of basic terms of conceptual semantics // Lexicographical Bulletin, 2006. - № 14, P. 148-162.
- [4] Kubriakowa, E.S., Demjanow, W.Z., Pankrats, J.G., Luzina, L.G. Brief dictionary of cognitive terms / General ed. E.S. Kubriakowf. - M.: IPO „Lew Tolstoj“, 1996. - 248 p.
- [5] Lewitskij, W.W. Semasiology. - 2nd ed., Corr. and compl. - Vinnitsa: Newbook, 2012. - 512 p.
- [6] Seliwanowa, O. Modern Linguistics: Encyclopedia of terminology / Elena Selivanov. - Poltava: Environment-K, 2006. - 716 p.
- [7] Shtern, I. B. Selected topics and lexicon of modern linguistics: encyclopedic dictionary for specialists in theoretical humanitarian disciplines and humanitarian Informatics. - Kyiv: ArtEk, 1998. - 335 p.
- [8] Biber, D., Conrad, S., Reppen, R. Corpus Linguistics. Investigating language structure and use. - Cambridge: University Press, 1998. - 300 p.
- [9] Geyken, A. The DWDS corpus: A reference corpus for the German language of the 20th century // Collocations and Idioms. - 2007. - Pp. 23-40.
- [10] Hunston, S. Corpora in Applied Linguistics. - Cambridge: University Press, 2002. - 241 p.
- [11] McEnery, T., Xiao, R., Tono, Y. Corpus-Based Language Studies: An advanced resource book. - London, New York: Routledge, 2006. - 386 p.
- [12] Noreen, A. Altnordische Grammatik. - Halle: M. Niemeyer, 1884. - 233 S.
- [13] Rayson, P., Berridge D., Francis B. Extending the Cochran rule for the comparison of word frequencies between corpora // 7th International Conference on Statistical analysis of textual data (JADT 2004). - 2004. - Pp. 926-936.
- [14] Roth, T. Wortverbindungen und Verbindungen von Wörtern. Lexikografische und distributionelle Aspekte kombinatorischer Begriffsbildung zwischen Syntax und Morphologie. - Tübingen: A. Francke Verlag, 2014. - 240 S.
- [15] Sperber, H. Einführung in die Bedeutungslehre. - Bonn: Ferd. Dümmlers Verlag, 1965. - 96 S.

A corpus-based approach to consociation analysis in a poetic text

K.A. Bilyk

Abstract: The article discusses the corpus linguistic approach to the investigation of the associative layer of the poetic concept in the poetic picture of the world in a corpus of poetic works by R. M. Rilke. It suggests a method to determine statistically, whether a lexeme is relevant for the analysis of the associative layer of the poetic concept or not. This statistical measure is equally relevant for the analysis of the poetic text, as well as for the analysis of a functional text, as it is syntactically independent.

Keywords: *corpus linguistics, poetic picture of the world, poetic concept, association, consociation, R.M. Rilke*

О границе имени собственного и нарицательного

И.В. Бондаренко

Южноукраинский национальный педагогический университет имени Ушинского, Одесса, Украина

Paper received 20.09.15; Accepted for publication 02.10.15.

Аннотация. В статье анализируются некоторые из критериев разграничения собственных и нарицательных имен, выделяются наиболее существенные различия в их семантике, рассматривается вопрос о функционировании данных ономастических единиц в языке и речи.

Ключевые слова: *собственные имена, нарицательные имена, коннотация, десигнат*

Определение границы между именем собственным и нарицательным – центральный вопрос ономастики (XIII Международный ономастический конгресс имел тему «Имена собственные и имена нарицательные»).

Проблема, условно обозначаемая *appellativa* – опота, предусматривает случаи отнесения лексем к одному из классов. В чем сущность имени собственного? О. Есперсен отмечал, что «с лингвистической точки зрения невозможно провести демаркационную линию, поскольку различие здесь количественное, а не качественное». Здесь зеркально отражена позиция Есперсена в сравнении с точкой зрения Дж. Милла, что имена собственные имеют большее значение, чем нарицательные, ибо обладают большим количеством признаков. Так можно ли говорить, что дело лишь в количестве коннотаций (признаков)?

Концепция А. Белецкого подчеркивает функциональное назначение имени собственного:

- 1) функцию классификации, обобщения (фамилии, названия этнических групп, переходный пласт);
- 2) функцию индивидуализации.

Ю.А. Карпенко [2] считает, что промежуточных явлений между собственными и нарицательными названиями не существует. Каждое имя в каждом случае его употребления является либо собственным, либо нарицательным.

Так что же по поводу есперсеновских коннотаций? Следует признать тот факт, что имя собственное и имя нарицательное могут коннотировать практически неограниченное количество признаков, но по-разному. Например, если мы в некотором контексте (речи) говорим об определенном столе, то слово «стол» коннотирует все признаки, вызывая образ стола. Но, помимо этого, слово «стол» включает именно этот стол и в понятие стола как предмета. Если же в аналогичных условиях встречается имя собственное, то оно, будучи однозначно понятым, вызывает образ своего носителя, а уже этот образ через соответствующее нарицательное название включает носителя имени в нужный понятийный ряд (студент Иванов, Одесский театр оперы и балета).

Главный критерий здесь не количество коннотаций, а то, что имена нарицательные выражают понятие, а имена собственные понятий выражать не могут, а это значит, что необходимо признать границу между собственным и нарицательным в языке однозначной и качественной. Логическим развитием этой точки зрения следует считать различение собственных имен в языке и речи (спорные вопросы, собственно, относятся к речи). Однако привязка именования к одному или многим объектам всегда позволяет достаточно четко определить его статус.

А.В. Суперанская формулирует эту мысль следующим образом: «В языке как системе (лексической, ономастической) имеется ограниченное количество имен, активных и пассивных» [6, 220], а в подавляющем большинстве случаев «собственные имена в языке обычно существуют на правах цитат» [6, 217], то есть как факты речи, а не языка. Однако как быть с проблемой знания языка, ибо существует существенная разница между языком и знанием языка, где первое гораздо больше второго. Как быть с возникающими в языке новыми именами собственными или трансформирующимися старыми? Что входит в состав языка: входит существующее, устоявшееся и не входит новое, пока оно не закрепилось в системе языка?

Вот, к примеру, всевозможные переименования различных географических объектов остаются речевыми единицами до тех пор, пока носители языка не станут употреблять эти переименования как обычные, основные обозначения объектов. Новые названия улиц Одессы (Балковская, Кузнечная, Старопортофранковская и др.) для жителей города несомненно стали уже фактом языка. Однако для многих людей старшего возраста эти названия остаются еще только фактом речи.

Таким образом, можно говорить о том, что в состав языка входит совокупность всех реально существующих собственных названий, которые употребляются носителями языка, тогда как в речи носителя этого языка собственных имен гораздо меньше. Следует помнить, что совокупность речевых актов содержит довольно заметную группу еще неустоявшихся названий (в частности, переименований и индивидуальных образований), которые остаются за пределами языка (например, разговорные варианты названий частей Одессы: Бугаёвка, Слободка, Нахаловка).

Ю.А. Карпенко [3] предложил разделить все топонимы (и это можно отнести и к другим группам собственных имен) на пять групп:

- 1) глобальные названия, известные носителям разных языков;
- 2) интернациональные или межрегиональные названия, распространенные как минимум в нескольких языках;
- 3) национальные названия, существующие в речи всех носителей одного языка;
- 4) контактные названия, известные группам носителей двух соседних языков;
- 5) локальные названия, употребляемые на части территории одного языка. Конечно, довольно часто происходит смешение или миграция номенов из одной группы в другую, но в состав языка входят они все.

Итак, разграничение этих двух классов имен – проблема речи, а не языка. Главная трудность в том, что в

речи появляются совершенно не свойственные языку величины – меньшие, чем единица. Язык содержит названия одного предмета – собственные имена – и названия больше чем одного предмета – нарицательные. И всё. А в речи сплошь и рядом выступают названия меньше чем одного предмета – названия одного признака одного конкретного предмета (например, номинация по месту обитания или по функции – луговицы < змеи).

Форма собственных имен и в равной степени их содержание в речи оказываются индивидуализированными, а в языке эта индивидуализация отсутствует. Объективно это различие проявляется в том, что в речи имя собственное обладает гораздо большей степенью вариативности, чем в языке. При этом варьирование формы материально фиксируется самим собственным именем, в варьирование содержания – его речевым окружением или вообще никак не фиксируется (например, употребление антропонимов Чехов, Есенин в речи специалистов-филологов, почитателей творчества или человека, далекого от литературы). Говорящий отбирает, фиксирует из множества оттенков значений только апробированное практикой. Любое личное имя содержит два значения: обобщенное – «имя человека вообще» и конкретизированное – «имя данного человека». Последнее значение может иметь несколько языковых реализаций (*Алексей* Толстой, царевич *Алексей*) и огромное множество речевых реализаций (все *Алексеи*, живущие на Земле).

Очень непростой вопрос, касающийся собственных имен, – проблема десигната. Каждое имя собственное должно иметь десигнат (реальный объект действительности). А если такого объекта нет (например, у теонимов)? Исследование теонимов (личных имен божеств) вызывает целый ряд вопросов, связанных с разграничением в их природе собственного и нарицательного. Поэтому теонимы не могут иметь статус имени. Б. Рассел вводит еще один класс имен: «имена вообще». Но здесь происходит подмена понятия десигната как предмета мысли логическим понятием класса несуществующих объектов, поэтому большинство лингвистов считают, что семантическая классификация языковых фактов не может зависеть от факта существования или отсутствия во внелингвистической действительности десигната данного языкового выражения. Факт существования или отсутствия десигната – в аспекте языка – факт случайный. Можно говорить о том, что язык 1) безразличен к реальности или ирреальности экстралингвистической действительности; 2) то, что ирреально сейчас, не всегда было таковым для определенных языковых коллективов.

Кроме того, в первых работах, посвященных славянскому язычеству (М. Попов, «Краткое описание славянского баснословия», 1772; Г. Глинка «Древняя религия славян», 1804), обнаруживается тенденция восполнять пробелы в знаниях домыслами, что влечет за собой (вольно или невольно) псевдонаучное описание славянской мифологии (например, толкование топонима Днепр < от теонима Дана – гипотетического имени гипотетической богини славян). Можно сказать, что объект исследования довольно долгое время (и достаточно часто) растворялся в фольклоре, этнографии, археологии.

Не менее интересен аспект изучения собственных и нарицательных имен как инструментов познания. Еще Платон в своем диалоге «Кратил, или о правильности имен» ставил целью показать, что «имена не являются орудием познания вещей, что знание имени еще не есть знание свойств самой вещи», то есть это свидетельство того, что в более ранние времена знание имени (названия) предмета равнялось знанию самого предмета.

Для современного лингвиста язык как целостность представляется равным самому себе на всех этапах существования. Безусловно, на начальных этапах истории языка слово носило симпрактический характер, т.е. было вплетено в практику, изолированно от нее не имело самостоятельного значения. Дольше всего сохранял симпрактический характер именно ономастикон определенного общества, так как личные имена были тесно связаны с религиозно-обрядовой деятельностью, обосновывающей, по сути дела, все стороны человеческой деятельности.

Итак, мы присоединяемся к точке зрения лингвистов, которые, признавая отсутствие иерархии в списке различий между собственными и нарицательными именами и явное смешение языка и речи, тем не менее на уровне языка главным, основополагающим различием считают **масштаб** имени. В собственных именах он равен единице: собственное имя всегда обозначает один, единичный предмет. Наричательное имя всегда больше единицы, семантика нарицательного имени суть множество – она охватывает все предметы данного вида, все его свойства. Именно поэтому дихотомия «имя собственное – имя нарицательное» ограничивается только существительными, а внутри этого класса – только названиями считааемых предметов.

Из этого главного различия происходят такие различительные признаки.

Во-первых, специфика реализации собственных имен в **единицах мышления**. Для нарицательного имени единицей мышления является определенное понятие, а для имени собственного – единичное понятие, представление и даже зрительный образ. Отсюда повышенная предметность собственных имен. Ю.А. Карпенко [2] сравнивает собственные имена с «языковыми этикетками предметов», тогда как о нарицательных названиях этого сказать нельзя.

Во-вторых, как отмечает Е. Курилович [5], «**нарицательное имя обозначает, а имя собственное называет**». Знаковость собственных имен мощно коррелирует с их повышенной предметностью и словообразовательным своеобразием данных единиц языка.

Третий различительный признак – **интернациональный характер** собственных имен (об этом мы говорили в своей статье «К вопросу об ономастической омонимии», анализируя ойконимы в разных языках). Интернациональность собственных имен ярко иллюстрирует дивергентные процессы, происходящие в языке: вначале собственное имя называет один предмет, имеющий четкую локализацию. Как только сведения об этом предмете выходят за пределы одного языка, уже существующее название данного предмета берется в готовом виде и становится заимствованным. Практически все собственные имена могут стать потенциальными интернационализмами.

И, наконец, можно говорить о **тенденции к разрыву обозначающего и обозначаемого в собственном имени** (отсюда и распространенность замены собственных имен, переименований единичных объектов). Собственные имена легче привести в соответствие с изменяющейся действительностью.

Описанные различия не исчерпывают всех отличий собственных и нарицательных имен. Например, И.И. Ковалик [4] полагает, что среди собственных имен нет антонимов, однако многочисленным противопоставлениям типа *Большая Долина – Малая Долина*, *Большая Медведица – Малая Медведица* трудно отказать в антонимичности.

И все-таки ведущим, главным различительным признаком, использование которого не оставляет на уровне языка сомнений в отнесении лексемы к классу нарицательных или собственных наименований, является наличие либо одного носителя (и тогда это имя собственное), либо больше чем одного носителя (и тогда это имя нарицательное). Все трудные случаи разграничения двух классов – это проблемы речи, а не языка. И здесь главная трудность заключается в том, что в речи сплошь и рядом выступают названия *меньше* чем одного предмета – названия *одного* признака *одного* конкретного предмета. Такие величины, меньше, чем еди-

ница, выражаются в речи нарицательной лексикой, и величины эти нужно обозначить, указать на их понятийную отнесенность. Но вместе с тем обязательно сохраняется понимание того, что речь идет о части, аспекте целого, имеющего собственное имя.

Всем нам (и топонимистам) известна ситуация: центр города на его окраинах называют просто *город*, не обращаясь к собственному имени (*еду в город, мы в городе*). И в таком употреблении слово *город* становится собственным именем. Дескрипция географических объектов, обозначение человека по его характерному признаку – всё это величины меньше единицы. Очень часто такие величины могут стать топонимами либо прозвищем человека. Следует помнить, что в языке главным для собственного имени является понятие сущности, а в речи – понятие функции. Собственное имя называет единичный объект и выполняет номинативную функцию. В речи же эта функция работает и на идентификацию, и на дифференциацию. Главное здесь – закрепленность имени за одним объектом.

Всё вышесказанное, безусловно, не исчерпывает сложности и многообразия проблемы разграничения собственных и нарицательных именованных, поскольку язык предоставляет все новые и новые факты для лингвистических (и не только) исследований.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі / М.Ю. Брайчевський. – К., 1988. – 207 с.
 [2] Карпенко Ю.О. Літературна ономастика / Ю.О. Карпенко. Збірник статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – 328 с.
 [3] Карпенко Ю.А. Разноязычная топонимия и границы топонимической системы / Ю.А.Карпенко. Разноязычная топонимия и границы топонимической системы // В кн. Beiträge zur Theorie und Geschichte Eigennamen / Berlin, 1976. – С. 87-89.
 [4] Ковалик І.І. Про власні загальні назви в українській мові / І.І. Ковалик. Про власні загальні назви в українській мові // Ж. «Мовознавство», 1977, № 2. – С. 15-17.
 [5] Курилович Е. Положение имени собственного в языке / Е. Курилович. Положение имени собственного в языке // В кн.: Очерки по лингвистике. – М., 2002. – 267 с.
 [6] Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская // М., 1973. – 320 с.

REFERENCES

- [1] Braychevsky, M.Y. Adoption of Christianity in Rus / M.Y. Bray-chevsky. – K., 1988. – 207 p.
 [2] Karpenko, Y.A. Literary onomastics / Y.A. Karpenko. Collected articles. – Odessa: Astroprint, 2008. – 328 p.
 [3] Karpenko, Y.A. Multilingual toponymy and toponymic system borders / Y.A. Karpenko. Multilingual toponymy and toponymic system borders // Beiträge zur Theorie und Geschichte der Eigennamen / - Berlin, 1976. - pp. 87-89.
 [4] Kovalyk, I.I. About proper and general names in Ukrainian language / I.I. Kovalyk. About proper and general names in Ukrainian language // Zh. "Movoznavstvo", 1977, № 2. – P. 15-17.
 [5] Kurilovich, E. Position of a proper name in a language / E. Kurilovich. Position of a proper name in a language // Essays in Linguistics. – M., 2002. – 267 p.
 [6] Superanskaya, A.V. General theory of a proper name / A.V. Superanskaya // M., 1973. – 320 p.

About the border of a proper name and a common noun

I.V. Bondarenko

Abstract. The article analyzes some of the criteria for distinguishing proper names and common nouns, marks out the most substantial differences in their semantics. It considers the question of functioning of these onomastic units in a language and in speech.

Keywords: proper names, common nouns, connotation, designatum

Гене́за і поетика повісті Тараса Шевченка «Варнак»

О.В. Боронь

Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка Національної академії наук України, Київ, Україна

Paper received 07.10.15; Accepted for publication 21.10.15.

Анотація. У статті розглянуто проблему датування повісті Тараса Шевченка «Варнак», проаналізовано можливі джерела твору, серед яких вагоме місце посідають фольклорні перекази. З'ясовано особливості наративної структури повісті, окремі маловивчені риси поетики.

Ключові слова: композиція, фабула, сюжет, система персонажів, жанр

Повість «Варнак» належить до тих трьох перших повістей (разом із «Наймичкою» і «Княгинією»), в основі яких – фабульна схема однойменних (або майже однойменних) раніше написаних поем. Хоча повість у цілому або в окремих аспектах уже не раз була предметом спеціального аналізу ([2], [1], [8] та ін.), літературна гене́за та окремі деталі поетики твору потребують докладнішого студіювання. Крім того, досі остаточно не з'ясовано надзвичайно важливе для розуміння динаміки прозової творчості Шевченка питання часу появи цієї повісті та черговість її написання порівняно з іншими повістями письменника. Хронологічні межі визначають по-різному, але у близькому часовому діапазоні: 1852–1853 рр., раніше від «Княгині» [3, с. 352], кінець 1853 – початок 1854 р. [11, с. 440], кінець 1853–1854 рр. [10, с. 452] – після «Княгині» (в обох виданнях), 1853 р. [6, с. 72]. Останню з названих дат аргументовано прийнято й у 12-томному академічному збірні [13, с. 481, 485], щоправда, непослідовно: у коментарях до листів сказано, що повість написано «орієнтовно наприкінці 1853 – на початку 1854 р.» (коментар Валерії Смілянської [14, с. 390]). Наявність фіктивної дати в автографі («1845 года. Киев»), на думку Ніни Чамати, і свідчить про те, що повість створено саме 1853 року – перед «Княгинією», в автографі якої вказано вже реальний час появи тексту («1853»), бо з призначенням Іраклія Ускова комендантом Новопетровського укріплення (17 січня 1853 р., прибув на місце у квітні того ж року [9, с. 446]), коли істотно поліпшилися умови для творчої праці Шевченка, не було потреби вдаватися до суворой конспірації. Він цілком міг написати повість за такий короткий час, адже, скажімо, удвічі більшу повість «Музыкант» він створив за півтора місяці (28 листопада 1854 р. – 15 січня 1855 р.), а майже таку саму за обсягом повість «Несчастный» – менше ніж за місяць (24 січня – 20 лютого 1855 р.). В обох випадках ідеться, зрозуміло, про чернетки – Шевченко не завершив роботу над текстом.

«Варнак» – одна з трьох викінчених повістей Шевченка (поруч із «Княгинією» і «Прогулкой с удовольствием и не без морали»). Оскільки листування поета (див. його листи до Бр. Залеського, написані у другій половині червня та 8 листопада 1856 р.) вказує на його намір доопрацювати текст, то цілком має право на життя припущення коментатора повісті Чамати, що єдиний відомий нам автограф «Варнака» і є новим варіантом твору, написаним приблизно у другій половині 1856 р. [13, с. 483], а фіктивну дату, ймовірно, механічно перенесено з попереднього автографа. Дослідниця, крім того, звертає увагу на те, що у мові повісті значно менше українізмів, ніж у перших повістях «Наймичка» і «Княгиня». Таким чином, найбільш

вірогідною видається думка про написання в цілому «Варнака» у 1853 р., тоді як час остаточно завершення роботи над текстом за наявного стану джерел точно визначити неможливо.

Усі дослідники сходяться на тому, що порівняно з першою редакцією поеми (1848 р.) однойменна повість не має кардинальних композиційних змін (див., наприклад [4, с. 55]). У прозовому творі справді загалом точно збережено фабульну схему, однак з'явилися і деякі доволі суттєві відступи від неї, зокрема у діях головного персонажа (Кирила – у повісті, безіменного – у поемі). Якщо у поемі він понад три роки «різав все, що паном звалось, / Без милосердя, без зла, / А різав так...» (тут і далі цитуємо першу редакцію [12, с. 417, рядки 119-121]), то у повісті Кирило всіляко уникає кровопролиття. Єдина смерть на його совісті – випадкове убивство Болеслава. Дівчину в поемі «проклятий пан старий неситий / Покриткою пустив по світу» [12, с. 416, рр. 69-70], тоді як у повісті це був син графині. У лаконічному тексті поеми трапляються натуралістичні подробиці, яких годі знайти у повісті (див.: [12, с. 418, рр. 127-132]).

Головна відмінність між першою редакцією поеми «Варнак» і однойменною повістю полягає у різному трактуванні причин розкаяння головного персонажа. У поетичному творі він через утому від розбійництва навіть має намір заподіяти собі смерть, що, за християнською релігією, є непрощеним гріхом, «та диво – / Диво дивне сталося» [12, с. 418, рр. 138-139]: побачивши панораму святих храмів Києва над Дніпром, він ніби переродився, пережив духовне очищення, внаслідок якого вирушив до міста «суда, суда людського / У людей просити» [12, с. 418, рр. 164-165]. Натомість Кирило, ставши за місяць справжнім розбійником [13, с. 141], постійно потерпає від докорів сумління: «Бывало, плакал я и каялся <...>» [13, с. 142], «<...> казнилися ежеминутно. Мне страшно надоела зверям подобная разбойничья жизнь» [13, с. 148]. Тобто рішення поклатися на правосуддя було зумовлено всією його духовною організацією та вихованням. Шевченко і сам відчував, що навряд чи персонажеві прозового твору пасувало б чудесне прозріння, таке природне у романтичній поемі.

Загалом у повісті превалує мотив покаяння за вчинені гріхи, який буквально пронизує весь твір. Цілком вірогідним поясненням цьому може бути самоцензура, адже повість Шевченко готував для публікації в роки, відомі особливо жорстким контролем над друком. Однак для сучасного дослідника відправним пунктом має бути наявний текст, у якому значно пом'якшено висвітлення подій, викладених у поемі. Тематика повісті, крім відомого літературного кон-

тексту («Рінальдо Рінальдіні, розбійницький отаман» Крістіана-Августа Вульпіуса, «Дубровський» Олександра Пушкіна, «Предання о Гаркуше» Григорія Квітки та інші), вказує на близькість до українського фольклору. Особливе значення тут має розлогий переказ у листі Шевченка до Миколи Описова від 20 травня 1856 р. легенди про розкаяного грішника, сповненої промовистих подробиць. Епітимія, яку накладає схимник на кровожерного розбійника, видається на позір нездійсненною, але зрештою злочинець перетворюється на ще більшого праведника, ніж його духовний батько. Ця паралель проливає світло і на генезу повісті: переосмислення первісного сюжету поеми у напрямку поглиблення християнських мотивів щирого каяття, спокутування гріхів стало певною мірою закономірним наслідком свідомих художніх пошуків Шевченка. Важко погодитися з Ларисою Кодацькою, яка (можливо, під впливом суспільних обставин часу написання своєї праці) вважала повість кроком назад порівняно із першою редакцією поеми саме через нескінченні «докори сумління й муки совісті» головного персонажа, що, мовляв, знижувало «соціальний і класовий зміст» прозового твору [4, с. 70-71]. Насправді повість виступає сполучною ланкою між першою і другою (1858 р.) редакціями поеми, зіставлення чи порівняння яких не належить до наших завдань.

Водночас Кодацька помітила подібність у манері розповіді між вступною частиною «Варнака» і зачином повісті Михайла Погодіна «Старець» («Нищий», 1825; вперше опубліковано: Уранія, карманная книжка на 1826 год для любителей и любителей русской словесности. – М., 1826) та схожість сюжету обох творів загалом [5, с. 233]. Втім, деякі з наведених у монографії прикладів є радше універсальними романтичними чи навіть ширше – взагалі тогочасними літературними прийомами, зокрема інтригування зовнішністю оповідача, яка насправді суттєво різниться в обох персонажів: «<...> увидел я в церкви старика, совершенно седого, но еще довольно свежего и необыкновенно выразительной и благородной физиономии. <...> Его величаявая наружность меня поразила. Огромный рост, седая длинная волнистая борода, такие же белые густые вьющиеся волосы, темные густые брови. Лицо правильное, чистое, с легким румянцем на щеках, как у юноши» [13, с. 122]. Натомість Погодін так описує зовнішність старця: «Мой нищий был росту среднего; волосы черные с частою проседью покрывали его голову; из-под густых навислых бровей видны были глаза, когда-то яркие; покрытый морщинами лоб, бледное лицо со впалыми щеками доказывали ясно, что сей труженик приближается, наконец, к концу своего земного странствования, которое было нелегко для него» [7, с. 39]. У фабульній схемі спільними є моменти збезчещення паном нареченої головного героя та спроба помсти. У погодінській повісті Єгора в результаті невдалого нападу на пана віддають у солдати. Після 25-річної служби та 5-річного наймитування, фізично знесилившись, він старцює біля храму. У творі домінує ідея смирення і покірності долі, втіленням якої є фаталізм головного персонажа. Таким чином, суто зовнішня схожість композиційних прийомів і зображальних засобів у названих повістях Шевченка і Погодіна, проаналізована у праці Кодацької, унаочнює типологічну

відповідність між обома творами, зумовлену спільним літературним контекстом.

У повісті Шевченко вперше у своїй прозовій творчості порушує проблему так званого кріпосного інтелігента – невільника, що за бажанням власника здобув освіту, однак не дістав волі. Життя кріпака неминуче перетворювалося на постійну нестерпну муку від усвідомлення безвиході та безглуздя подальшого існування. Поет із власного гіркого досвіду знав про ці страждання. Відповідна тема, як відомо, набула продовження у повістях «Музикант» і «Художник». Шевченко зображенням навчання приділяє багато уваги: завдяки зусиллям пані Магдалени кріпосний сирота, через забганку розпеченого графського сина позбавлений навіть свого імені, засвоїв французьку та італійську мови, навчився грі на фортепіано: «Бедная, она не предвидела следствий моему неуместному образованию!» [13, с. 130]. Письменник прямолінійно протиставляє успіхи Кирила лінощам Болеслава, вбачаючи у цій кардинальній відмінності причини подальших подій.

Занапащення дівчини у повісті «Варнак» – це продовження генеральної теми сексуальних злочинів, яка у різних модифікаціях простежується у багатьох творах Шевченка. Сімнадцятирічний Кирило у статусі кріпосного писаря поміщицької економії закономірно опиняється у життєвій безвиході: «Жениться? На ком же я женюсь? – запитує він себе. – На крестьянке? Как же я с нею буду жить?» [13, с. 135] і в дусі просвітницької естетики вирішує виховати майбутню дружину з десятирічної дівчинки – онуки покійної вдови, яка доглядала його свого часу. Згодом завдана особиста образа і поруйноване життя близької людини штовхають його на шлях злочину. Прозаїк помітно уникає змалювання виражальних у плані читацького інтересу сцен грабунку чи інших злочинів – за посередництва запозиченої з поеми постаті оповідача він лише повідомляє про них. Кирило іронізує над собою: мовляв, начитавшись романів, грабував багатих і роздавав майно бідним [13, с. 141]. Докладніше описано хіба що епізод зустрічі розбійників із каретою Болеслава, коли Кирило великодушно відпускає свого кривдника, повернувши йому все майно. Саме перед цим він наважився «оставить свое проклятое ремесло и готов был сделаться хоть каторжником, только [бы] очистить свою грязную совесть» [13, с. 143]. Шевченко відтворює постійне і неухильне наближення розбійника до щирого розкаяння за вчинені злочини, письменника найбільше цікавлять його душевні страждання. Однак, слід визнати, він не спромігся подати переконливий психологічний аналіз, обмежившись численними повідомленнями оповідача про докори совісті. Втім, можливо, поетика повісті цього і не передбачала. Кирило знав, що його дії викликали цілковите схвалення селян: «Рыцарскими подвигами своими я снискал любовь крестьян <...>. Слава о моем бескорыстии быстро распространялась между ними <...>» [13, с. 141], тому душевне сум'яття розбійника здається по-романтичному перебільшеним, але воно – стрижневе в характері персонажа, не здатного на душогубство.

Повість складається з невеликого за обсягом зачину від імені розповідача і сповіді варнака – оповідача. Не завжди вдалі іронічні пасажи переконують у тому, що Шевченко ще перебував у пошуках власної нара-

тивної манери: «Какие же могут быть причины нищеты в краю, текущем млеком и медом?»

На сей важный политико-экономический вопрос я на досуге напишу четырехтомный нравоописательно-исторический роман, в котором потщуся изобразить с микроскопическими подробностями нравы, обычаи и историю сего архиправославного народа.

А пока созреет этот знаменитый роман в моей многоумной голове, я расскажу вам вот что» [13, с. 121]. Така свого роду фамільярність, підкреслена демонстрація оповідних прийомів або, за словами Кодацької, форма живої розмови автора з читачем [5, с. 226], була поширена у російській літературі 1830–1840-х років: «Тип письменників, суворо замкнених у матеріал і захованих від читача, склався пізніше, в 50-ті роки <...>» [5, с. 226]. Зацитований фрагмент повісті відчутно дисонує з подальших викладом, витриманим у єдиній сентиментально-розчуленій тональності. Втім подекуди Шевченко (вустами колишнього варнака) вдається до емоційних звинувачень, – приміром, виправдовуючи бездіяльність селян, коли розбійники розправляються з панами: «А кто их огрубил? Кто ожесточил? Вы сами, жестокие, несетье паны!» [13, с. 147].

Шевченко ненав'язливо акцентує специфічно українські деталі в побуті варнака: невеликий біленький будиночок, покритий соломною, нагадує розповідачеві Україну [13, с. 123], біля воріт їх зустрічає служниця – літня жінка в українському вбранні, інтер'єр хати цілком витримано в українських традиціях: «Стены вымазаны белой, а пол желтой глиной и усыпан ароматными травами. Вокруг стен чистые широкие дубовые лавы.

<...> печка украшена лепными арабесками домашнего искусства. (Такие печи можно видеть на Волыни и Подолии.)» [13, с. 124]. Не приховує письменник і стриманого ставлення до росіян, розвиваючи заявлену на початку твору думку про їхню ледачість: «Имеет он [колишній варнак. – О.Б.] у себя человек десять работников, хотя из киргиз, но дай Бог, чтобы и русские так работали, как эти полудикари» [13, с. 122], що свідчить про цілком свідому позицію автора, яку він прагнув означити у загальноімперській літературній періодиці.

Панна Магдалена, що зазнала багатьох принижень у домі графині, вивчивши Кирила грамоті та кількох мов, постійно опікувалася його духовним зростанням. Саме вона заклала міцні підвалини світогляду і морально-етичних переконань хлопця. Кирило згодом, коли став розбійником, не раз планує зустрітися з нею, однак відчуває пекучий сором за вчинене. Пізніше вони «исповедались друг перед другом, говорили обо всем, что было близкого, сердечного <...>» [13, с. 149]. Водночас його кохана Марися у творі – блідий схематичний образ-функція безмовної жертви, що лише наприкінці просить у Кирила пробащення.

Загальна моралістична тенденція і помітне релігійне спрямування наближають твір до дидактичної літератури. Шевченко зумів у передбачуваній підцензурній публікації обережно висловити думки про причини соціального зла, водночас художньо переконливо змалювати неминучість покарання за вчинені злочиння, показати духовне переродження людини, яке є наслідком головно внутрішньої готовності до розкавання і спокути.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Антоновська М. Повість Т. Шевченка «Варнак» та український літературний контекст I пол. XIX ст. / М. Антоновська // Шевченкознавчі студії: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 14. – С. 3-11.
- [2] Габдукаєва О. Сповідь як засіб психологізації у повісті Т. Шевченка «Варнак» / О. Габдукаєва // Шевченкознавчі студії: Збірник наукових праць. – К., 2007. – Вип. 9. – С. 12-16.
- [3] Кирилюк Є.П. Т.Г. Шевченко. Життя і творчість / Є.П. Кирилюк. – К.: Держлітвидав України, 1959. – 675 с.
- [4] Кодацька Л.Ф. Одноименні твори Т.Г. Шевченка: (порівняльний аналіз поем і повістей «Наймичка», «Варнак», «Княжна» – «Княгиня») / Л.Ф. Кодацька. – К.: Наукова думка, 1968. – 152 с.
- [5] Кодацька Л.Ф. Художня проза Т.Г. Шевченка / Л.Ф. Кодацька. – К.: Наукова думка, 1972. – 327 с.
- [6] Ненадкевич Є.О. З творчої лабораторії Т.Г. Шевченка. Редакційна робота над творами 1847-1858 рр. / Є.О. Ненадкевич. – К.: Видавництво АН УРСР, 1959. – 224 с.
- [7] Погодин М.П. Повести. Драма. – М.: Советская Россия, 1984. – 432 с.
- [8] Шалак О. Фольклор Поділля – одне із джерел повісті Тараса Шевченка «Варнак»: інтерпретація мотивів та образів / Оксана Шалак // Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Т. Шевченка: традиції і сучасність: Збірник наукових праць. – Луцьк, 2014. – Вип. 18. – С. 118-126.
- [9] Шевченківська енциклопедія: в 6 т. – К.: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2015. – Т. 6. – 1120 с.
- [10] Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: в 10 т. / Т.Г. Шевченко. – К.: Видавництво АН УРСР, 1949. – Т. 3. – 481 с.
- [11] Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: у 6 т. / Т.Г. Шевченко. – К.: Видавництво АН УРСР, 1964. – Т. 3. – 507 с.
- [12] Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Т.Г. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 2. – 782 с.
- [13] Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Т.Г. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 3. – 591 с.
- [14] Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Т.Г. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 6. – 629 с.

REFERENCES

- [1] Antonovska, M. The story “The convict” by T. Shevchenko and the Ukrainian literary context of the first half of the 19th century // Shevchenko studies: Collected Works. – Kyiv, 2011. – Vol. 14. – P. 3-11.
- [2] Habdukayeva, O. Confession as a means of psychologism in the story “The convict” by T. Shevchenko // Shevchenko studies: Collected Works. – Kyiv, 2007. – Vol. 9. – P. 12-16.
- [3] Kyrylyuk, E.P. T.H. Shevchenko. Life and work. – Kyiv: State Literary Publishing of Ukraine, 1959. – 675 p.
- [4] Kodatska, L.F. Works with the same name by Taras Shevchenko: (a comparative analysis of poems and stories “The servant girl”, “The convict”, “The Princess”). – Kyiv: Naukova dumka, 1968. – 152 p.
- [5] Kodatska, L.F. Fiction by T.H. Shevchenko. – Kyiv: Naukova dumka, 1972. – 327 p.
- [6] Nenadkevych, E. From the creative laboratory of Shevchenko. Editing the works of the years 1847-1858. – Kyiv: Publisher USSR Academy of Sciences, 1959. – 224 p.

- [7] Pogodin, M.P. Stories. Drama. – Moscow: Sovetskaya Russija, 1984. – 432 p.
- [8] Shalak, O. Podillia's folklore as one of the sources of the story by Taras Shevchenko "The convict": the interpretation of motifs and images // *Philological Volyn: text and context. Creativity by Shevchenko: tradition and modernity: Collected Works.* – Lutsk, 2014. – Vol. 18. – P. 118-126.
- [9] Shevchenko encyclopedia: in 6 vols. – Kyiv: NAS of Ukraine, Shevchenko Institute of Literature, 2015. – Vol. 6. – 1120 p.
- [10] Taras Shevchenko Complete Works: in 10 vols. – Kyiv: Publisher USSR Academy of Sciences, 1949. – Vol. 3. – 481 p.
- [11] Taras Shevchenko Complete Works: in 6 vols. – Kyiv: Publisher USSR Academy of Sciences, 1964. – Vol. 3. – 507 p.
- [12] Taras Shevchenko Complete Works: in 12 vols. – Kyiv: Naukova dumka, 2001. – Vol. 2. – 782 p.
- [13] Taras Shevchenko Complete Works: in 12 vols. – Kyiv: Naukova dumka, 2003. – Vol. 3. – 591 c.
- [14] Taras Shevchenko Complete Works: in 12 vols. – Kyiv: Naukova dumka, 2003. – Vol. 6. – 629 p.

Genesis and poetics of the story by Taras Shevchenko "The Convict"

O.V. Boron

Abstract. The article reviews the problem of dating of the story by Taras Shevchenko *The Convict*. It analyzes probable sources of the work including folk legends which rank high among them. It clarifies narrative structure peculiarities of the story as well as some of the lesser known features of its poetics.

Keywords: *composition, story, plot, system of characters, genre*

Когнітивна модель сприйняття дійсності персонажа у романі Мері Джейн Ворд “The Snake Pit”: онейротекстуальна перспектива

І.Д. Веприяк*

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

*Corresponding author. E-mail: iravepryniak@mail.ru

Paper received 29.09.15; Accepted for publication 09.10.15.

Анотація. У рамках лінгвокогнітивної парадигми текстотворення розглядається як лінгвально фіксована проекція когнітивної моделі мовної особистості, реалізація свідомості суб'єкта у мовних формулах. Стаття присвячена розгляду особливостей мовної об'єктивації онейричної реальності персонажа у тексті художнього твору. З метою проілюструвати мовне відображення когнітивної моделі суб'єктивної психічної реальності персонажа на матеріалі онейричних фрагментів художнього тексту здійснено аналіз роману Мері Джейн Ворд “The Snake Pit”. На основі лінготекстуальної проекції домінантних ментально-психологічних явищ описано ідіосинкратичну когнітивну модель сприйняття дійсності головної героїні роману у контексті двох вимірів: патерну сприйняття явищ зовнішнього середовища – алопсихічного орієнтування та патерну сприйняття явищ внутрішнього середовища – аутопсихічного орієнтування.

Ключові слова: когнітивна модель сприйняття дійсності, алопсихічне орієнтування, аутопсихічне орієнтування, мовна (вербальна) репрезентація, онейричний простір художнього тексту, внутрішнє мовлення персонажа

Вступ. Започатковані З. Фройдом та Ж. Лаканом текстоцентричне трактування психічних феноменів та лінгвістичний підхід до інтерпретації проявів несвідомої інстанції психіки на сьогодні не лише залишаються актуальними теоретичними засадами психоаналітичного дослідження, але й активно застосовуються науковцями у сфері лінгвістики, літературознавства, семіотики та онейрології. Сновидіння, фантазії, симптоми психічних розладів розглядаються як текст мовою несвідомого, мовою, у продукуванні якої несвідоме залучає вербальні та невербальні семіотичні ресурси для означування (артикуляції) індивідуальних імпульсів та змістів суб'єкта психічної реальності.

Огляд досліджень цієї проблеми. Симбіозні тенденції у вивченні суб'єктивної психічної реальності мовної особистості (автора і “господаря” мовної реальності) лінгвістикою, філологічними дисциплінами, психологією та психіатрією зумовили виникнення таких міждисциплінарних напрямів як *психіатричне літературознавство*, представники якого здійснюють психіатричний аналіз персонажів художнього твору (К. Леонгард, В.П. Руднев, В.П. Белянін) та *патопсихолінгвістика*, що вивчає відхилення у формуванні та перебігу мовних процесів суб'єктів, перебуваючих у змінених станах свідомості (Д. Співак, Р. Кьолер, В. Еванс) або у патологічних психічних станах (А.А. Леонтьєв, Р. Рібер, Х. Веттер).

Зокрема, оригінальну концепцію психолінгвістичного аналізу тексту пропонує В. П. Белянін. Вводячи поняття *емоційно-сміслової домінанти*, науковець досліджує художні тексти з точки зору превалюючих у них так званих “психолінгвістичних компонентів”: семантичних компонентів, що знаходять своє вираження у лексиці та синтаксисі тексту, стилістичні особливостях, психічному та емоційному станах персонажів тексту, особливості організації хронологу [1, с. 50-55].

У контексті досліджень особливостей репрезентації снів та сновидних станів свідомості у художньому дискурсі сформувався ряд теоретичних концепцій *онейричного простору* (від грецького *όνειρος* – сон, мрія). Так, наприклад, В.В. Савельєва пропонує вивчення художньо-літературної репрезентації онейричних станів свідомості з перспективи художньої гіпнології і вводить поняття *“онейричного тексту”*, який дослідниця ви-

значає як вербальне відтворення сновидіння, сноподібного або зміненого стану свідомості (марення, стрес, мрія, галюцинація, безсоння) персонажа або автора художнього твору [3, с. 21-23].

Мова є універсальним засобом об'єктивації суб'єктивної психічної реальності людини, що спонукає науковців досліджувати індивідуальну *когнітивну модель сприйняття дійсності* мовної особистості з перспективи її вербальної маніфестації. Під когнітивною моделлю сприйняття дійсності ми розуміємо сукупність індивідуальних патернів функціонування психосемантичних механізмів, результатом чого є перетворення перцептивного досвіду індивіда у структуровану систему значень.

Мета нашого дослідження полягає у розкритті когнітивної моделі трансформації суб'єктивної реальності персонажа в онейричних станах свідомості – у дереалізованому стані свідомості та уві сні крізь призму специфіки її лінгвальної об'єктивації у художньому творі.

Матеріал дослідження. Проілюструвати мовне відображення когнітивної моделі суб'єктивної психічної реальності персонажа на матеріалі онейричних фрагментів художнього тексту дозволяє аналіз напівавтобіографічного роману Мері Джейн Ворд “The Snake Pit” (1946).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять сформована З. Фройдом та Ж. Лаканом лінгвістична парадигма дослідження несвідомого, контент-аналітичні та психосемантичні методи аналізу лінгвістичної репрезентації когнітивної моделі сприйняття мовної особистості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У досліджуваному романі спотворене сприйняття дійсності, зумовлене потьмареним станом свідомості головної героїні Вірджинії Канінгем об'єктивується у двох вимірах нарративної стратегії автора: у внутрішньому монолозі персонажа та у безпосередньому описі автором імагінативної та емоційно-мисленнєвої діяльності персонажа у формі невластне прямої мови. Така нарративна стратегія автора дозволяє дослідити не лише вербальні, але й конвертовані у вербальну форму візуальні, аудіальні, кінестетичні інтерсуб'єктивні складники ментального лексикону (*lingua mentalis*) персонажа. Гострі психо-

тичні стани Вірджинії (про які ми дізнаємося з реплік медперсоналу: “*One minute completely utsnay and the next...*” [4, с. 174], *utsnay* з поросячої латини – божевільний (утворено шляхом анаграмування англійської лексеми *nuts* та додаванням суфіксу *-ay*), або екстеріоризованого внутрішнього мовлення Вірджинії: *For once the balance was lost [...] first you were not there and then you were there, deep in the dark* [4, с. 179]) чергуються зі сноподібними станами дереалізації, перебуваючи у яких вона переживає подвійне орієнтування як у навколишній ситуації, так і у власній персоні, що супроводжується враженням переплітання побаченого уві сні з реаліями життя: *Robert is real, but I and the time are dreams* [4, с. 102]; *Did I imagine the picnic with him? I remember it clearly, but sometimes you remember a dream clearly [...] I no longer can be sure of things* [4, с. 104]; *So now she lay awake. Or, in her dream, she thought herself awake* [4, с. 105].

Лінгвотекстуальна проекція домінантних ментально-психологічних явищ експлікує ідіосинкратичну **когнітивну модель сприйняття дійсності** вищезгаданого персонажа, яка являє собою суб’єктивну ресеміотизацію дійсності за двома патернами: (1) патерном сприйняття явищ зовнішнього середовища – алопсихічного орієнтування (орієнтування у зовнішній ситуації [2]) та (2) патерном сприйняття явищ внутрішнього середовища – аутопсихічного орієнтування (орієнтування у власній персоні [там само]).

1) У лінгвокогнітивній проекції **алопсихічного орієнтування** Вірджинії нами виявлено наступний комплекс акцентуованих психологічних явищ: маячні ідеї, порушення перцепції часу і простору, порушення перцепції зовнішнього мовлення.

Маячні ідеї. Експліковану у внутрішньому мовленні Вірджинії патологічну інтерпретацію довоклицьких явищ та подій складає тріадний комплекс маячних ідей:

– **Маячення Кангра – Фреголі**, яке полягає у хибному переконанні, що місце близьких рідних та знайомих зайняли підставні особи (**маячення двійника** [2]) та у тому, що люди, з якими доводиться контактувати постійно змінюють свою зовнішність, щоб їх не впізнали (**маячення інтерморфози** [2]): *She tried not to look, but at last her eyes turned irresistibly and, with horror, saw him a girl. She had suspected him of magic and now she knew* [4, с. 3]; *When she opened her eyes another man was there. It may have been the same clever impersonator* [4, с. 179];

– **Маячні ідеї отруєння**: головна героїня переконана, що медперсонал хоче її смерті, а тому у її їжу підсипають отруту та застосовують токсичні ліки: *There were two pitchers on the desk [...] One of those pitchers contained water, the other held poison. “You want your nightcap now?” – asked Miss Graves* [4, с. 50]; *“Jeannie, you must eat”. He thinks he is going to persuade me to take this poison* [4, с. 179];

– **Маячні ідеї переслідування** спрямовані не тільки на лікаря-куратора, але й на інших пацієнтів лікарні: *It was he, the Indefatigable Examiner, come out from the bushes* [4, с. 43]; *So Valerie might be a spy. She did wonder, though, if a spy wouldn't have pretended a little illness* [4, с. 152].

Порушення перцепції часу і простору. Вербальна інтроспекція почуттів та мислення персонажа, зокрема превалювання лексики з семами “невиразності”,

“аморфності”, відтворює семантику самого порушення стану психіки – потьмарення свідомості з нечітким сприйняттям довкілля: *Her thoughts seemed as blurred as her vision* [4, с. 10]; *As the days ran faster she moved in a thickening fog* [4, с. 137].

Включення автором хронотопних семантичних зон у дубітативно- та інтерогативно-ірреальний модальний контекст фрагментів внутрішнього мовлення свідчить про порушення усвідомлення персонажем часу та простору: *In real life you had been able to count on time; [...] But here, here in the world of Juniper Hill a day might consist of weeks, of hours, of a minute, or frighteningly, of not even a second* [4, с. 93]; *Where – this was the real question that gnawed through the artificial frivolity – where exactly was she?* [4, с. 8].

Порушення перцепції зовнішнього мовлення. Інтро-спективні ремарки персонажа про втрату здатності розуміти зовнішнє мовлення дозволяє припускати авторську спробу імітувати явище, відоме у науковому обігу як *акатаматезія* (або *сенсорна афазія*[2]): *If she would just stop talking a minute. Can't understand a word she says* [4, с. 8]; *She liked to hear his voice, but she never knew what he was saying* [4, с. 181].

2) Лінгвокогнітивна проекція **аутопсихічного орієнтування** персонажа експлікує такий комплекс акцентуованих психологічних явищ: вербальні слухові галюцинації, порушення схеми тіла, вестибулярні аберації, морбальна тематика сновидінь.

Вербальні слухові галюцинації. Порушення сприйняття головною героїнею оточення супроводжується вербальними слуховими галюцинаціями, які зазвичай мають коментуючий (голоси, які обговорюють вчинки, відчуття, думки Вірджинії та інших людей) або імперативний характер (голоси, які видають накази, часто змушують виконати якусь дію): *Someone was talking [...] “They can't do it to me, – said the voice. – I'll get the Law on them. [...]”*. *“Shut up, – said another voice. – Shut up and go to sleep”*. *“You can't talk to me like that”, – said the first voice* [4, с. 53].

Порушення схеми тіла. Адміративна модальність внутрішньомовних зауважень щодо спотворення форми та величини власного тіла вказує на психосоматичну екстраполяцію дезорієнтованого стану свідомості Вірджинії – явище, відоме як **порушення схеми тіла**, або **аутометаморфозія** [2]: *As in the real world [...] Virginia took off her dress and the nurse put the skirt on her and zipped it up [...] Virginia had never been able to do this. The white-silk blouse was too large now and the jacket – you could have been pregnant in it* [4, с. 95].

Вестибулярні аберації. Мовна репрезентація вестибулярних відчуттів, якими супроводжується перехід персонажа у онейричний стан свідомості буквалізує сенсорно-перцептивні семи “входження”, “утопання”, “занурення”: *Come into the deep hole [...] Tottering on the edge she tried to keep her balance but again she sank into the hole* [4, с. 180], а також сему “нестійкості” у відношенні до навколишнього світу: *Virginia put the glasses on and the walls of the room whirled* [4, с. 66].

Морбальна тематика сновидінь. Уві сні відчуття дереалізації, за якого світ, обстановка сприймаються персонажем нечітко, невиразно, безбарвно та позбавленим життя конвертується у метафорично-інтенсифіковані образи, які у свою чергу формують рекурентні

морбiальнi сюжети: *Queer she felt as if not so long ago she had been lying in a coffin and Robert had been standing near, weeping. Crazy dream* [4, с. 30]; *She began on the dying. She get herself get colder and colder [...] She was young, the young jailer would say – the young always touched by the death of the young* [4, с. 172].

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Уведення онейричного простору у контекст художньої реальності твору мистецтва відіграє вагомий роль у формуванні автором та розкритті реципієнтом психологічної аурі персонажа. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про переваги когнітивного підходу до мови у розкритті лінгвістичних і семантич-

них механізмів продукування висловлювань перебуваючого у онейричному стані свідомості персонажа. Поліпарадигмальність когнітивної лінгвістики, зокрема примат психосемантичних методів аналізу у виборі інструментарію дослідження індивідуальної системи значень мовної особистості дає можливість здійснити ґрунтовний усебічний аналіз мовної репрезентації когнітивної моделі сприйняття дійсності персонажа художнього твору. Спроба емпіричної верифікації обраної концепції на прикладі аналізу інших онейричних станів свідомості персонажів (наприклад, інсомнії, марення, сп'яніння тощо) у англійській мовній прозі становить перспективу дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Белянин В.П. Психологическое литературоведение. Текст как отражение внутренних миров автора и читателя : монография / В.П. Белянин. – М. : Генезис, 2006. – 320 с.
- [2] Блейхер В.М. Толковый словарь психиатрических терминов / В.М. Блейхер, И.В. Крук. – Воронеж : НПО "МОД-ЭК", 1995. / URL: <http://Vocabulary.Ru/Dictionary/28/Symbol/192/Page/12>
- [3] Савельева В.В. Художественная гипнология и онейропoeтика русских писателей : монография / В.В. Савельева. – Алматы : Жазушы, 2013. – 520 с.
- [4] Ward, M.J. *The Snake Pit* / Mary Jane Ward. – New York : Random House, 1946. – 278 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

- [1] Belyanin, V.P. Psychological Literature Studies. Text as a Reflection of Inner Worlds of the Author and the Reader: Manuscript / V.P. Belyanin. – M. : Genesis, 2006. – 320 p.
- [2] Bleicher, V.M. Explanatory Dictionary of Psychiatric Terms / V.M. Bleicher, I.V. Kruk. – Voronezh : NGO "MODEK", 1995. / URL: <http://Vocabulary.Ru/Dictionary/28/Symbol/192/Page/12>
- [3] Savelyev, V.V. Fictional Hypnology and Oneyropoetics of Russian Writers : Manuscript / V.V. Savelyev. – Almaty : Zhazu-shy, 2013. – 520 p.
- [4] Ward, M.J. *The Snake Pit* / Mary Jane Ward. – New York : Random House, 1946. – 278 p.

Cognitive Model of Perceiving Reality by the Personage of "The Snake Pit", the novel by Mary Jane Ward: Oneirotextual Perspective

I.D. Vepryniak

Abstract. Within linguo-cognitive paradigm text formation is regarded as a verbally fixed projection of a linguistic personality's cognitive model, externalization of a subject's consciousness in a lingual format. The article examines the peculiarities of linguistic explication of a character's oneiric reality in a literary text. In an effort to illustrate language representation of the cognitive model of a fictional character's subjective psychic reality, the oneiric fragments of the novel "The Snake Pit" written by Mary Jane Ward, were analysed. On the basis of linguo-textual projection of the dominant mental-psychological phenomena, idiosyncratic cognitive model of the character's reality perception was investigated in the context of two dimensions: the pattern of perceiving phenomena of the external environment – allopsychic orientation, as well as the pattern of perceiving phenomena of one's own internal environment – autopsychic orientation.

Keywords: cognitive model of reality perception, allopsychic orientation, autopsychic orientation, language (verbal) representation, oneiric space of a literary text, inner speech of a personage

Неоромантичні пошуки Ю. Яновського та С. Пшибишевського: лінгвосимвольні паралелі

Л.В. Домилівська*

Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: ldomylivska@gmail.com

Paper received 20.10.15; Accepted for publication 30.10.15.

Анотація. У статті розглядається проблема функціонування символу в мовотворчості Ю. Яновського та С. Пшибишевського, об'єктивується застосування синкретичних методів у стилістичному аналізі художнього тексту, що дозволяють розглядати мовну репрезентацію творчої свідомості в контексті культури, психо- і соціомотивації. Дослідження репрезентує особливості функціонування лінгвосимволів у текстах Ю. Яновського та С. Пшибишевського, що дає змогу окреслити природу, структуру і характерні риси мовно-художньої палітри письменників, виявити своєрідність та співмірність їх вербалізованого світосприйняття із процесами розвитку слов'янського художнього слова.

Ключові слова: ідіостиль, вербалізована (мовна) свідомість, авторський художній простір, мовний символ, функціонально-стилістична інтерпретація

Вступ. У сучасних лінгвістичних дослідженнях особливо помітним є зростання інтересу до індивідуального фактора, пов'язаного з відображенням у текстах інтелектуального й чуттєвого світу людини. Відтак, доводиться говорити про пріоритетність антропоцентричного принципу, який визначає нові критерії аналізу мовних явищ, передусім із погляду вербалізації присутності індивіда, реконструкції мотиваційної та оцінної сфер свідомості людини. Науковців цікавить не лише текст як певна єдність форми та змісту, що будується за визначеними граматичними і логічними законами, але й врахування процесів смислопородження, сприйняття і, відповідно, розуміння цього тексту. Текст за такого підходу постає як художня рефлексія мовця на навколишній світ і на висловлюване, вмотивована індивідуальними та інтерсуб'єктивними факторами, насамперед приналежністю до певного ментального універсуму. Особливо актуальним у такому разі є розгортання аналізу в теоретичних координатах сформульованої парадигми (термін Т. Куна, широко використовуваний сучасною лінгвістикою), що апробовує лінгвістичну гіпотезу персоналізованої вербалізації світу в контексті явищ культури і різних методів її пізнання [7, с. 3].

Огляд праць із теми. Антропоцентризм, дотичний до пізнання мовної особистості через вербалізоване вираження, знаходимо ще у працях О. Афанасьєва, М. Бахтіна, Л. Вайсгербера, Л. Вітгенштейна, В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Г. Шпета та ін. Так, Л. Вітгенштейн вказує на те, що мова "переодягає думки": адже "...крізь мовні структури може просвічуватися невиразно або ясніше логічне "тіло", "скелет" думки" [цит. за 4, с. 56].

Суб'єктивний вимір дійсності (реальної й художньої модельованої) та інтерпретаційні характеристики висловлюваного визначаються, на нашу думку, категорією ідіостилу в широкому розумінні – як функціонально-стилістичним універсумом, як основним, центральним лінгвостилістичним поняттям. Так, у вирішенні проблемних питань інтелектуалізації української літературної мови Л. Шевченко зазначає: "питання ідіостилу корелюються зі значною мірою загальною проблемою мовної особистості, що потребує лінгвістичного аналізу як *синтез мовних характеристик тексту* (курсив наш – Л.Д.) та його *психологічної мотивації* (курсив наш – Л.Д.). Точніше, якою мірою

психологічна модель світосприйняття зумовлює текстову цілісність і закономірність мовної рефлексії. Текст не існує поза мотивацією" [12, с. 384].

Матеріали та методи. У виявленні домінуючих характеристик мовно-художнього світу автора об'єктивується застосування синкретичних методів у стилістичному аналізі як таких, що дозволяють розглядати мовну репрезентацію творчої свідомості в контексті культури, психо- і соціомотивації. Наявність численних інтерпретативних методик аналізу ідіостилу в сучасних дослідженнях пов'язана з існуванням різних підходів до розуміння категорії ідіостилу (психолінгвістичний, логічний, герменевтичний, функціональний або ж функтивний, у термінологічному апараті Ю. Степанова, та інші – цілком виправдані й продуктивні принципи аналізу). Відомі сьогодні в європейському гуманітарному колі дослідження ідіостилу (перш за все семіотичний, когнітологічний) відображають стан теоретико-методологічних розробок у загальному мовознавстві та прикладній лінгвістиці, але застосування цих теоретичних підходів не знайшло вповні свого відображення у вітчизняному лінгвістичному пошуку. Кожен із опрацьованих у мовознавчій практиці загальних методів часто визначає новий погляд в аналізі питань мовної особистості.

Дослідження естетичної природи авторського художнього світу, вербалізованого у слові, дає підстави для розуміння інтенційної сутності мовної особистості, а отже, і для визначення смислових і культурних доміант ідіостилу автора. Відношення між мовним вираженням і позамовною реальністю є одним із визначальних критеріїв при осягненні смислу і значень текстових одиниць. Наукова інтерпретація в такій дослідницькій мотивації завжди є спробою відтворення певного духовного досвіду. Логічним із цього погляду є звернення мовознавця-інтерпретатора до основоположних теоретичних принципів ідіостилістичного трактування художнього тексту, зокрема контекстуальної інтерпретації, "герменевтичного кола" (термін, що фактологічно апробується, зокрема, в монографічному дослідженні Ю. Ємець-Доброносолової [1]), а також аналізу мети і задуму автора, які актуалізують лінгвостилістичне дослідження об'єктивно-психологічним складником і враховують історичні й соціальні умови народження текстів.

Результати та їх обговорення. Саме авторський художній текст відображає процеси лінгвоконцептуалізації – одного з параметрів пізнавальної діяльності людини, виявленої в мовотворчості, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки [6]. Усе це дає підстави для розгляду авторського художнього тексту як вияву індивідуального культурного досвіду, запасу знань та навичок, якими зумовлюється розширення семантичного наповнення мовних одиниць (або й навпаки – зумисна точність й однозначність, залежно від інтенцій автора).

Беручи до уваги літературні захоплення молодого Ю. Яновського, коли ще тільки відбувалося становлення майстра слова, зрозумілою є зверненість до актуальних неоромантичних мистецьких тенденцій, вербалізованих у слові: "...з улюблених, *пропахлих морями і штормами* сторінок повістей Джозефа Конрада чи описів далеких рейсів фрегата "Палада" [9, с. 186] народжується домінуючий мовний символ *море* ідіостилю Ю. Яновського.

З огляду на запропоновані підходи визначаємо текст як "цілісну семіотичну форму лінгвопсихоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегровану, що служить прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури" [10, с. 495]. У цьому випадку важливим і продуктивним в розгортанні теоретичного обґрунтування природи авторського художнього тексту є, на наш погляд, його універсальний характер, що дозволяє глибше пізнати визначальні авторські інтенції, які, власне, і моделюють художній текст.

Отже, коли йдеться про вербалізовану репрезентацію авторської свідомості, майже аксіоматичним для теоретико-лінгвістичного дослідження художнього тексту є залучення інтерпретативних методик аналізу, що дозволяє синтезовано узгодити екстра- й інтралінгвальні критерії у формуванні лінгвоестетичної категорії ідіостилю. Не можна не погодитися з З. Тураєвою, яка наголошує: "Текст, складне й багатоаспектне утворення, є й феноменом реальності, і способом її відображення, і реалізацією системи мови..., форма існування культури, продукт певної історичної епохи, відображення психічного життя індивіда тощо. Така багатоаспектність тексту зумовлює множинність описів тексту і множинність його тлумачень" [11, с. 66].

Тобто, найпереконливішим у контексті визначення специфіки природи художнього тексту як вербалізованої авторської свідомості є дослідницьке розуміння згармонізованості взаємозалежностей екстра- й інтралінгвальних факторів, комплекс яких і детермінує цілісність мовної тканини тексту.

Окрім того, численні філологічні розвідки вказують на знання Ю. Яновським відомих зразків європейського письменства, багатьох авторів називають навіть "ідейними вчителями" щодо становлення літературної постаті українського неоромантика. Апелюваність лінгвостилістичного дослідження до західної прози як мовно-культурного здобутку узгоджується з аналізом природи символу в аспекті зверненості останнього до всесвітнього людського досвіду. Результати попереднього теоретико-лінгвістичного аналізу дозволяють твердити, що не завжди можна погодитися з думкою,

ніби "символ – явище специфічно національне. Семантика символу виявляється лише в контексті світоглядної традиції певного народу, через що носій іншої культури не може декодувати символ" [5, с. 16]. Йдеться в такому разі лише про окремі типи символів, якими не можна охопити досить динамічну в семантико-стилістичному плані царину мови художньої літератури. Однак у розвиток наведеної думки автор зазначає: "процес створення символу тісно пов'язаний із співвідношенням у мовній одиниці денотативної та **фонові інформації** (*виділ. нами – Л. Д.*), причому фонові інформація переважає" [5, с. 16], що цілком узгоджується з перспективою аналізу іншомовних естетичних впливів на формування мовної особистості Ю. Яновського, так і С. Пшибишевського.

Цікаво, що в літературознавчих дослідженнях пошук впливу зарубіжної літератури на становлення ідей, мотивів, навіть образів в українській літературі набув відчутного резонансу, починаючи з перших десятиліть ХХ ст. Тому літературознавчий матеріал розглядається нами як екстралінгвальна мотивація, що аргументує лінгвостилістичний пошук, вказує на додаткову фактологію наукового доведення. Так, коли йдеться про лінгвокультурний контекст початку ХХ ст., посутньою є заувага про те, що "чи не вперше українці набули змогу читати рідною мовою Е. Верхрана, Ш. Бодлера, П. Верлена, К. Гамсуна... За короткий час організуються підготування та вихід у світ і багатотомних українських видань прози: Гі де Мопассана, Г. Флобера, Оноре де Бальзака, Е. Золя, Жуль Верна, Дж. Лондона..., окремих творів К. Гамсуна, С. Цвейга... та ін." [8, с. 140].

Таким чином, інтерпретація домінуючих мовних символів ідіостилю і Ю. Яновського, і С. Пшибишевського потребує знання і розуміння дослідником співвіднесеності з іншими "кодами культури". Додамо, сам процес пошуку нових світоглядних орієнтирів узгоджується з завданнями неоромантизму (власне, напрямку, що є визначальним для творчості Ю. Яновського та С. Пшибишевського): "неоромантизм в розумінні митців кінця ХІХ ст. – мистецтво, яке прагне за реальним відкрити надреальне, навіть містичне, розбудити чуттєві асоціації, передати враження про мить сучасності" [2, с. 21].

У мовотворчості і Ю. Яновського, і С. Пшибишевського реалізується й основна семантика лексеми *море*, зафіксована тлумачними словниками української літературної мови, яка, в свою чергу, визначає подальше розгортання "смислів" в авторських художніх текстах. Зокрема, це "*частина океану – великий водний простір з гірко-солоню водою*". Основна семантика мовного символу *море* є "ключем" прочитання нових семантико-стилістичних парадигм, продуктивно представлених у художньому мовленні як Ю. Яновського, так і С. Пшибишевського. Таким чином, у репрезентованих моделях реалізується семантика неозначеного могутнього простору, що відображає вербалізоване сприйняття означених символів Ю. Яновським та С. Пшибишевським.

Лінгвостилістичний метод інтерпретації дає змогу говорити про складну ієрархію перадигми вербалізованого образу *море*. Наприклад, в аналізованих текстах реалізується традиційна семантика *моря як водної стихії*. Разом із тим, визначальним є й антропологіч-

ний (неоромантичний) вектор «обертонних смислів» символу *море*: «*таємне та грізне море*»; «*натура його зрадлива, зовуча й сувора*»; «*morze scalalo*», «*morze – stara piastunka*». У цьому контексті зреалізовано й неосемантичне наповнення символу *море*, що асоціюється із жінкою: «*море – палка пристрасть*», «*о jasna moja – o morze moje!*».

Окрім того, нетипового для української літературної мови семантико-стилістичного звучання набувають прикладкові конструкції *море-стен*, *море-туман* та ін. Лінгвістично опрацьований матеріал підтверджує скорельованість екстра- й інтралінгвальних критеріїв в обґрунтуванні ідіостильових домінант мовотворчості Ю. Яновського. Зокрема, мовний символ *море* тлумачиться нами як могутня водна стихія, яку здатна подолати лише людина – ще один цікавий суміжний мовний символ: семантико-стилістична паралель, зарегламентована світовою романтичною традицією, на яку орієнтувався у своїх мовно-культурних пошуках Ю. Яновський. Ілюстрацією означеної наукової позиції є наступні рядки: «*Людина встає і по обличчю я бачу, що вона перемогла море*»; «*Під нами море... Ми пливемо, правуючи косо на хвилі, експлуатуючи вітер, і пливемо просто на вітер*».

Мовний символ *море* протиставляється й іншій, не менш хвилюючій, непередбачуваній стихії: паралельне вживання автором мовних конструкцій, у яких символізовано почуття закоханості, де нового функціонального означення набуває вербалізований символ *жінка*: «*Море – це розпутна красива жінка, яка хвилює більше за всіх цнотливих голубок. Ця жінка лише збуджує жагу, вашу шалену пристрасть*». Таким чином, у мовотворчості Ю. Яновського виникають неосемантичні епітети *дурна*, *жорстока*, *брудна* щодо констант *любов*. Натомість наступні контексти виявляють семантичні процеси мейоризації емоційно-експресивної оцінки мовного символу *любов (кохання)*: «*...ніяка красуня в світі не дасть вам стільки насолоди, бо вона є й залишиться першою жінкою, першою любов'ю*».

У такому разі йдеться про розширення меж семантико-стилістичного функціонування мовного символу *море* в текстах Ю. Яновського: *море* мислиться як *пристрасна стихія*, як *вічна любов життя* («*А ще згодом – мені хочеться переплисти для неї океан і море*»; «*Я увійшов у парус, як увиходить горішній вітер, і ми вдвох понеслися в одкрите море*» – вербалі-

зована авторська свідомість репрезентує в такому разі семантичну домінанту мовного символу *море* в освоєнні не лише дійсності, а й світу чуттєвого).

Узагальнюючи попередні лінгвістичні спостереження, можемо окреслити ще одне явище у функціонуванні мовного символу *море*: лише схрещення "смислів", накладання "обертонів" створює складну семантико-стилістичну тканину, яка може претендувати на об'єктивну інтерпретацію. На підтвердження домінантної ролі у формуванні мовосимвольної парадигми ідіостилю Ю. Яновського (перш за все, мовного символу *море*) вказують і наступні рядки метатексту – вербалізованого авторського сприйняття світу: «*...як може країна жити без моря? Які перспективи є в Швейцарії? Коли б я там жив, я, певно, повісився б на вершечку першої-ліпшої гори*»; «*волю бути похованим у морі*»; «*У мене ж батьківщина – море, і ви розумієте, як я летів з гір до морського берега – стежками й хащами!*». Асоціативно-синтетичний аналіз мовного матеріалу дає підстави вважати виникнення нового семантико-стилістичного тлумачення вербалізованого символу *море* як *життя*, *батьківщина*, і навіть *могила*, за будь-якої відсутності негативної конотації.

Висновки. Лінгвістичний пошук, який зосереджено передусім на особливостях функціонування символу *море* в мовотворчості Ю. Яновського та С. Пшибишевського, дає змогу окреслити природу, структуру і характерні особливості мовно-художньої палітри письменників, виявити своєрідність їх вербалізованого світосприйняття та співмірність із процесами розвитку слов'янського художнього слова.

Особливості функціонування мовного символу *море* вказують, з одного боку, на індивідуальну неповторність стилю Ю. Яновського, С. Пшибишевського, з іншого – на кореляцію та спадкоємність традицій у розвитку вербального слов'янського універсуму.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє схарактеризувати особливості функціонування символу *море* в текстах Ю. Яновського, С. Пшибишевського, що виявляється в неосемантизації мовного символу *море* – «константи» слов'янської словесної культури. Лінгвістичне дослідження засвідчує співмірність неосемантем, асоційованих із символом *море* в текстах Ю. Яновського та С. Пшибишевського, що вкотре аргументує тезу про належність української та польської класичної культури до єдиного слов'янського континууму.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Відлуння самотності : Кнут Гамсун та контекст українського модернізму / Упоряд. Ю. Сміць-Доброносова. – К. : Факт, 2003. – 427 с. – (Літ. проект "Текст+ контекст". Знакові літ. доробки та навколо них).
- [2] Гаєвська О. Літературний неоромантизм як парадигма нової образності. / О. Гаєвська // Herald Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2003. – Вип. 14. – С. 19-22.
- [3] Звегинцев В.А. О цельнооформленности единиц текста / В.А. Звегинцев // Изв. АН СССР. – 1980. – Т. 39. – № 1. – С. 13-21.
- [4] Калетнік А.А. Неокласична неологія: лінгвістичний статус : монографія / А.А. Калетнік. – К. : Київський університет, 2008. – 304 с.
- [5] Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М.П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 12-22.
- [6] Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 245 с.
- [7] Кун Т. Структура научных революций. С вводной статьей и дополнениями 1969 г. / Томас Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
- [8] Мовчан Р.В. Український модернізм 1920-х : портрет в історичному інтер'єрі : монографія / Мовчан Р.В. – К. : Стило, 2008. – 544 с.
- [9] Патетичний фрегат : Роман Юрія Яновського "Майстер корабля" як літературна містифікація / Упоряд. В. Панченко. – К. : Факт, 2002. – 344 с. – (Літ. проект "Текст + контекст". Знакові літ. доробки та навколо них).

- [10] Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник / Селіванова О.О. – Полтава : Довкілля – К, 2008. – 712 с.
- [11] Тураева З.Я. Лингвистика текста (Текст : Структура и семантика) : Учеб. пособие [для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 "Иностр. яз."] / Тураева З.Я. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
- [12] Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : монографія. / Л.І. Шевченко. – К. : Київський університет, 2001. – 478 с.

REFERENCES

- [1] Echo of Loneliness : Knut Hamsun and the context of Ukrainian Modern / Ed. J. Jemets-Dobronosova. – K. : Fact, 2003. – 427 p. – (Lit. project "Text and the context").
- [2] Hayevska, O. Literary neoromantism as a paradigm of new imagery / O. Hayevska // Herald of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literature Studies. Linguistics. Folklore Studies. – 2003. – Vol. 14. – P. 19-22.
- [3] Zvegintsev, V. About non-separability text units / V.A. Zvegintsev // News of the USSR' Academy of Science. – 1980. – V. 39. – № 1. – P. 13-21.
- [4] Kaletnik, A.A. Neoclassical neology: Linguistic state : monograph / A.A. Kaletnik. – K. : Kyiv university, 2008. – 304 p.
- [5] Kocherhan ,M.P. Contrastive linguistics and the problem of language world-models / M.P. Kocherhan // Linguistics. – 2004. – № 5-6. – P. 12-22.
- [6] Kubryakova, Y.S. Glossary of cognitive terms / J.S. Kubryakova, V.Z. Demjankov, J.G. Pankrats, L.G. Lusina. – M. : M. Lomonosov State University of Moscow, 1996. – 245 p.
- [7] Kun T. Structure of Scientific Revolutions. With introductory article and additions of 1969. / Thomas Kun. – M. : Progress, 1977. – 300 p.
- [8] Movchan, R.V. Ukrainian modern of 1920th : Portrait in historic interior : monograph / Movchan R.V. – K. : Stylus, 2008. – 544 p.
- [9] Pathetic frigate : Yuri Yanovsky's novel "The Master of the Ship" as a literary hoax / Ed. V. Panchenko. – K. : Fact, 2002. – 344 p. – (Lit. project "Text and the context").
- [10] Selivanova, O.O. Modern Linguistics : Trends and challenges : Textbook / Selivanova O.O. – Poltava : Environment – K, 2008. – 712 p.
- [11] Turayeva, Z.J. Text Linguistics (Text : Structure and Semantics) : schoolbook ; Special. № 2103 "Foreign languages" / Turayeva Z.J. – M. : Education, 1986. – 127 p.
- [12] Shevchenko, L. Intellectual evolution of the Ukrainian Literary Language : the theory of analysis : monograph / L.I. Shevchenko. – K. : Kyiv university, 2001. – 478 p.

Y. Yanovskyy' and S. Pshybyshvskyy' neoromantic prospects: language symbol' parallels

L.V. Domylivska

Abstract. This article deals with the problem of language symbol's functions in the S. Pshybyshvskyy' and Yanovskyy' works. Also application of synthetic methods in stylistic analysis of works of art are motivated. This approach allows to analyze language representation of artistic consciousness through the context of culture, psychological and social motivation. The research presents the main differences symbol' functioning in individual styles of S. Pshybyshvskyy' and Yanovskyy' works of art based on linguistic analysis of poetic world view. The author distinguishes original and common features of authors' artistic extension taking into consideration development of Slavic fiction.

Keywords: *individual style, language consciousness, author's artistic extension (space), language symbol, functional and stylistic interpretation*

Формування та еволюція літературної історіографії Дмитра Донцова

В.В. Колкутіна*

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, м. Одеса, Україна

*Corresponding author. E-mail: bachinscaya@mail.ru

Paper received 26.09.15; Accepted for publication 05.10.15.

Анотація: У статті досліджуються етапи формування та еволюції Дмитра Донцова як історика літератури. З'ясовано, що вивершення його ідеологічно-естетичних концепцій упродовж трьох етапів визначалося самою епохою значних політичних і соціальних зрушень, часом кардинальної зміни провідних векторів розвитку людської цивілізації. Історія західноєвропейської та української літератури в концепції дослідника спиралася на колізії світової й національної історії, побаченої ним у боротьбі політичних сил епохи.

Ключові слова: літературна історіографія, етапи формування поглядів, концепція державницької літератури

Літературна історіографія Дмитра Донцова базується на ґносеологічному підґрунті явищ письменства – історичному, естетичному, психологічному, з особливим акцентуванням на ідеологічному аспекті української літератури, визначенні її націотворчої спрямованості та соціальної ролі. Це зумовлено кількома причинами, передусім, біографічного характеру.

Уперше періодизацію літературно-критичної творчості Д. Донцова запропонував О. Баган. Розгляд провідних літературознавчих студій, есеїв, розвідок, книг дозволив науковцю визначити чотири основні етапи його еволюції:

1. Співпраця з журналом «Українська хата» (1909-1914 рр.).
2. Період Першої світової війни (1914-1918 рр.).
3. Етап міжвоєнної доби (1918-1945 рр.).
4. Повоєнний, діаспорний етап (1945-1967 рр.) [18, с. 667-670].

Беручи за основу таку періодизацію, варто її уточнити, звівши до трьох етапів:

1. Рання творчість (1902-1921 рр.).
2. ЛНВ (1922-1939 рр.).
3. Друга еміграція (1940-1967 рр.).

Немає особливих підстав виділяти окремо період Першої світової війни. Наголошуючи на категоріях розвитку, а не хронологічних, доцільно об'єднати перші два етапи, запропоновані О. Баганом, в один – рання творчість. Початок історико-літературної діяльності Д. Донцова пов'язаний не з 1909 р., як вважає О. Баган, а раніше – з 1902 р. Низка біографічних і суспільних факторів, враховуючи його навчання в Петербурзькому університеті (1902-1907 рр.), позначилася на формуванні ідеологічної складової літературної історіографії Д. Донцова. На них вплинула приналежність його до УСДП та становлення політичних поглядів на засадах українського соціалізму (1909-1913 рр.), знайомство з провідними діячами підпільного комітету УСДРП С. Петлюрою, В. Садовським, ідеологом українського неомонархізму В. Липинським, В. Доманицьким, філологом В. Симовичем, письменником Б. Лепким, М. Міхновським ([2], [15], [16]).

Революція 1905 р. спонукала юриста-початківця взяти участь в організації першого українського політичного віче з вимогою автономії України, поширенні західноєвропейського націонал-соціалізму, що був вирішальним у процесі розбудови донцовської теорії світовідчуття і нової психології нації. Перший значний крок у цьому напрямку було зроблено влітку 1913 р., коли молодий український соціал-демократ

Д. Донцов на Другому студентському з'їзді виголосив реферат під назвою «Сучасне політичне положення нації і наші завдання», чим привернув увагу широкої громадськості до українського питання як важливого чинника міжнародної політики ([2], [15], [16]).

На формування світогляду мислителя першого періоду значною мірою вплинула культурософська доктрина О. Шпенглера, ідеї Ф. Ніцше, А. Шопенгауера, в яких подавалася глибока узагальнена характеристика окцидентальної психології й культури, що протиставлялася пасивній культурі Сходу.

Наприклад, про знайомство з ідеями Ф. Ніцше свідчать статті Д. Донцова раннього періоду («Гетьман Мазепа в європейській літературі», «Шевченко і наша генерація»). Дослідник інтуїтивно відчув Ф. Ніцше «своїм», хоч був знайомий з його ідеями поверхово. Другий етап стає логічним продовженням першого: у «вісниківський» період Д. Донцов не змінює свого ставлення до філософа, трансформує його ідеї, викладені в працях («Весела наука», «Генеалогія моралі», «По той бік добра і зла», «Так казав Заратустра»). Найвиразніше Д. Донцов як історик літератури проінтерпретував вчення про дихотомію аполлонійського і діонісійського, використав його для обґрунтування власної культурософської концепції. Йдеться про працю «Народження трагедії з Духа музики, або еллінізм і песимізм» (1871 р.) Ф. Ніцше, який поглибив ідеї Ф. Шіллера й А. Шопенгауера, переглянув їхнє трактування морального естетизму та розуміння античної грецької культури [14, с. 266].

Донцовське розуміння теорії взаємодії аполлонійського та діонісійського виявляється у двох вимірах: у з'ясуванні їхньої природи, і, як наслідок, у застосуванні ознак протилежності при історико-літературному аналізі художнього твору, усвідомленні кризи тієї сучасної культури («Криза нашої літератури», «Естетика декадансу», «L'art pour l'art чи як стимул життя?»). Явища культури і мистецтва оцінюються Д. Донцовим, виходячи зі способу реалізації в них волі до влади та волі до творчості як утвердження життєвих начал: «Два світи, дві життєві мудрості. Афірмація життя – і його заперечення, втеча від нього; світ як воля і світ як терпіння; як чин і як споглядання; естетика трагічного і естетика декадансу. Або мовляв Ніцше, Wille zur Krankheit» [3, с. 177-178]. Дослідник поділяє всіх людей (особливо – митців) на тих, хто володіє життєствердною, спрямованою на творення волею (аристократів), і пасивну масу, воля якої спрямована на заперечення життя, протиставляє діонісійську культуру – носія активної волі –

сучасній культурі декадансу, спрямованій на «заперечення самого життя, жах перед ним» [3, с. 189]. Діонісійська культура продукується в оптимістичний світогляд, якому властиве «піднесення почуття могутності» [3, с. 192], «нагромадження надміру життєвої енергії, динаміка життєвого елану», «гаряче пульсуюче бажання жити», «анімальне відчуття радості життя» [4, с. 410], нехтування ідилією, «упоєння п'янким життям» [4, с. 411]. Ідеться про визволення необмеженого прагнення, вибух неприборканої динаміки тваринної і божественної природи, як сп'яніння життям [14]. Усушення діонісійства аполлонійством провокує деформації, що призводять до формування декадансу. На зміну оцінки творів мистецтва за естетичними критеріями приходить його примітивна оцінка з боку публіки, митці обмежуються «фотографізмом» [3, с. 198].

Аполлонійська ([19],[20]) культура запліднена песимістичною філософією, їй властиві «сумно-слізне психічне наставлення», «естетика втомлених, змучених, зрощаних і заплаканих, спрагнених колискової мелодії святого спокою, життя без змагань» [3, с. 201-202]. Домінування в сучасній культурі такого світогляду свідчить про її деградацію, розрив з вічним і нескінченним заради тимчасового, минушого, примітивного. Змінюються стосунки між письменником та читачем: автор «пише не те, що відчуває і розуміє, а що «бачить» [3, с. 198]; лише повідомляє, лише інформує читача, нехтуючи «стриманим, скупим виявленим почуванням»: «Майже ні один наш автор не розумів би Ніцше, з його вирізненням поета, «який найбільшу увагу кладе на укриту думку, а в своїх книжках більше, ніж все виповіджене, любить Gedankenstriche»» [3, с. 199].

Така деформація художньої творчості призводить до штучності, посилення ефектів і розривів між ідеєю і змістом. Виникають нові прийоми, розраховані на надання елементарного (неестетичного) впливу на публіку: змішування стилів, посилення чуттєвості, сентиментальності, меланхолійності, уникнення пристрастей і конфліктів, збудження пасивних, смутних рефлексій, безвольного терпіння: «Є два роди терпіння (за автором «Заратустри»). Одні терплять, бо духом охляли, бо бояться борні, бо ласки просять. Другі – терпіли, бо тужили за повнотою життя, інтензивного і сильного» [3, с. 185]. Вказані «симптоми» знищують ідейно-духовний стрижень культури, деестетизують її. Така трансформація спричиняє тенденцію до омасовлення культури. Література за своєю природою елітарна, аристократична, піднесена. Масова культура – шаблонна, демократична, рівномірна – відштовхувала романтичний дух дослідника, викликала зневагу до усередненого споживача художніх цінностей, з його примітивними художніми потребами, орієнтацією на шаблонність і розважальність [10].

Теорія цінностей Ф. Ніцше, як протест проти масової культури, притаманна «пролетарській літературі», що виконувала «соціальне замовлення», яке надходило від владних політико-ідеологічних структур. Для неї властиве «найпримітивніше терпіння, а її «герой» – предмет милосердя, не ковалі майбутнього, лиш видідичені, покривджені, затуркані, не протестанти» [3, с. 185]. Письменники – представники такої культури – не брали участі у формуванні національної свідомості, руйнували інтелектуальний потенціал українського

суспільства 20-30-х рр. ХХ століття.

У літературній історіографії Д. Донцов піднімав порушену Ф. Ніцше проблему омасовлення культури («Криза нашої літератури», «Естетика декадансу», «L'art pour l'art чи як стимул життя?», «Гетьман Мазепа в європейській літературі», «Шевченко і наша генерація», «Леся Українка», «Поезія індивідуалізма», «Поетка українського Рисорджименто (*Леся Українка*)»). Вона вилилась у концепцію, що суголосна з роздумами іспанського мислителя Х. Ортеги-і-Гассета про сутнісні питання сучасного розвитку як суспільства, так і людини. Серед наріжних спільних аспектів, які іманентно присутні у світогляді Д. Донцова та Х. Ортеги-і-Гассета, – соціокультурні та літературно-критичні: «бунт мас» [11], визначення ролі та взаємодії лідерів і натовпу; сутність донкіхотівської естетики; віталізм як провідна життєствердна позиція особистості; перевага імпресіоністичного мислення митця; рецепція художнього твору та вплив митця на читача; проекція героїчних потенцій минулого на сучасну епоху.

Наскрізною проблемою, що домінує у працях обох авторів, є питання ідентифікації мас, їх бунту, призначення вибраних «шляхетно здисциплінованих душ» [11]. Соціокультурну дефініцію «маси» вони розглядають не в політичній, а в духовній площині, адже «громадське життя не тільки політичне, але рівно ж – і то в першій мірі – інтелектуальне, моральне, господарське, релігійне; воно охоплює всі колективні звичаї, включно з модою і способом розваги». Обидва інтелектуали неодноразово підкреслюють, що не вкладають у визначення «маси» класовий сенс. Іспанський мислитель вважає, що «маса – це велика кількість людей без особливих вад. Це зовсім не те, що робочі чи пролетаріат. Маса – це середня, пересічна людина» [11]. Розглядаючи героїв творів Лесі Українки (Міріам, Кассандру), трактуючи світогляд поетеси як виїмковий, незвичайний, непересічний («Поетка українського Рисорджименто (*Леся Українка*)», «Леся Українка», «Поезія індивідуалізма»), Д. Донцов також відходить від класово-соціального розподілу натовпу і виняткової особистості, тому ідею інтернаціоналізму трактує винятково як ідею угоди. Він стверджує: «Попередники і сучасники Лесі Українки знали лише горизонтальний поділ суспільності: долі були пригноблені всіх суспільностей, пануючих і поневолених; угорі – пануючі верстви, також усіх суспільностей. Такий поділ допускав фузію «пролетарів усіх країв». На нім же базувалися ідеї інтернаціоналізму й – угоди...» [4, с. 164].

Усі вказані фактори сприяли формуванню Д. Донцова як особистості та спричинили появу його перших літературно-критичних студій, зокрема, шевченкознавчих («Компактна більшість і Шевченко», «Шевченко і наша генерація») та лесезнавчих («Леся Українка», «Поезія індивідуалізма»). Вперше Д. Донцов постає і як дослідник та інтерпретатор західноєвропейської літератури («Гетьман Мазепа в європейській літературі»). Ці розвідки не пройшли непоміченими. Їх у 1924 р. першим схвально оцінює М. Зеров. Це був відгук на лесезнавчі праці Д. Донцова, котрими той дуже пишався: «До мого підходу є апробуючий відзив Зерова (в його творі про Лесю Українку), і це для мене важить більше, ніж сотні закидів в «односторонності»

т.зв. літературознавців, які не знають, що Слово, а тим більше поезія – це містерія, яку розглядати є головним обов'язком критика» [5, с. 4]. Буде справедливим додати, що відгук М. Зерова не був винятково позитивним, яким він убачався Д. Донцову. Неокласик указує на влучно схоплену дослідником «імпресіоністичну манеру письма, музичну природу стилю» [6, с. 378-379] Лесі Українки, солідаризується з ним у виокремленні категорій індивідуалізму письменниці, однак не підтримує трактування Д. Донцова генези героїзму, мужності, напруженості волі в ліриці авторки.

Ім'я Д. Донцова стає знаним серед культурних і політичних прошарків українського суспільства. Цьому сприяло його співавторство у двох культурницьких часописах «Украинская жизнь» і «Шляхи». Діяльність Д. Донцова 1914–1916 рр., як зауважує історик І. Шліхта, зводилася до пропаганди ідеї української нації у світі: незалежна українська держава має стати головним фактором стабілізації східноєвропейського регіону [18, с. 52]. Це надавало ідеологічним поглядам дослідника певних еволюційних змін – від соціалістичних до виразно ірраціоналістичних, волонтаристських, заснованих на архетипах споконвічних національних традицій. Такі підходи спричинили – відповідно до власних світоглядних позицій, ідеологічних переконань – розуміння Д. Донцовим творчої індивідуальності українських класиків. Він був переконаний, що їхня творчість належить до найглибших основ духовної культури, покликаних розкривати основні скрижалі буття людини і суспільства. Здійснивши хоч і неповний, проте багатоаспектний аналіз творів Лесі Українки і Т. Шевченка, Д. Донцов безпомилково й науково коректно витлумачив та актуалізував сутність проблем митця й мистецтва в суспільстві, новаторства їхньої творчої спадщини, ідей протесту, ідей інтернаціонального єднання як джерел «європеїзму».

Другий етап (1922-1939 рр.) – вершина плідної історико-літературної діяльності мислителя – припадає на міжвоєнну добу. Пов'язаний він із редагуванням «Літературно-наукового вісника» (а потім «Вісника»), на сторінках якого порушувалися гострі й актуальні національні та культурологічні проблеми. У цей період Д. Донцов уже реалізувався як літературний критик, відкрито репрезентував власні чіткі історико-літературні пріоритети: «Естетичні погляди ЛНВ-ка – сформульовані в цілм ряду оригінальних і перекладних статей, присвячених як теорії літературної критики та її завданням, так і розгляду творчості поодиноких наших і чужих авторів [...]. Для нас критика має творче ставлення до мистецтва [...]. Для нас [...] нічого не варта була критика, яка розкладала твір на дрібні кусники, що їх бачило лише ота «дрібна критика». Для нас і критик і творець є «однобічні», обидва пристрасні, обидва несправедливі і необ'єктивні. Гарним є те, що підносить «життєвий настрій», що ви простовує, не розслаблює душу...» [17, с. 186].

С. Квіт зазначає, що Д. Донцов «хотів бачити у відновленому «Віснику» всі живі літературні сили, що стояли на українському національному ґрунті й не схибили ані в бік полонофільства, ані советофільства. І дійсно, ЛНВ об'єднував усіх тодішніх українських письменників по цей бік Збруча, крім соціалістів і комуністів» [9, с. 23]. За спостереженнями І. Качуров-

ського, довкола «Вісника» зосереджувалися найкращі українські літературні сили 30-х років ХХ століття [8, с. 12].

Мислення та есеїстика Д. Донцова «вісниківського» періоду (понад 30 статей на літературну тематику, переважна більшість з яких згодом входить до книги «Дві літератури нашої доби») сфокусували в собі такі ідейно-естетичні доміанти: інтелектуалізм, високоідейність, ірраціоналізм, волонтаризм, окцидентальність, величне візіонерство, романтичний порив до незбагненого, месіанізм. За умов нової дійсності читач чекав нового слова, тому література, за слушним зауваженням Р. Рахманного, сповнена місією перетворити «пасивного українця в активістську людину західноєвропейського типу» [12, с. 501].

Літературно-критичні та історико-літературні праці Д. Донцова, власне його бачення історії української літератури відтворювали дух доби, її пошуки і поривання й водночас виразно позначалися на характеристиці нового етапу українського письменства, представляючи українську класичну спадщину в аспекті національної заангажованості естетичної думки. Цей процес зумовив самоусвідомлення і самоствердження нації, а ЛНВ став одним із небагатьох виявів українського громадського й культурного життя. Д. Донцов культивував такі поняття, як героїчний тип у літературі та культурі, вічні образи та мотиви, діонісійське життєствердне начало. Окреслився особливий «вісниківський» (або донцовський) стиль, якому притаманний полемічний запал, експресія, вибуховий магнетизм слова [1, с. 668]. Автор мав сміливість репрезентувати власні думки та ідеї, що забезпечило чистоту й виразність, зрозумілість і войовничість його творам. Спосіб мислення Д. Донцова стає метафорично-образним, а його діяльність набуває дослідницького, естетично-аналітичного характеру.

Пріоритетного значення в історико-літературних студіях цього періоду Д. Донцов надавав дослідженню історії українського письменства, цивілізаційно-ментальним відмінностям між російською як євразійською та українською як середньоевропейською літературами. Він спирався на переконання, що, крім вироблення літературної продукції, письменник має ідеологічно виховувати нову людину з «незламним духом» [3, с. 186], «естетикою відважних людей» [3, с. 224]. У цих висловлюваннях зафіксована прикметна риса Донцова – історика літератури: його прагнення неодмінно враховувати, яке значення художні твори мають для становлення нації, для громадськості, яку суспільно-виховну функцію вони виконують.

Перебуваючи на посаді головного редактора ЛНВ, Д. Донцов уміло добирив матеріали й авторів. У результаті його виваженої кропіткої роботи на сторінках журналу систематично з'являлися твори або творчі портрети провідних філософів, вчених, соціологів, політиків, письменників ХІХ-ХХ століття, серед яких Ш. Бодлер, Ж. Бертран, А. Бергсон, П. Валері, Б. Габріель, Г. Гавптман, С. Люїс, П. Моруа, Г. де Мопассан, Р. Стівенсон, Г. Флобер, Б. Шоу, П. Якобсен та інші. Д. Донцов утврджує ідею національно-культурної ідентичності, популяризує тексти української (класичної й сучасної йому) та зарубіжних літератур. Засади його історико-літературної методології закладалися

саме в цей період. У кожному номері ЛНВ Д. Донцов реалізовувався як гострий історик літератури, уважний, хоча й запальний, аналітик-рецензент [1, с. 668-669], котрий демонстрував небайдужість до долі української літератури, формував літературу «національної чинності» з філософією «трагічного оптимізму».

Третій етап творчості Д. Донцова припадає на другу еміграцію (1940-1967 роки). У цей час він мешкав у Празі (1941-1945 роки), Німеччині (1945р.), Лондоні, Парижі (1946-1947рр.), США (1947р.), Канаді (1949-1952рр.), публікувався в діаспорній пресі [19, с. 671]. Дослідники його творчості вважають цей період не таким потужним, як попередній, «вісниківський». З позиції з'явлення ключових засадничих ідей деконструювання націоналістичної платформи, еміграційний етап менш потужний через низку суспільно-політичних причин, але на рівні осмислення історії української літератури, вираженості історико-літературної концепції – продуктивніший. У цей час з'являються літературно-критичні розвідки «Заповіт Шевченка», «Правда прадідів великих», «Поетка вогнених меж: Олена Теліга», «Туга за героїчним. Постаті та ідеї літератури України», «Росія чи Європа?», «Незримі скрижалі Кобзаря». Ці книги засвідчують національну візію Д. Донцова [7, с. 56], розкривають його як вдумливого історика літератури, який збагнув основу шевченкового візіонерства, апробував власний літературознавчий інструментарій, оригінально проінтерпретувавши творчі постаті І. Котляревського, М. Гоголя, О. Стороженка, І. Франка, Марії Башкірцевої, Олени Теліги тощо. Ці історико-літературні розвідки, безсумнівно, незалежні від тогочасних канонів і уявлень, мають наукову цінність, виявляють нетрадиційний, новаторський підхід до осмислення творчої спадщини цих письменників.

У цей час Д. Донцов остаточно утверджує концепцію державницької літератури, згідно з якою «до основних ознак українського письменства належать: окциденталізм, що передбачав органічне засвоєння серед-

ньовічної настроєвості з її шляхетністю, аскетизмом, невагомним поривом енергійного здобування; традиціоналізм, скерований на відродження героїчного українського минулого – ідеалів княжої доби й козаччини; романтизм, що спонукав до глибокого відчуття трагічності буття, але відкидав зневіру, стимулюючи оптимістичний погляд у майбутнє (трагічний оптимізм Д. Донцова) та спрямовував життєву енергію людини на подолання приземленості, дріб'язковості, рутинності; волонтаризм, що проголошував активне ставлення до будь-яких випробувань, негараздів, протиставляючи їм піднесення духовних сил особистості, її вольові зусилля» [13, с. 8-9]. Цю концепцію можна означити як націєзберігаючу, адже вона виконувала місію порятунку загроженого існування українства, торувала шляхи до європейського визнання, порушувала філософські та морально-етичні проблеми.

Вивершення ідеологічно-естетичних концепцій Донцова-історика літератури упродовж трьох етапів визначалося також самою епохою значних політичних і соціальних зрушень, часом кардинальної зміни провідних векторів розвитку людської цивілізації. Історія західноєвропейської та української літератури в його концепції спиралася на колізії світової й національної історії, побаченої ним у боротьбі політичних сил епохи. Суспільна ситуація, історичні умови розвитку України ХХ століття так чи так впливали на інтелектуальний світ.

Ідейно-естетичні пріоритети такого виразно ідеологічного історика літератури, як Д. Донцов, упродовж трьох досліджуваних етапів більшою або меншою мірою засновані на специфічних естетико-світоглядних категоріях, мають романтичний характер [9, с. 195], репрезентують консервативно-націоналістичний світогляд, позначений впливом філософських ідей Ф. Ніцше. Для з'ясування історико-літературного дискурсу в ідеологічно-естетичній площині усі ці складові мають неабияке значення.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Баган О. Дмитро Донцов, вісниківство, націоналізм: питання спадщини і спадковості // Донцов Д. Літературна есеїстика: [монографія] / Д. Донцов. – Дрогобич : Відродження, 2009. – С. 667-685.
- [2] Бачинська О. З думок про Дмитра Донцова / О. Бачинська // Маловивчені сторінки історії України. – Херсон: 1996. – С. 15-21.
- [3] Донцов Д. Дві літератури нашої доби / Д. Донцов. – Торонто : Гомін України, 1958. – 296 с.
- [4] Донцов Д. Літературна есеїстика: [монографія] / Д. Донцов. – Дрогобич : Відродження, 2009. – 688 с.
- [5] Донцов Д. Туга за героїчним. Постаті та ідеї літературної України / Д. Донцов. – К. : Веселка, 2003. – 101 с.
- [6] Зеров М. Леся Українка / М. Зеров // Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка. – Дрогобич : Відродження, – 2007. – С. 357-398.
- [7] Іванишин П. «Естетика Шевченка» як сутність герменевтики Дмитра Донцова / П. Іванишин // Дивослово. – 2008. – № 10. – С. 52-56.
- [8] Качуровський І. Вісниківство і російська поезія / І. Качуровський // Сучасність. – 1961. – № 3. – С.67-73.
- [9] Квіт С. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет: [монографія] / С. Квіт. – К. : ВЦ «Київський університет», 2000. – 260 с.
- [10] Колкутіна В. Екзистенційна картина Шевченківського світу в рецепції Дмитра Донцова / В. Колкутіна // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. праць. – Київ. – 2011. – Вип. 9. – С. 159-169.
- [11] Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас / URL: www.ae-lib.org.ua
- [12] Рахманний Р. Дмитро Донцов і Юрій Клен: 1933-1939 [Текст] / Р. Рахманний // Україна атомного віку: есеї і статті, 1945-1986 : У 2 т. – Торонто : Гомін України, 1988. – Т. 2. – С. 501-525.
- [13] Руснак І.Є. Художня модифікація національної історіософії у прозі Уласа Самчука : автореф. дис. ... д-ра філолог. наук : 10.01.01 / Ірина Євгенівна Руснак. – К., 2007. – 36 с.
- [14] Савельєв В. Розробка співвідношення аполонічного і діонісійного в філософії Ф.Ніцше / В. Савельєв // Філософські пошуки. – 2004. – Вип. 17-18. – С. 266-277.
- [15] Сміт Е. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія / Е. Сміт. – К. : «К.І.С.», 2004. – 170 с.
- [16] Солдатенкова М. Міф та архетип у комунікативній системі публіцистики журналу «Літературно-науковий вісник» / М. Солдатенкова // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення 6 Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 11-13 травня 2000 року. – 2000. – С. 279-284.

- [17] Сосновський М. Дмитро Донцов – політичний портрет: з історії розвитку українського націоналізму / М. Сосновський. – Нью-Йорк : НТШ, 1974. – 419 с.
- [18] Шліхта І. Дмитро Донцов як ідеолог і теоретик українського націоналізму: дис. ... канд. історичних наук : 07.00.01 / Ірина Василівна Шліхта. – Київ, 2005. – 263 с.
- [19] Юнг К. Аполлоническое и дионисийское начало / К. Юнг // Психологические типы. – СПб-М., 1995. – С. 178-189.
- [20] Юнг К. Психологический анализ и искусство. / К. Юнг. – М.: REFL-book, Вахлер, 1998. – 304 с.

REFERENCES

- [1] Bagan, O. Dmytro Dontsov, herald, nationalism, heredity and heritage issues // D. Dontsov Literary essays: [monograph] / Dontsov. – Drohobych: Rebirth, 2009. – P. 667-685.
- [2] Bachynska, A. With thoughts of Dmytro Dontsov / O. Bachynska // Lesser known pages of history of Ukraine. – Kherson: 1996. – P. 15-21.
- [3] Dontsov, D. The two era of our literature / Dontsov. – Toronto: Hubbub of Ukraine, 1958. – 296 p.
- [4] Dontsov, D. Literary essays: [monograph] / Dontsov. – Drohobych: Rebirth, 2009. – 688 p.
- [5] Dontsov, D. Longing for the heroic. Figures and ideas of literary Ukraine / Dontsov. – K.: Rainbow, 2003. – 101 p.
- [6] Zerov, M. Ukrainian Lesya / M. Zerov // Ukrainian literature XIX century. From Kulish to Vinnichenko. – Drohobych: Renaissance. – 2007. – P. 357-398.
- [7] Ivanyshyn, P. "Aesthetics Shevchenko" as the essence of hermeneutics Dmytro Dontsov / A.P. Ivanyshyn // Dialogist. – 2008. – № 10. – P. 52-56.
- [8] Kachurovskyy, I. Herald and Russian poetry / I. Kachurovskyy // Modernity. – 1961. – № 3. – P. 67-73.
- [9] Kvit, S. Dmytro Dontsov. Ideological portrait: [monograph] / S. Apr. – K.: EC "Kyiv University", 2000. – 260 p.
- [10] Kolkutina, B. Existential picture Shevchenkovsky world at reception Dmytro Dontsov / V. Kolkutina // Theoretical and didactic philology: Coll. Science. works. – Kiev. – 2011. – Vol. 9. – P. 159-169.
- [11] Ortega y Gasset, H. Rebellion of mass / URL: www.ae-lib.org.ua
- [12] Rakhmanny, R. Dontsov and Yuri Maple: 1933-1939 [Text] / R. Rakhmanny Ukraine // atomic age: essays and articles, 1945-1986: In 2 vol. – Toronto: Hubbub of Ukraine, 1988. – Vol. 2. – P. 501-525.
- [13] Rusnak, I.E. Art modification of national history in prose of Ulas Samchuk: Autoref. dis. dr. philol. sc.: 10.01.01 / Irina E. Rusnak. – K., 2007. – 36 p.
- [14] Savelyev, B. Development of value Apollonian and Dionysian in the philosophy of Friedrich Nietzsche / V. Saveliev // philosophical quest. – 2004 – Vol. 17-18. – P. 266-277.
- [15] Smith, E. Nationalism: theory, ideology, history / E. Smith. – K., "KIS", 2004. – 170 p.
- [16] Soldatenkova, M. Myth and archetype in the communicative system of magazine "Literary and Scientific Journal" / M. Soldatenkova // Ukrainian periodicals: history and modernity. Reports of six Ukrainian scientific-theoretical conference on May 11-13, 2000. – 2000. – P. 279-284.
- [17] Sosnowski, M. Dontsov – political portrait: the history of Ukrainian nationalism / M. Sosnowski. – New York: Shevchenko Scientific Society, 1974. – 419 p.
- [18] Shlikhta, I. Dontsov as the ideologue and theoretician of Ukrainian nationalism: Thesis. ... Candidate. Historical Sciences: 07.00.01 / I.V. Shlikhta. – Kyiv, 2005. – 263 p.
- [19] Jung, K. Apollonian and Dionysian start / Jung // Psychological Types. – St. Petersburg–M., 1995. – P. 178-189.
- [20] Jung, K. Psychoanalysis and art. / Jung. – M.: REFL-book, Vakler, 1998. – 304 p.

Forming and evolution of literary historiography of D. Doncov V.V. Kolkutina

Annotation: The stages of forming and evolution of Dmytro Doncov as a historian of literature are probed in the article. It is found out, that ending of his ideological and aesthetical conceptions during three stages was determined the epoch of considerable political and social changes, sometimes cardinal changes of leading vectors of development of human civilisation. History of west-european and Ukrainian literature in conception of researcher leaned on the collision of world and national history, seen them in the fight of political forces of epoch.

Keywords: literary historiography, stages of forming of views, conception of state literature

Невербальні засоби спілкування у персонажному мовленні: гендерний аспект

I.V. Романюк

Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Ізмаїл, Україна

Paper received 06.10.15; Accepted for publication 16.10.15.

У статті досліджуються невербальні засоби комунікації з точки зору їх гендерного аспекту на матеріалі діалогічних текстів І. С. Нечуя-Левицького. Гендерний статус учасників комунікативного процесу впливає не лише на стратегію і тактику мовленнєвого спілкування, але й на його тональність, стиль, характер.

Ключові слова: комунікація, невербальні засоби комунікації, гендер, жести, міміка, погляд.

Спілкування є складним і необхідним процесом інтегративної комунікації, яке пояснюється прагненням мовців отримати або передати нові знання, уміння, навички і почуття. Але комунікація розглядається не тільки як процес передачі інформації, але і безпосередня емоційна взаємодія між мовцями.

На сьогодні у мовознавстві спостерігається інтерес лінгвістів щодо проблеми взаємодії мовців у процесі комунікації. Комунікативний процес здійснюється за допомогою вербальних і невербальних складників мови. Тривалий час невербальні засоби мовної комунікації розглядалися лише з біологічного та психологічного погляду. Дослідження особливостей використання невербальних засобів знайшли відображення у працях І.В. Колшанського, Г.В. Верещагіна, Л.Л. Славової та ін.

Ф.С. Бацевич зазначає, що «невербальні засоби спілкування – елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень» [1, с. 59].

Н. Якименко стверджує, що уміння читати несловесну мову – важлива умова взаєморозуміння [5, с. 42-44]. Це свідчить про важливість невербальних засобів комунікації у процесі діалогічного мовлення, оскільки вони допомагають точніше передати думку мовця, виразити його стан, почуття, емоції та передати інформацію без використання вербальних складників.

Невербальні засоби комунікації є основною складовою частиною персонажного мовлення. У спілкуванні персонажів вони відіграють вагомий роль, як доповнюючі, так і замінюючі певною мірою вербальні засоби.

Усі невербальні складники комунікації є достатньо інформативними і надають мовцям індивідуальних і соціальних характеристик. Г.М. Сагач стверджує: «Дійсно, ми сприймаємо людину, живу й динамічну, у великій сукупності вербальних і невербальних характеристик» [3, с. 192].

Використання невербальних засобів також залежать від гендерного статусу мовців, оскільки це впливає не лише на стратегію і тактику процесу спілкування, а також і на його тональність, характер, що спрямований на досягнення відповідної комунікативної мети.

Мета статті полягає у дослідженні гендерного аспекту невербальних засобів комунікації в оповідних текстах І.С. Нечуя-Левицького.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) узагальнити погляди лінгвістів на проблему невербальних засобів комунікації; 2) проаналізувати вживання невербальних складників мови з

урахуванням їх гендерного аспекту на матеріалі творів І.С. Нечуя-Левицького; 3) окреслити межі подальшого дослідження.

Гендерний аналіз був започаткований у 70-х роках ХХ століття у британській (М. Адлер, Р. Макаулей, С. Ромейн) та американській (Д. Камерон, Р. Лакофф) лінгвістиці. Протягом останнього десятиріччя гендерна проблема активно досліджується у вітчизняному (О.Л. Безсонова, О.М. Холод та ін.) і в російському (О.І. Горошко, А.В. Кириліна та ін.) мовознавстві. Проте досліджувана проблема в сучасній лінгвістичній парадигмі не вичерпана. Більшість мовознавців вивчають певні аспекти гендерних особливостей: переважно фонетичні (В. Лабов, Р. Шай) та граматичні (В. Вольфрам, Дж. Холмс), а також відмінності в реальному спілкуванні (Д. Камерон, П. Ніколс) [4, с. 223]

Гендерні аспекти невербального спілкування стали об'єктом лінгвістичних досліджень деяких сучасних вчених, таких як О.Л. Каменська, Г.Ю. Крейдлін, А. Піз та ін.

Термін «гендер» використовується з метою описування соціальних, культурних, психологічних аспектів «жіночого» відповідно до «чоловічого» [4, с. 224]. Відомим є той факт, що невербальна поведінка жінки і чоловіка не схожа одна на одну.

Незважаючи на численні праці лінгвістів, у яких досліджуються гендерні особливості процесу комунікації, ця проблема на сьогодні не знайшла свого остаточного розв'язання. Тому в нашій роботі ми акцентуємо увагу саме на гендерно маркованому використанні невербальних засобів у персонажному мовленні в оповідних текстах І.С. Нечуя-Левицького. Цим і пояснюється **актуальність** нашого дослідження.

У діалогічному мовленні чоловіків наявні **агресивні жести**, які вони використовують у мовленні під час роздратування, ненависті тощо, наприклад:

«Клим прискочив до Лукіни і пхнув її» [2, с. 93];

«Трясе він матір та кричить, як навіжений» [2, с. 249]; *«Вилявши матір донесхочу, Петро кинув її на лаву та й пішов з хати»* [2, с. 249];

«Ви й так гарні. Дайте сюди, я вам поможу, – сказав Ломачевський, вирвавши з Олесиних рук роботу й кинувши її в бур'ян» [2, с. 179].

Лише у стані афекту, роздратування мовець використовує агресивні жести, завдаючи болю іншій людині. Але й жінки дуже часто у стані емоційного збудження, злості, роздратування, обурення використовують агресивні жести, наприклад:

«Вже хоч і підверезує, чи ні, а таки свого докажу, – гукнула Мотря і вдарила кулаком об кулак, – ходім

лиш зараз у волость, нехай нас волость розсудить, а не ти з свекрухою. Дайте лишень нам половину пасіки, а як ні, то бери, Карпе, сокиру та й рубай зруші. Я вам свого не подарую, – кричала, аж сичала Мотря» [2, с. 407-408];

«Ба не брешу. Бреши сама! – крикнула Палажка і кинулась на Кайдашиху, як півень кидається на другого півня» [2, с. 387];

«Жінко, одчиняй! – закричав Омелько й почав лупити з усієї сили кулаком у двері» [2, с. 307].

У стані злості, ненависті жінки, крім агресивних жестів, використовують ще й **ненормативні жести**, як-от: «Кайдашиха тикнула Мотрі дулю й не потрапила в ніс, та в око. Мотря вхопила деркача і сунула держалом Кайдашисі просто межі очі» [2, с. 415];

«Палажка стулила дві дулі, покрутила одну кругом другої і сунула обидві під самий ніс Кайдашисі» [2, с. 387].

Чоловіки теж у стані агресії можуть використовувати ненормативні жести, наприклад:

«Василь липнув сонними очима, одвів руку та лусь Ковалю в зуби кулаком!» [2, с. 16];

«Ова! – крикнув Коваль, вхопившись рукою за щелепи. – А будьте ви прокляті! – сказав Коваль і з тими словами вийшов з клуні, плюнувши на засторонок» [2, с. 16].

Є також жести, які є суто жіночими, але їх використовують і чоловіки:

«Що в вас трапилось? Чи не схопила якась хвороба, якісь соняшниці абощо? – питаю я в дідка, але дідок навіть не дивиться на мене, та все ойкає, аж стогне, та втирає сльози долонею. Зовсім так втирають кулачками сльози діти, в котрих сльози аж течуть з очей» [2, с. 421];

«Добри вечір вам! – промовив Микола, дивлячись на хазяїна й на хазяїку заплаканими очима» [2, с. 135].

Наявні й суто чоловічі жести, типу:

« – Невелика біда, як день постояти без роботи. Ще встигнемо впоратися в полі; а як ти раз-другий даси сіна волам, то в тебе руки не поодпадають, – казав Кузьма, потягуючись» [2, с. 24];

«О враг же твоєї матері! – говорив Кузьма, чухаючи потилицю» [2, с. 22-23];

«Оце яка недоторкана! Чого ти так брикаєшся? – сказав пан, сміючись, і знов вищипнув її за плече» [2, с. 164];

«Чи з своєю закускою приходиш? – промовив дяк, хитаючись на ногах, – три карбованці за псалтир, а то з місця не рушу! – промовив дяк, ледве стоячи на ногах» [2, с. 290];

«Добрідень вам! З неділею будьте здорові! – тихо сказав Моссаковський і поцілував Онисю в руку» [2, с. 106].

Чоловіки у розмові частіше кланяються:

«Вітаю од щирого серця панну Гризельду! – промовив князь Домінік і поклонився низенько Гризельді» [2, с. 47];

«Добри вечір вам! – промовив Комашко, кланяючись Навроцькій та Навроцькому» [2, с. 250];

«Всю, хазяїне! – обзивається Юрко, знявши шапку та ще й поклонившись. – так працювали, аж сорочки потом пройняли» [2, с. 30];

«Може й так, ясновельможний, спасибі тобі й богові, – обзивався Кривоніс та все кланявся» [2, с. 134].

Серед невербальних засобів варто виокремити і **адаптори тіла**, що супроводжують емоції, почуття

героїв твору, що виникають у стані стресу, хвилювання. Жінки більш емоційні ніж чоловіки, тому такі невербальні засоби більш притаманні жінкам, як-от:

«Марія заплакала й задумалась» [2, с. 295];

«Нащо ж ви мене зачіпали, коли тепер виганяєте з своєї хати? Нащо ж я вас так вірно, так щиро кохала? – сказала Василина, плачучи» [2, с. 205-206];

Міміка персонажів допомагає передати їхній емоційний стан та ставлення мовців один до одного, як от: «Син зморщив губи, насупив брови й скрививсь» [2, с. 45]. Міміка чоловіка дозволяє зрозуміти його емоційний стан, а саме незадоволення, образу.

Міміка жінки, поєднуючись з поглядом, може передавати різні відтінки емоційного стану, наприклад, здивування: «Настуся липнула на батька ясними карими очима й з дива високо підняла свої густі тонкі, ніби намальовані чорні брови на широке чисте чоло» [2, с. 318-319], або роздратування, як-от: «Воздвиженський зирнув на її лице. Її (Марти – І.Р.) брови, очі, стулені міцно губи показували, що вона хоче постановить на своєму» [2, с. 55].

Жінки частіше ніж чоловіки дивляться на співрозмовника та активно використовують **погляд** у процесі спілкування. Розглянемо мовний матеріал:

«За вовка промовка, а вовк і в хату! – промовила мати, вглядівши сина. – а ми, сину, оце розмовляли за тебе, бодай не вадило, коли не чув» [2, с. 38];

«То й завітчай! – обізвалась мати, липнувши на сина очима» [2, с. 301-302];

«Як вивчитесь цього, то навчіть і мене. я, господи, як люблю ткать та шити! Боже, як люблю! – аж крикнула вона і втупила свої очки в Якова Кириковича. – Я вам стану до помочі в цьому: вивчу навіть наших молодцих» [2, с. 384];

« – Чи давно бачились з Антосею? Як вам подобається Антося? – спитала Ватя якось несподівано й скося зирнула на Леоніда Семеновича. Йому стало ніяково; він замішався й не одразу одповів» [2, с. 210];

«А що? – спитала вона, розтягнувши лице, й вирячила широко очі» [2, с. 82].

Чоловіки частіше намагаються наблизитися до жінки тим самим скоротити дистанцію у процесі комунікації:

«А твій брат вибув уже рік у пана чи це й досі служить? – знов спитав Клим і приступив ближче до Лукини» [КС 60];

«Не проклинай мене, і не лай, і не плач! Ти думаєш, мені легко тебе покидать? Доле моя, щастя моє! – неначе простогнав Микола, вхопивши Нимідору в обнімок, і сам залився сльозами, як мала дитина» [МД 63]; «А мені ж звітіль ніхто не передав поклону? – спитав Мишук в Меласі, зачіпаючи її зумисне» [НС 439].

Отже, з проаналізованого матеріалу можна зробити такі **висновки**: 1) невербальна комунікація відіграє вагомий роль у процесі діалогічного мовлення персонажів. Невербальні складники служать допоміжним засобом для створення, передавання, сприймання інформації; 2) невербальні засоби у діалогічних текстах І. Нечуя-Левицького є гендерно маркованими, передають індивідуальні та соціальні характеристики мовців, допомагають створити відповідну тональність діалогу для досягнення поставленої мети; 3) у подальшому дослідженні варто звернути увагу на функцію жестів у діалогічному мовленні персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Бациевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
- [2] Нечуй-Левицький І.С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах. – К.: Наукова думка, 1965 – 1968 рр.
- [3] Барнет В. Проблема изучения жанров устной научной речи // Современная устная научная речь. Общие свойства и фонетические особенности. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1985. – Т.1. – 336 с.
- [4] Форманова С.В. Инвективы в українській мові: [монографія]; за ред. Н.М. Сологуб. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 336 с.
- [5] Якименко Н. Невербальні засоби ділового спілкування // Дивослово. – 2003. – №5. – С. 42-45.

REFERENCES

- [1] Bacevich, F.S. The foundations of communicative linguistics: tutorial. – K.: Publishing center «Akademia», 2004. – p. 344.
- [2] Nechuy-Levytsky, I.S. Prose . Collection of works in ten volumes / I. S. Nechuy-Levytsky. - K .: Naukova Dumka, 1965. – 1968
- [3] Bernet, V. The problem of studying oral genres of the scientific speech // Modern oral scientific speech. General properties and phonetic features. – Krasnoyarsk: Publishing house of Krasnoyarsk University, 1985. – V.1. – p. 336.
- [4] Formanova, S.V. The invective in the Ukrainian language: [monograph]; edited by Sologub. – K.: Publishing house of Dmitro Burago, 2012. – p. 336
- [5] Yakimenko, N. Non-verbal means of business communication // Divislovo. – 2003. – №5. – P. 42-45.

Nonverbal communication in his character's speech: gender aspect

I.V. Romanyuk

Abstract. The article investigates nonverbal communication with regard to their gender aspect on the material of Dialogic texts by I. S. Nechui-Levitsky. Gender status of participants of communicative process affects not only the strategy and tactics of verbal communication, but also for its tone, style, character.

Keywords: *communication, nonverbal communication, gender, gestures, facial expressions, gaze*

Експлікація звучності української поетичної мови в контексті авторських імпресій

Л.Ф. Українець*

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,

*Corresponding author. E-mail: connotations@mail.ru

Paper received 16.10.15; Accepted for publication 30.10.15.

Анотація. У статті розглянуто роль звучності у формуванні системи емоційних та семантичних нашарувань на значення номінативних і комунікативних одиниць в українській поетичній мові. Звучність як лінгвостилістична категорія, змодельована сонорними та дзвінкими приголосними, якнайтісніше переплітається з поняттям евфонії літературної мови, розкриваючи свої функціонально-стилістичні властивості саме в поетичній мові внаслідок авторських імпресій.

Ключові слова: конотація, звучність, евфонія, поетична мова, лексема, лінгвостилістична категорія

Вступ. Українська поетична мова має одну з релевантних ознак – звучність, яка забезпечує експресивність і водночас асоціативну поліфункціональність її вербальних одиниць. У лінгвістиці звучність прийнято розглядати як стилістичну категорію, сформовану повнозвучною вимовою голосних, насиченістю слова сонорними й дзвінками приголосних, зосібна й вокально-консонантними альтернаціями не лише історичного, але й позиційного характеру. Динаміка конотаційної спроможності цих фонетичних сегментів зумовлює “здатність фонетичної системи мови до мелодійного звучання, а також до створення звукових образів у висловлюванні [6, с. 314]”.

Короткий огляд публікацій із теми. Звучність як винятково важливу для системи і структури української поетичної мови лінгвостилістичну категорію досліджували з позицій комплексного аналізу В. Винницький [1], В. Самійленко [11], О. Сербенська [12], В. Скляренко [13], П. Тимошенко [14], Н. Тоцька [15], В. Шиприкевич [17] та ін., намагаючись сформулювати нормативно-регулятивний критерій культури української мови й мовлення. Так, урівноваженням вокалізму й консонантизму опікувався В. Самійленко, вважаючи, що саме цими фонетичними закономірностями легко пояснити “доброзвучність” української мови [11, с. 28]. Інтонацію як один із фоностилістичних засобів вираження змісту мовлення спостерігала В. Шиприкевич, яка була переконана: “Мовознавцям не слід обмежувати себе в <...> захопленні мовою, її красою і чаром” [17, с. 19]. Окресленням закономірностей і тенденцій акцентуації повнозначних та службових лексем послідовно займалися В. Винницький [1], В. Скляренко [13], а феномен звукового мовлення як теоретичне надбання красномовства обстоювала О. Сербенська [12]. Те, що лінгвісти зверталися до звучності як джерела гармонійної довершеності, є цілком логічним і закономірним, адже у світі немає жодної мови, у якій би ця лінгвостилістична категорія не була функціональною рисою вокальної та консонантної системи й не віддзеркалювала етапи її розвою й удосконалення. У славістиці тональне звучання як визначальний акустичний параметр усе частіше вважають однією з фоностилістичних універсалій, завдяки якій можна схарактеризувати типологічні риси кожної мови, зокрема й української, тому „мова художньої літератури з її визначальною естетичною функцією” [3, с. 462], безперечно, не може не послуговуватися номінативними й комунікативними одиницями, історично змодельованими соціумом за

законами домінування голосу. Використовуючи такі одиниці для естетичного відображення дійсності, майстри художнього слова досягають розширення його семантики на глибинному, конотаційному рівні. Порушена проблема є, на наш погляд, винятково актуальною, бо проливає світло й на формування таких унікальних властивостей української мови, які часто корелюють із музикальністю, приємністю, барвистістю. У широкому розумінні йдеться про милозвучність (евфонію) на основі конотаційного потенціалу вокальних і консонантних одиниць фонетичної системи української поетичної мови, що, власне, й потребує додаткових наукових обґрунтувань.

Мета статті – охарактеризувати звучність української поетичної мови в контексті авторських імпресій; верифікувати перевагу звучних фонетичних одиниць (сонорних, дзвінкх приголосних) у мові віршованих творів як основу для потенційних фонетичних конотацій естетичного та прагматичного типу.

Матеріали й методи. Матеріалом для досліджень послужила українська поетична мова, у якій звукова стихія формує емоційний, експресивний та естетичний характер висловлювання митців, чия творчість віддзеркалювала ідейно-естетичні пошуки в межах різних літературних напрямків і течій від початку минулого століття й до сьогодення. Основним методом експлікації семантико-прагматичних можливостей фонетичних одиниць української поетичної мови є емпірична інтроспекція, що дає змогу завдяки метамовній рефлексії проаналізувати й описати конотацію приголосних звуків як онтологічну генезу моделювання автором поетичного задуму.

Результати і їх обговорення. В українській поетичній мові звучність як лінгвостилістична категорія виконує особливу, асоціативно-образну функцію, адже „звучання слова – один із допоміжних засобів підсилення виразності й емоційного забарвлення мови художнього твору” [6, с.314]. При цьому мовознавці неодноразово зауважували, що „в поетичному ... тексті виявляється значною мірою спонтанний плин мови, який тільки на останньому етапі може бути <...> відредагований автором” [9, с. 95]. Аналізуючи ліричні твори письменників, котрі жили у ХХ ст., ми помітили, що звучність лексем, вибудована з перевагою сонорних та дзвінкх приголосних фонем, надає особливої тональності українській поетичній мові, формуючи її експресивне забарвлення і віддзеркалюючи авторські імпресії як своєрідні приховані семи – фонетичні конотації. І

хоча в першій половині ХХ століття спостерігався помітний ентузіазм докорінного оновлення версифікаційної техніки, коли митці вдавалися до справді епатажних експериментів із поетичним звукописом, звучність традиційно залишалася критерієм майстерності кожного автора без винятку, потверджуючи його зв'язок з народними традиціями мовлення: *Віє вітер, віє буйний, віє за горою, /мороз ходить, мороз бродить під руки /з весною* (Б.-І. Антонич). Прикметно, що й представники так званої радикальної стильової тенденції авангардного мистецтва (М. Семенко й Г. Шкурупій) зпоміж усіх засобів створення евфонії поетичної мови віддавали перевагу звуковим моделям лексичних одиниць, у яких сонорні й дзвінки становлять основу або принаймні переважають серед консонантних сегментів звукового континууму: *Відвага пригод нас у море жене; Моя голова, як великий дзвін, / дзвонить од чайно в присмерк* (Г. Шкурупій); *Люблю мідяні звуки оркестри /Зачуваю здалека /Сурми ревуть /Кларнети розмовляють* (М. Семенко). Навіть ранні спроби символіста В. Кобилянського, чий твори спочатку були, на думку неупереджених критиків [8, с. 10], наслідуванням мінорної модерністської поезії, не можна уявити з порушенням музики вірша. Його рядки *Моя любов – мов білий лебідь <...>* (В. Кобилянський) естетично марковані тому, що звучність у них сформована саме консонантною решіткою кожної лексеми, де сонорні домінують, і жоден глухий приголосний не порушує гармонію довершеної звукової моделі. Таке авторське просторове розгортання словесного ряду детермінує й ритміко-інтонаційні, й емоційно-естетичні, і логіко-понятійні характеристики поетичного дискурсу, а тональна стихія сприймається й асоціюється в контексті своєрідного ліричного акорду пісенної лірики. Неповторності такої поетичній мові надає, природно, характеристика звукової архітекtonіки, що детермінує імпліцитний образ змістової кореляції, у якій частини порівняння (*моя-мов; любов-лебідь*) візуально об'єктивують конотаційно яскравий артикуляційно-акустичний візерунок. Ця імпресіоністична актуалізація тональності – наслідок авторського стилістичного навантаження естетично інформаційних консонантних одиниць, тому таке фонетичне структурування поетичного дискурсу – не лише закономірність української літературної мови, але й ознака непересічного таланту митців, які віддають перевагу акустично виразному жесту, що здатний сформувати у свідомості мовця асоціативний образ конкретного звуконаслідування. Наприклад, хоральне звучання лісових дзвіночків логічно мотивоване домінуванням акустики сонорних та дзвінких консонансів у звуконаслідувальних лексемах: *Ми співаєм, /Дзвоном зустрічаєм: /День! /День!* (П. Тичина). Художня деталізація звукового континууму поетичної мови часто підпорядкована метафоричній образності саме сонорних, назальний ефект яких конкретизує аудіальний образ, пов'язаний зі звуками мідного дзвону: *І голосом дивним, похмурим, як давній надтріснутий дзвін: – Батурич, Батурич, Батурич! – лунає мені навздогін* (Л. Костенко). Розташовані в кінці лексеми, що знаходяться в суміжних рядках строфи, такі консонанти підсилюють ритміко-звукову виразність голосу мідного дзвону. У цьому випадку суб'єктивно-оказіональна інтерпретація естетичного моделювання слова за закона-

ми звучності, суголосна появи імпліцитного семантико-емоційного нашарування, формує додаткові емоційні семи й розширює змістові параметри поетичного дискурсу: *Загнали дзвони, Загнали дзвони, /загнали... /з буйним вітром на перегони / помчали* (Д. Загул). Консонантна структура лексем разом із голосними сприяє породженню звуконаслідувальної конотації, що викликає алюзії голосу дзвонів. Ці аудіальні рецепції виявляють прагнення митця відтворити на фонетичному рівні інтенції, що набувають сакрального значення й орієнтують на текстуальну консонантивіацію на засадах емоційно-прагматичної евфонії. А що вже говорити про дійсного чародія поезії, стихійного володаря “музичного ритму, доведеного до містичного чудування” [4, с. 5], Григорія Чупринку, який саме “дзвінком переливом тонів” [4, с. 20], просто заворожує, доводячи поетичну мову алітерацією сонорних [н] і [н'] до такого рівня естетичної довершеності, коли поезія межує з медитацією: *В небі, в зоряній безодні /Тонуть дзвони великодні, /Тонуть, тонуть ніби сон. /Б'ються, дзвонять тон у тон; /З ними дума в небо лине, /З ними никне, з ними гине /Тьма заслон* (Г. Чупринка). Звукопис поетичної мови “Звуки небесні” демонструє гармонію суголосся, що надихає людей на духовне очищення, радісними акордами ініціюючи хвилі небесної музики: *Тон за тоном, звон за звоном /Звуки сиплють ся огненні – /То на небі перед Троном /Грають янголи натхненні* (Г. Чупринка). Тим часом на тлі домінування звучних приголосних спочатку активні, а потім поодинокі носові сонорні в першій строфі вірша Богдана Лепкого “Ідилія. З дзвіниці сумно дзвонять дзвони” викликають асоціації дещо іншого характеру – віддалений, притишений, сумний передзвін, що корелює із семантикою номінативних і комунікативних одиниць: *З дзвіниці сумно дзвонять дзвони, /Долина свіжим сіном дише, /Вітрець квітки до сну колише, /Береза срібне листя ронить* (Б. Лепкий). Творчість цього митця в українській літературі не епізодична, а показник справді непересічного таланту. Це постать першорядної ваги, у часовому просторі, вимірюється майже половиною століття й посідає “одне з провідних місць у розвитку української літератури на західноукраїнських землях, багато в чому визначаючи її рівень...” [5, с. 5], тому, безперечно, його версифікаційні стратегії є прекрасною ілюстрацією реалізації звучності у формуванні конотаційних властивостей української поетичної мови на сучасному етапі її розвитку: *Вечірній дзвін, вечірній дзвін /Лунає за горою. /Добру поклін, а злу – проклін /І вічний мир – з собою* (Б. Лепкий). У вірші “Вечірній дзвін” угадується справді “м'який, вразливий і поетичний характер...” [16, с. 158] митця, відчувається “тихий меланхолійний настрій” [Там само]. Але завдяки акустичній тональності “печаль поезії Б. Лепкого не відречена, вона світла, і цієї просвітленості надає їй те, що плінність конкретного прояву життя, конечність кожної окремої людини заперечується нетлінністю й невмирущию творчістю, поезії, краси – духовності, створеної людиною” [5, с. 27]. Таке авторське прочитання звучності – яскрава модель виявлення інтелектуальних почуттів, адже звукова архітекtonіка набуває ознак фоностилістичної домінантності, на тлі якої розгортаються потенційно безмежні семантичні асоціації. Це експресивна функція поетичної мови, що здатна в ліричних

зразках репрезентувати авторські імпресії, умови реалізації яких безпосередньо залежать від емотивно-аксіологічних інтенцій мовної особистості – почуттів, настроїв, психологічного стану тощо. Завдяки цій невербальній імпліцитній сутності уможливлена реконструкція мовної картини митця, що, на глибоке переконання українських дослідників, знайшла своє відображення в системі індивідуально-авторських образів як самоактуалізація особистості [10, с. 66–72].

Уміння моделювати звукову хвилю в поетичному рядку шляхом ритмічного алітерування різних за тональністю приголосних є одним з ефективних шляхів розширення стилістичних можливостей і дзвінких, оскільки породжує естетичну конотацію, суголосну із семантикою лексичних одиниць. Для української поетичної мови ХХ–ХХІ ст. [д]-тональність, наприклад, є традиційним конотаційним експлікатором руху, якщо її сприймати в логічному сенсі двобічної залежності *простір – час*: *Довго-довго давнє літо давніло, /Де не йшло – стояла синя мла* (М. Вінграновський). Домінування цих дзвінких приголосних консолідує просторову перспективу для розгортання в часі процесуальної характеристики, пов'язаної з переміщенням: *Ось підлітки-дівчата /Дивляться в далеч<...>* (Д. Загул). Цей звуковий континуум з домінуючим акустичним сегментом [д]-тональності здатний інтенційно моделювати асоціативи за характером звукової метафори – *поштовхів води*, зокрема водоспаду, що вияскравлює саме горизонтальна перспектива реалізації такого звукового моделювання: *Донизу! До низу з верхів самоти! Додолу! Додолу лети, Буйний Дунаю! <...> До сірих пустель, До безодень безплідних, До безкраїх степів-бідняків, До задимлених гаваней <...>* (Д. Загул).

Часто авторські аудіальні імпресії підпорядковані образній перспективі експлозивного сегмента, що є наслідком подолання видихуванням струменем повітря артикуляційної перепони у вигляді повного зімкнення верхньої та нижньої губи, спричиняючи акустичний ефект вибуху дзвінких губних приголосних: *Близько буря. В берег б'ється /Чорний човен без вітрил* (Д. Загул). Художня функція такого акустичного образу доведена до абсолютної досконалості тоді, коли звукова метафора б-континууму несе ідею *запеклого бою*: *До бою! Бо не буде бою* (М. Вінграновський). Звуконаслідувальна конотація як результат шуму при творенні губних традиційно моделює алюзії не лише реальних, але й історичних братовбивчих змагань: *Якби нам зброя, нас би не розбили* (Л. Костенко). На тлі значення слова та його звукової форми природним є моделювання губними приголосними асоціації *вибухів снарядів під час бою*: *Бомбами, бомбами, бомбами /Бийте свою боду в лоб!..* (М. Вінграновський).

В українському поетичному дискурсі середини ХХ ст. *візуальна конотація* приголосних [з], [з'] та [з':] позиціонує глибину архаїчної категоризації світу на ґрунті лексеми *земля*: *Він ходив по землі зеленій* (Сим.); *Зелена земле, що мене /Зростила й розуму навчила! /За цвіт, за плід, за все земне /Тобі спасибі <...>* (М. Рильський). На такому “матеріальному наповненні” наполягав свого часу й В. Коптілов: “<...> звуком з починається слово *земля* – центральний образ цитованої поезії. Тому кожне повторення цього звука на початку нового слова ніби повертає читача до слова *земля*” [7, с. 216]. Зважаючи на максимальну спектральну чутливість ока в зоні саме зеленої рецепції [2, с. 129], конотаційний малюнок [з] робить художньо привабливими, перцептивно відчутними навіть звичні, буденні ситуації: *Зеленим голосом сади зовуть зозулю, /Зелений борщ збігає на плиту. <...> /Картопля дивиться у землю золоту* (М. Вінграновський).

Повтори дзвінких приголосних [г], [г'] позиціонують дискурсивні пріоритети звуконаслідування передовсім відлуння *грому* – *Гроза мені погрожує громами* (Л. Костенко) – та *пташиних голосів* (завичай під час грози): *Над гаєм грає птачий грай, /В дощі вдягаються тополі* (М. Вінграновський). Такий аспект мікро(макро)знакової тональності моделює яскраво виражені авторські рецепції. Часто дзвінки фарингальні [г], [г'] аудіальною звуконаслідувальною конотацією складної поліфонічної структури – *безладні голоси птахів ↔ звуки грому* – в українському поетичному дискурсі формують імпліцитний тип суб'єктивної модальності: *Над гаєм хмара руку простягає /Гається, і гається над гаєм* (М. Вінграновський), де стилістичне маркування є конотаційним репрезентантом конкретного аудіального фрагмента мовної картини світу. Отже, функціональна здатність дзвінких приголосних у персоналіфіковано окресленому поетичному дискурсі проходить образно-естетичну трансформацію, увиразнюючи ідейно-естетичну основу твору, формуючи емоційно-експресивне тло поетичної мови, залишаючись при цьому чи не найяскравішою рисою ідіостилю письменника.

Висновки. В українському поетичному дискурсі перевага звучності ґрунтується на голосі – експліцитній артикуляційно-акустичній ознаці, що є наслідком періодичних коливань голосових зв'язок при проходженні через них повітряного струменя. Звучність позиціонує не лише системні властивості сучасної літературної мови, але і яскраву індивідуальну майстерність українських митців. Слово, змодельоване тональною архітектонікою, стає емоційною домінантою, розширюючи інтенційні можливості національної літературної мови за законами краси й гармонії.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові / В.М. Винницький. – К.: Рад. шк., 1984. – 160 с.
- [2] Глезер В.Д. Зрительная система / В. Глезер // Физиология сенсорных систем. – Л.: Медицина, 1976. – С. 108–158.
- [3] Єрмоленко С.Я. Поетична мова / С.Я. Єрмоленко // Українська мова: енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 462–463.
- [4] Жулинський М.Г. Метеор на обрії української поезії / Микола Жулинський // Чупринка Г.О. Поезії / [редкол. В.В. Біленко та ін.; вступ. ст. М.Г. Жулинського; упоряд. і прим. В.В. Яременка]. – К.: Рад. письменник, 1991. – С. 5–32.
- [5] Ільницький М.М. Настроєний життям, як скрипка / М.М. Ільницький // Лепкий Б.С. Поезії: [редкол.: В.В. Біленко та ін.; упоряд. вступ. ст. і прим. М.М. Ільницького]. – К.: Рад. письменник, 1990. – С. 5–40.
- [6] Калашник В.С. Милозвучність // Українська мова. Енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

- [7] Коптілов В.В. Фоностилістика / В. В. Коптілов // Сучасна українська літературна мова. Стилістика / за заг. ред. акад. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 211–243.
- [8] Крижанівський С. На переломі / С. Крижанівський // Кобиланський В. Поезії. – К. : Рад. письменник, 1959. – С. 3-38.
- [9] Лисиченко Л. Психологічний фактор у поетичному мовленні / Л. Лисиченко // Українське мовознавство. – 2002. – Вип. 24. – С. 94-101.
- [10] Маленко О.О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) : монографія / Олена Маленко. – Харків, 2010. – 488 с.
- [11] Самійленко В. Дбаймо про фонетичну красу мови / В. Самійленко // Урок української. – 2003. – №2. – С. 28-29.
- [12] Сербенська О. Культура усного мовлення : практикум / Олександра Сербенська. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 212 с.
- [13] Скляренко В.Г. Праслов'янська акцентологія / В.Г. Скляренко. – К. : Українська книга, 1998. – 342 с.
- [14] Тимошенко П.Д. Засоби милозвучності (евфонії) української мови / П.Д. Тимошенко // Українська мова в школі. – 1952. – № 4. – С. 19–22.
- [15] Тоцька Н.І. Засоби милозвучності української мови // Українське мовознавство. – Вип. 22. – 2000. – С.3-9.
- [16] Франко І. Зібрання творів : У 50 т. – Т. 41. – К. , 1984. – С. 158.
- [17] Шиприкевич В.В. Питання фоностилістики / В.В. Шиприкевич. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1972. – 88 с.

REFERENCES

- [1] Vynnytskyi, V.M. The emphasis in modern Ukrainian language / V.M. Vynnytskyi. – Kyiv : Rad. shk., 1984. – 160 p.
- [2] Glezer, V.D. The visual system / V. Glezer // Physiology of sensory systems – Lvov : Medytsyna, 1976. – P. 108–158.
- [3] Yermolenko, S.Y. Poetic language / S.Y. Yermolenko // Ukrainian Language : Encyclopedia / V.M. Rusanivskyi, O.O. Taranenko, M.P. Ziabliuk ta in. – Kyiv: Publ. house "Ukrainian Encyclopedia" n.a. M.P.Bazhan, 2000. – P. 462–463.
- [4] Zhulynskyi, M.H. Meteor on the horizon of Ukrainian poetry / Mykola Zhulynskyi // Chuprynka H.O. Poetry / ed. V.V. Bilenko et al; introductory article M.H. Zhulynskyi; comp. V.V. Yaremenko]. – K.: Soviet writer. –, 1991. – P. 5–32.
- [5] Ilnytskyi, M.M. Tuned by life as a fiddle / M.M. Ilnytskyi // Lepkyi B.S. Poetry : [ed. V.V. Bilenko et al; comp. and introductory article M.M. Ilnytskyi]. – Kyiv : Soviet writer, 1990. – P. 5-40.
- [6] Kalashnyk, V.S. Sonority // Ukrainian Language : Encyclopedia / V.M. Rusanivskyi, O.O. Taranenko, M.P. Ziabliuk et al. – Kyiv : Ukrainian Encyclopedia, 2000. – 752 p.
- [7] Koptilov, V.V. Phonostylistics / V.V. Koptilov // The modern Ukrainian literary language. Stylistics / za zah. red. akad. I.K. Bilodida. – Kyiv : Nauk. dumka, 1973. – P. 211–243.
- [8] Kryzhanivskyi, S. At the edge / S. Kryzhanivskyi // Kobylanskyi V. Poetry. – Kyiv : Rad. pismennyk, 1959. – P. 3-38.
- [9] Lysychenko, L. The psychological factor in poetic speech / L. Lysychenko // Ukrainian linguistics. – 2002. – Issue 24. – P. 94-101.
- [10] Malenko, O.O. Linguistic and aesthetic interpretation of being in Ukrainian poetic linguistic creativity (from folklore to postmodernism): monograph / Olena Malenko. – Kharkiv, 2010. – 488 p.
- [11] Samiilenko, V. Take care of language's phonetic beauty / V. Samiilenko // Lesson of Ukrainian language. – 2003. – No. 2. – pp. 28-29.
- [12] Serbenska, O. Culture of speech: Workshop / Oleksandra Serbenska. – Lviv : V Publishing center of Ivan Franko LNU, 2003. – 212 p.
- [13] Skliarenko, V.H. Proto-Slavic emphasizing / V.H. Skliarenko. – Kyiv : The Ukrainian Book, 1998. – 342 p.
- [14] Tymoshenko P.D. The means of sonority (euphony) of Ukrainian language / P.D. Tymoshenko // Ukrainian at school. – 1952. – No. 4. – P. 19–22.
- [15] Totska, N.I. The means of euphony in Ukrainian language // Ukrainian linguistics. – Issue 22. – 2000. – pp. 3-9.
- [16] Franko, I. Collected works: in 50 volumes. – Vol. 41. – Kyiv , 1984. – P. 158.
- [17] Shyprykevych, V.V. The question of Phonostylistics / V.V. Shyprykevych. – Kyiv : Publishing house of University of Kiev, 1972. – 88 p.

The explication of sonority of Ukrainian poetic language in the context of author's impressions

L.F. Ukrainets

Abstract. This article deals with the role of sonority that takes part in the formation of emotional and semantic layers' system and influences on meanings of nominative and communicative units in Ukrainian poetic language. Sonority as linguistic and stylistic category, modeled by sonant and sonorous consonants, tightly interlaces with the notion of literary language euphony, opening its functional and stylistic properties just in poetic language due to author's impressions.

Keywords: connotation, sonority, euphony, poetic language, lexeme, linguistic and stylistic category

Побутовизми як засіб стилізації розмовності у прозі письменників Буковини початку XXI століття

М.В. Цуркан

Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна

Paper received 09.09.15; Accepted for publication 18.09.15.

Анотація. У статті розглянуто проблему використання побутовизмів як засобу стилізації розмовності в художньому тексті, а також подано характеристику загальноновживаних та новітніх побутових лексем, зафіксованих у творах письменників Буковини початку XXI століття.

Ключові слова: *категорія розмовності, стилізація, побутовизм, кодифікаційне джерело, мовотворчість письменників Буковини*

Функціонально-стилістична категорія розмовності – одна з визначальних у концепції розвитку літературної мови загалом і мови художньої прози зокрема. Саме вона акумулює моделі, способи, прийоми використання засобів стилізації розмовності та вектори їхньої модифікації, пов'язані з часово-просторовою динамікою літературно-мовного процесу.

Формуванню теорії розмовності сприяла передовсім лексикографічна практика, у якій розмовність розглядають як *стилістичний реєстр*. У структурі категорії 'розмовність' саме з цим значенням пов'язана кваліфікація частини лексики усно-розмовної сфери вживання як розмовної з характерними семантичними і словотвірними ознаками (А.А. Бурячок, З.О. Валюх, М.І. Голянич, К.Г. Городенська, С.Я. Єрмоленко, Л.А. Коробчинська, А.М. Нелюба, М.М. Пилинський, Л.В. Струганецька ін.), а також як експресивів розмовного типу (Н.І. Бойко). Утім, поняття „розмовна лексика”, на думку С.П. Бирик, у словнику охоплює також нейтральну побутову лексику, функціонально закріплену за повсякденно-побутовою практикою, що не має ремарки *розм.*

В останнє десятиліття поширюється ідея про те, що розмовні одиниці мови є явищем культури й відображають „розмовний образ світу” [9]. С.П. Бирик розглядає явище розмовності як наслідок тісної взаємодії усної та писемної літературної практики, як результат актуалізації усталених в усній спонтанній побутовій мові мовомисленневих структур, зокрема й семантичних, пор.: „Розмовність” підтримується у побутово-ужитковій сфері, повсякденно-побутовій культурі та координується повсякденно-практичною мовною свідомістю, вона засоціювана з неофіційністю, буденністю, конкретністю ситуативних стереотипів, наповнених лексико-фразеологічними та синтаксичними усталеними конструкціями” [1, 182]. Отже, такий маркер розмовності, як розмовна лексика, у художньому тексті виявляє певні соціолінгвальні ознаки первинного комунікативного середовища – „функціонально-ситуативні параметри усної неофіційної мови в повсякденно-побутовій культурі” [1, 193]. Це означає, що художня мова модифікує такі явища комунікації, як спонтанність, неофіційність, непублічність, діалогічність і ситуативна конкретність (О.А. Земська [7], О.Б. Сиротініна [8]), надає їм естетичного вираження в мікроконтекстах.

Саме на лексико-семантичних ознаках розмовності наголошує С.Я. Єрмоленко, коли констатує, що „категорія розмовності [...] тісно пов'язана з категорією

діалектизмів, регіональних відмінностей національної мови” [4, 227]. Ця думка суголосна з поглядами М.М. Пилинського, який відзначав, що стилістичний колорит розмовності може створювати загальноновживана, побутова, застаріла, професійно-виробнича лексика, а також емоційно забарвлена лексика (слова, що мають у своєму значенні позитивне чи негативне емоційне забарвлення, вигуки; слова із зменшувально-пестливими або збільшено-згрубілими суфіксами); розмовно-просторічна лексика; діалектизми, жаргонізми, неологізми, застарілі слова – група слів із погляду походження. Дослідник зацентрував, що ступінь, якість розмовності тієї чи тієї лексики залежить: а) від рівня усталеності норм сучасних писемних стилів; б) від того, як трансформуються в інших стилях експресивні властивості розмовних лексем; в) від того, механічно чи творчо використовується розмовне слово відповідно до вимог стилю [2, 26, 28–35, 39–40].

Лексикологи, діалектологи і стилісти, по-різному формулюючи оцінки ролі та функцій модифікованих у текстах розмовних лексем, сходяться на тому, що вони виконують *комунікативну, етнографічну та експресивно-виражальну* функції (С.Я. Єрмоленко [5, с. 16], А.С. Зеленько [6], П.Ю. Гриценко [3, с. 36] та ін.).

Мета нашого дослідження – проаналізувати побутову лексику в мовотворчості М. Матіос, Г. Тарасюк, В. Кожелянка, М. Лазарука, В. Михайловського, що є засобом стилізації ситуацій невимушеного спілкування та його мовно-предметного тла.

Побутова лексика, або побутовизми, – слова з конкретно-предметним значенням, що відображають мовний образ побуту певного народу, етносу чи соціальної групи. Зафіксовані нами побутовизми у прозових творах письменників Буковини початку XXI ст. – дві непропорційні за кількісним показником групи, що об'єднують номінації: а) загальноновживана у традиційно питома побутова лексика (72 назви); б) новітні лексеми, що з'явилися в реєстрі побутовизмів відносно недавно – 10–20 років тому (12 назв).

За семантичними ознаками побутовизми – назви одягу, взуття, посуду, страв, напоїв, хатнього начиння, нескладних технічних пристроїв та сільського реманенту, приміщень і надвірних будов, рослин тощо. Не всі вони зафіксовані в загальноновживаному словнику (СУМ, ВТССУМ), деякі мають додаткові семантичні (метонімічне перенесення), словотвірні ознаки розмовності.

Так, загальноновживаною є побутова лексика на позначення:

– одягу: *жакетка* [СУМ: III, с. 503: *розм.* Те саме,

що жакет], *куфайка* [СУМ: IV, с. 154: розм. Те сам, що фуфайка]: Катерина, *якось ніби не розуміючи, чому сповідає її оця жвава жінка у форменній жакетці*, підійшла до поштового прилавка й мовчки розкрила долоню (Н, с. 202); *Барабашиха у клопотах шукала кувайку* (МБС, с. 271);

– взуття: *капці* [СУМ: IV, с. 98: Вид легкого взуття], *чуні* [СУМ: XI, с. 384: 2. Гумове або шкіряне взуття у вигляді калош]: *Від однієї думки про базар Ганька веселішає, перезувається з хатніх капців у робочі чуні, хапає відро з бараболою і гайда з хати – порати* (КТ, с. 5);

– посуду (з-поміж зафіксованих у текстах назв, поширених у загальній усній розмовній практиці, жодна не засвідчена у СУМ та ВТССУМ; їхній позасловниковий статус означений графічно – залапкованість: *стопарик* від *стопка*² ‘розм. Те саме, що чарка’ [СУМ: IX, с. 457], а також за допомогою додаткового мікроконтекстного тлумачення): *Пилося тесаними стограмовими склянками, пестливо названими „стопариками”* (ДЗ, с. 40); *Думає Ганька сумно, нашивидкоруч умиваючись над баняком* [ВТССУМ, с. 36: розм. Чавунний горщик, казан] у темному ванькірі (КТ, с. 4);

– сумок: *торбешка* [СУМ: X, с. 320: розм. Те саме, що торбинка]: *Спакувала все те добро у рябеньку китайську торбешку на „блискавці”* (КТ, с. 20);

– технічних пристроїв: *колгоспник* – позасловникове ‘радіоприймач’: *„Колгоспник” давно охрип, тільки зрідка у нього повертався сякий-такий голос* (І, с. 147);

– їжі: *кілька, хліб, десерт*, зменш.-пестл. *сирок*, *шніцельок*: *...делікатесних, по-нашому – кільки, а до неї бух! хліба буханець, а на десерт – ляп! сирок глазурований, і жоден дефолт [...] не завадить!* (ЦХ, с. 38); *А для Джулі – шніцельок* (І, с. 69).

– напоїв: *пійло* [СУМ: VI, с. 530: розм. Те саме, що питво] та *шампусик* (з ознаками словотвірної розмовності): *Лиш те трійло-пійло швецьке чи англійське лишило бідачинам!* (ЦХ, с. 35); *Він геть скромно пригубив шампусик* (І, с. 184);

– збірних номінацій (їжі, грошей тощо): *провіант* [СУМ: VIII, с. 132: розм. Продукти харчування взагалі], *заначка* [ВТССУМ, с. 408: розм. Те, що сховано, зберігається, знаходиться в такому місці]: *Іванова боївка розгромила їхній обоз з провіантом* (СД, с. 158); *Закінчилися по-справжньому – з усіма „заначками” на сірій і навіть чорний день* (ДЗ, с. 136);

– надвірних будов і сільськогосподарських виробничих приміщень: *хата, танок, стайня, стодола, дровітня, олійня, січкаря, піднавес* (позасловникове): *ОБІЙ-СТЯ КЛИМИХИ – крайне на голому, мов долоня, сільському горбі, під самісіньким лісом: хата – на дві кімнати з танком, стайня, стодола й дуже занедбане подвір’я* (Н, с. 109); *Вони гралися в хованки на Маріїному подвір’ї, поміж кількох стогів сіна, простооро дровітня, стодолі, вкопаної у горб пивниці і запашної завжди олійні* (СД, с. 17); *Калина давна мала добру механічну січкарю* (Н, с. 111); *Ним був забитий оборіг, стайня й стодола, а від стодолі вздовж паркану метрів на двадцять також тягнулися приперті до жердки з двох боків копи кукурудзиння* (Н, с. 111); *А горох так і зопрів в піднавесі!* (КТ, с. 12);

– громадських установ, не побутових приміщень: *чайна, кав’ярня, пив-бар* (позасловникове, тут: ‘уні-

вербатив від пивний бар’): *Пояснював пиякам у „чайній”* (ДЗ, с. 8); *– І конче в тому комплексі має бути пив-бар і кав’ярня „Кава по-козацьки”... – розмріявся Зеник* (ЦХ, с. 174);

– сільськогосподарського реманенту: *сапа, борона, сокира, лопата: Муку міняла на хустки, килими, ліжники, сапи, борони, сокири та інший потрібний крам – і з того жила* (Н, с. 111);

– назви ковдр: *Калина два дні підряд провітрювала на обійсті джерги, коци* [ВТССУМ, с. 459: розм. Грубе вовняне однотонне вкривало з начісками]... (М, с. 42);

– їжі для тварин: *...вона міняла січку для худоби на кукурудзяну муку* (Н, с. 111);

– транспортних засобів та їхніх вторинних експресивних номінацій (позасловникові): *...та з тим і задрали ноги в старенький „газик”* (Н, с. 65); *3 носатого автобуса, якого в народі називають „черевичком”, позіхаючи і тручи очі, ледачкувато виходили духовики* (І, с. 51); *Тим більше, що материнський інстинкт ще тиждень тому змусив феміністок вскочити в джинси, а відтак у свої драндулеті і в супроводі кінної поліції з Коломиї від’їхати у свій Київ, чи де там вони таборяться* (ЦХ, с. 56).

Якщо перших два слова можна вже уналежнити до застарілої побутової лексики, яка так і не потрапила до кодифікаційних джерел, то експресив *драндулет* мовці активно вживають у публіцистичних та художніх текстах, пор. такі цитати: *...командувач Чорноморського флоту адмірал Ігор Касатонов приїхав до Києва (і цілком можливо, міг присягнути Україні!), його зустрів неголений сержант на роздубаному драндулеті* (<http://tyzhden.ua/Publication/3356>); *А я, може, хочу іномарку меланжевого кольору, а не цей твій помальований рекламою драндулет* (Л. Костенко, Записки українського самашедшого).

Група побутовизмів охоплює й обрядову лексику (в описах загальноновживане та ареально марковане пережезоване). У творах М. Магіос та Г. Тарасюк – це ряди слів, пов’язані з описами:

а) весілля: *...затягує в шопі хмільним голосом хтось із невтихомирених щедрим частуванням гостей, і пізня нічна луна розносить сороміцьку весільну співанку по зашпаних горбах і долах, налаштувуючи на завтрашній день незору округу хутора* (МН, с. 87). Ця група охоплює також: назви елементів одягу (*Боже, яка пишна була Анна! Лиця їй здалеку не видно, але такий на ній вишитий сардак, стільки на ній веселих хусток із тороками, віночків, палених вовняних колокілець над чолом і зелених стрічок...* (Н, с. 199), предметних символів (*Такий дерев’яний келишок із секретним дном розказує весільним гостям про молоду без слів, пояснень, подяк чи криків. Бо цей келишок – скромний витвір рук котрогось із знаменитих майстрів різьби – єдиний привселюдний показник честі чи безчестя молододі. Її цноти й невинності* (МН, с. 89); *А тепер треба зрубати молоденьку смерічку – зробимо деревце, я стрічки й фольгу взяла* (Н, с. 135);

б) похорону: *Ну, аза поману кожному стаканчик, свічку й калачик треба дати? Треба* (Н, с. 225); *Поклали йому в труну ще одну смертевну свічку, сказали, щоби передав на тому світі Катеринці* (Н, с. 233); *номінацій поминального меню: А як умру в теплу годину, то холодець не буде варити, бо ста-*

нуть драгли. Хто ті драгли буде їсти? Лише переведе-дете працю. А оселедцю й завиванців з горіхами й повидлом давайте також багато. Хліб на пекарні не заказуйте. Спечіть самі. Оксана наша причинить тисто, й хліб дайте свіжий (Н, с. 244).

Властиво, що в текстах М. Матіос, орієнтованих на соціокультурну стилізацію етнічної культури буковинців та гуцулів, є чимало мікроконтекстів із детальними описами обрядів, звичаїв, зокрема традицій приготування святкових страв, пор. такий опис з ампліфікаційним рядом номінацій на позначення страв: У КОМОРИ ГУСТО ПАХЛО весільними наїдками. З дерев'яних корит ошкірювалася буженина й салтисони; прив'язані до бантин будзювечого сиру звисали з-під стелі; в пузатих бочках чекала свого часу квашена капуста з опеньками; а на дерев'яних полицях упереміш із бербеницями з гусянкою й тарцями зі сметанами темніли круглі боки медівників і пампушок, фаршированих сливовим повидлом. Під лавками звивалися підгорілі завиванці, а з глиняних мисок поблискували масні холодиці (Н, с. 163).

Так звана гастрономічна лексика стає знаком повсякденної культури Буковини дорадянських часів, як-от: За вичиненими Стринадою кров'янками, лівером та домашніми ковбасами, заразом з якими можна було й пальці надгризти, запеченими в печі салтисонами, залитими білосніжним смальцем сповиваннями, продимленими на запаших сливових дровах шинками, і салом, вимоченим у ропі з трав'яних масел і натертим часником із перчицею, вижницькі комерсанти-жиди прислалали в Тисову Рівню не прості однокінні упряжки – а цілі фіакри, всередині обкладені навіть посеред літа льодами. Розкісні фіакри, зазвичай призначені для прогулянок маєтного панства, в упряжі з двома гарцьовитими кіньми-зм'яма, в Тисовій Рівні набивали ковбасами-салтисонами, і неслися вони, немов навіжені, до чернівецьких ресторацій; а рум'яні, ніби присоромлені, шинки й солоники, що їх можна було самими губами їсти, так само обкладені зусібч кропивою чи льодами, щодуху летіли з Чернівців у вантажних вагонах швидкісних потягів до віденських крамниць і ринків, театральних буфетів та в маєткі особливо заможних громадян неозорої Дунайської монархії (МН, с. 80).

Словосполучення різдвяний узвар у романі Г. Тарасюк використане як образна основа порівняння дотикових відчуттів (тепло) з національно маркованим побутовизмом: ...наслухаючи мудру чоловічу бесіду, що доносила із теплого, як різдвяний узвар, фіолету ночі, подумав пан Каправка, все це сидячи непоміченим на тім боці темної веранди Духовного центру „Корчма”, який (для понту та піару) часом називали ще й „Інтернет-кафе”, бо це нагадувало всім поспіль про інтеграцію в Європу, але по-різному (ЦХ, с. 35).

Новітня побутова лексика представлена такими номінаціями:

– гігієнічного засобу: Бо гед-енд-шолдерс тоді ще

не став предметом першої необхідності (ДЗ, с. 106);

– уживаної речі: Так само вони любили недоношуванці, що в народі називалося **секенд-хендом** (Mr&Ms, с. 30). Пор. також: Цікаво, хто в цій ситуації має захистити інтереси малозабезпечених українців, для яких **секенд-хенди** є єдиною можливістю вдягати себе та родину? (<http://gk-press.if.ua/index.php?q=node/208>);

– сучасних марок легкових машин: Справжнісінька лихоманка розпочалася зі з'явою на нашому ринку всіяких там „полонезів”, „фіатів”, а далі – „мерсів”, „беємвушок” [„Мерседес”: мерс; „BMW” – беємвешка (КСЖЛ, с. 77)], „маздів” і „хонд” (І, с. 209); Але найбільший туск навівав вороний табун „лексусів-майбахів” (ЦХ, с. 112) (оказіоналізм з узагальненою семантикою ‘сучасна престижна машина’);

– спеціалізованої машини: Жора владним помахом руки зупинив **таксівку**, повпихав до неї друзяк і скомадував їхати на окраїну міста (І, с. 64). Перехід цього слова до активно вживаного підтверджують писемні джерела – цитати з мови сучасної художньої літератури та інтернет-публікацій: Вийшли з аеропорту, сіли до **таксівки** марки „Амбассадор”. Смішної чорної лакованої машини в душі Гічкака (І. Карпа, Фройд би плакав, 2004); Ось просто ти виходиш із дому і маси кудись доїхати, і ось береш собі **таксівку** (С. Жадан, Деш Мод, 2004) (покликання за джерелом: Вільний тлумачний словник української мови (<http://sum.in.ua/f/taksivka>); Через запізнення **таксівки** з Економ Таксі я спізнилась на поїзд! (<http://taxi.poptka.ua/taxi-3367.aspx>); За двадцятку **таксівка** підкинула мене на автобусний вокзал. Там теж чекало розчарування: автобусів до Херсону немає (<http://opora.ua.org/en/blogs/346-2009-08-22>);

– магазину: А ти замість того, щоб кризою перейматися, в **супермаркет** ідеши – тайстру грошей несеши, шелестити ними, величаєшся, кругом дивляться, думають – олігарх іде (ЦХ, с. 37); Пор. також: У Китаї відкрили перший у світі **супермаркет** літаків (<http://ua.euronews.com/2013/04/07/airplane-supermarket-opens-in-beijing/>);

– засобу стільникового зв'язку: На службу! Шеф вертається зі столиці, уже на під'їзді, по **соточці** дзвонив (І, с. 80). Пор. також: **Соточка**, відділ мобільного обладнання (м. Рівне) (<http://infomisto.com/uk/rivne/catalog/mobile-communications-center/1884-соточка-відділ-мобільного-обладнання>).

Отже, побутова загальнозживана лексика (6 проілюстрованих номінацій мають ремарку *розм.*, 57 – без ремарки, 12 – новітня лексика з ознаками загального зживання, з якої лише 1 слово зафіксовано у сучасній тлумачній лексикографії в такій самій формі, 8 позасловникових загальнозживаних номінацій) у мові прози письменників Буковини є засобом стилізації словесних образів сільської традиційної та міської сучасної культури: вони окреслюють реалії сучасного повсякденного життя українців, а також сільської побутової культури середини ХХ ст.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бибик С. Українська усна літературна мова в культурі повсякдення : монографія, Ніжин : Аспектполіграф, 2013, 589 с.
- [2] Взаємодія усних і писемних стилів мови : зб. наук. праць, відп. ред. М.М. Пилинський, Київ : Наук. думка, 1982, 180 с.
- [3] Грищенко П. Мови чисті джерела // Культура слова, 1983, Вип. 25, С. 32–38.
- [4] Єрмоленко С. Нариси з української словесності: (Стилістика та культура мови) : монографія, Київ : Довіра, 1999, 431 с.
- [5] Єрмоленко С. Народнорозмовна традиція в літературнохудожньому мовленні // Питання мовної культури : зб. наук. праць, Київ: [б. в.], 1967, Вип. 2, С. 14–32.
- [6] Зеленько А. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури // Культура слова, 1983, Вип. 22, С. 39–41.
- [7] Земская Е. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис, Москва : Наука, 1981, 276 с.
- [8] Стилистический энциклопедический словарь русского языка; под. ред. М. Н. Кожинной, [2-е изд., испр. и доп.], Москва: Флинта : Наука, 2006, 696 с.
- [9] Współczesny język polski / pod. red. J. Bartmińskiego. – Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2010, 659 s.

REFERENCES

- [1] Bibik S. Oral literary Ukrainian language in everyday culture: the monograph, Nezhin: Aspektpolihraf, 2013, 589 p.
- [2] The interaction of oral and written language styles: Coll. Science. papers, ed. Ed. MM Pylynskyu, Kyiv: Science. idea, 1982, 180 p.
- [3] Gritsenko P. Languages clean source words // Culture, 1983, Vol. 25, S. 32-38.
- [4] Ermolenko S. Essays on Ukrainian literature: (The style of language and culture): monograph Kyiv: Trust, 1999, 431 p.
- [5] Ermolenko S. People's spoken tradition in literary and artistic speech language culture // Q: Coll. Science. works Kyiv: [b. in.], 1967, Vol. 2, S. 14-32.
- [6] Zelen'ko A. Some features dialect in the language of literature words // Culture, 1983, Volume 22, P. 39-41.
- [7] Zemskaya E. razhovornaya Russian speech. Sharing issues. Slovoobrazovanye. Syntax Moscow: Science, 1981, 276 p.
- [8] Stylystycheskyy Encyclopedic Dictionary of Russian language; under. Ed. MN Kozhynoy [2nd ed., Corr. and add.] Moscow: Flynta: Science, 2006, 696 p.
- [9] Współczesny language Polish / under. ed. J. Bartmiński. - Maria Curie-Sklodowska University, Lublin, 2010, 659 p.

Household lexicon as a means of stylization of spoken language in prose writers of Bukovina in the early twenty-first century M.V. Tsurkan

Abstract. In the article the problem of **household vocabulary** use as a means of **spoken** stylization in the literary text is analyzes, the latest and common household **vocabulary** is presented ued in the works of Bukovina writersat the beginning of the XXI century.

Keywords: *category of spoken language, stylization, household vocabulary, codification source, linguistic creativity of Bukovina writers*

Когнитивно-дискурсивные модели вечности

А.С. Шерепитко*

Институт филологии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

*Corresponding author. E-mail: nastya.scherbina@gmail.com

Paper received 14.09.15; Accepted for publication 23.09.15.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности когнитивно-дискурсивного подхода к анализу концептов в лингвистике, продемонстрирована методика когнитивно-дискурсивного моделирования на примере концепта Вечность, путем экспликации стереотипных речупотреблений имени концепта выявлены базовые когнитивно-дискурсивные модели вечности, актуальные для современного носителя русского языка и культуры.

Ключевые слова: концепт, дискурс, когнитивно-дискурсивная модель, когнитивное моделирование, дискурсивные репрезентации

Эффективное исследование когнитивных явлений и процессов в лингвистике невозможно без их рассмотрения не только в пространстве языка, но и в его непосредственной реализации. А реализуется язык в форме речедискурсивных практик на уровне межличностной коммуникации его носителей. Именно на конвергентном изучении единиц языка и речи, предусматривающем рассмотрение в неразрывной связи познавательных и коммуникативных возможностей языковой деятельности человека, основывается популярное в современной русистике когнитивно-дискурсивное направление [3, с. 27-38], в рамках которого могут рассматриваться самые разные лингвокогнитивные образования, в том числе концепты.

Так, на сегодняшний день комплексный лингвоконцептологический анализ трудно представить без рассмотрения концепта в ситуациях интересующего дискурсивного взаимодействия. Когнитивно-дискурсивный подход к изучению концепта позволяет извлекать актуальное для представителей данного лингвокультурного пространства содержание исследуемого феномена, вывить в синхронии те элементы в его структуре, которые являются ядерными с точки зрения обыденного сознания современного носителя [4, с. 23]. Это исследовательское направление базируется на понимании того, что "концептология, изучающая этно-социопсихо-лингво-культурную надстройку естественных языков, не может существовать изолированно от дискурсологии – науки, изучающей этно-социо-лингвокультурную среду человеческого общения. Дискурс немислим вне концептосферы с ее стабильными концептополями и ситуативно меняющимися концептосистемами, а концептосфера, беспрепятственно поставляющая лингвокультурный материал, живет потребностями и чаяниями дискурса, обеспечивая его живое функционирование в логосфере" [7, с. 350]. Теоретический базис данного подхода составляют языковедческие труды по теории дискурса, коммуникативному взаимодействию, прагмалингвистике (Т. Ван Дейка, В. Дресслера, Д. Вундерлиха, У. Лабова, А. Вежбицкой, Ч. Филлмора, М. Джонсона, Н.Д. Арутюновой, В.А. Звегинцева, Е.А. Земской, А.А. Залевской, Н.Н. Болдырева, Е.С. Кубряковой, В.З. Демьянкова, Е.В. Рахилиной, А.П. Чудинова, А.Н. Баранова, Ю.С. Степанова, В.И. Заботкиной, В.И. Карасика и др.)

Когнитивно-дискурсивный анализ является реализацией метода когнитивного моделирования к описанию концептов. В большинстве языковедческих работ, построенных на методе когнитивного моделирования,

рассматриваются прежде всего метафорические и метонимические когнитивные модели тех или иных концептуальных образований (см. метафорическое моделирование времени и пространства в раб. Н.Д. Арутюновой, Е.С. Яковлевой, Е.В. Падучевой, Т.А. Михайловой и др., эмоций – у С.Г. Воркачева, Н.А. Красавского, Т.В. Булыгиной, А.Д. Шмелева и др., политического нарратива – у А.П. Чудинова, А.Н. Баранова и др. и т.д.). Данная тенденция восходит к трудам автора методики когнитивного моделирования в лингвистике Д. Лакоффа, который хоть и упоминал в своей работе и о неметафорических, и о метафорических моделях, все же акцентировал особое внимание на последних: "Наши понятия упорядочивают воспринимаемую нами реальность, способы нашего поведения в мире и наши контакты с людьми. Наша понятийная система играет, таким образом, центральную роль в определении повседневной реальности. И если мы правы в своем предположении, что наша понятийная система носит преимущественно метафорический характер, тогда наше мышление, повседневный опыт и поведение в значительной степени обуславливаются метафорой" [5, с. 387].

В гораздо меньшей степени исследователи уделяют внимание когнитивно-дискурсивным моделям концепта. При этом, в некоторых случаях экспликация тех или иных смыслов возможна только путем апелляции именно к репрезентациям его имени непосредственно в актах коммуникации. Исследователи, применяющие в своей научной практике метод когнитивно-дискурсивного моделирования, рассматривают в качестве объекта своего анализа особенности дискурсивной сочетаемости имени концепта (Э. Лассан), также используются термины дискурсивные контексты (А.П. Мартынюк, Т.Б. Мудаченко), дискурсивные репрезентации (Г.В. Токарев, С.Н. Плотнокова). Маркер "дискурсивный" в данном случае отсылает к наиболее широкому определению дискурса как "любого коммуникативного события, происходящего между говорящим, слушающим (наблюдателем и др.) в процессе коммуникативного действия в определенном временном, пространственном и проч. Контексте" [1]. По сути, речь идет об исследовании комплекса типичных речевых ситуаций, в которых представители определенной лингвокультуры употребляют имя (или имена) исследуемого концепта. В актах коммуникации, в высказываниях объективируется коллективное, фоновое знание о фрагменте мира, представленном данным концептом, т.е. "все то, что существенно для порождения данного высказывания, в связи с системой коммуникативно-прагматических и

когнитивных целеустановок говорящего, взаимодействующего со слушающим" [9, с. 104].

Наиболее системно метод экспликации когнитивно-дискурсивных моделей концепта представлен, на наш взгляд, в работе Э. Лассан "Надежда": семантический и концептуальный анализ" (2002). По мнению ученого, когнитивно-дискурсивные модели концепта формируются под влиянием прошлого опыта носителей определенного языка и культуры, объективируются в их высказываниях, и, будучи вербализованными, обнажают наиболее существенные и актуальные элементы его концептуального содержания [6]. Дискурсивная когнитивная модель Э. Лассан заключается в исследовании парадигматических и синтагматических связей лексемы с соблюдением общего принципа толкования значения слова в составе высказывания/ предложения. Исследовательница апеллирует к тезису одного из основоположников концептуализма П. Абеляра, полагавшего, что именно "понятие, извлеченное из произнесенной речи, и является ... концептом в душе слушателя... Концептом мог стать любой комментарий к Библии, ибо концепт – это форма "схватывания" (conceptio) смысла, а способ схватывания – связывание высказываний в одну точку зрения на тот или иной предмет" [6].

Согласно мнению Э. Лассан, для того, чтобы глубже исследовать содержание концепта, следует расширить контекстуальную область исследования до уровня "погруженных в жизнь текстов", дискурсов. Так, по мнению исследователя, можно ближе приблизиться к выяснению того, какой опыт памяти и какая направляющая работа воображения зафиксированы в анализируемом имени [6]. Данный подход, по мнению автора, позволяет расширить круг затрагиваемых проблем, а именно поднять вопросы о том, "что думал некогда и что сейчас думает носитель русского языка и культуры об исследуемом феномене, с какими другими ключевыми понятиями культуры как метами ценностей он связан, что мы можем думать о носителях культуры на основании того, что они думают об анализируемой сущности и ее месте в системе ценностей?" [6].

Исследуемый нами феномен вечности как раз относится к числу так называемых ключевых понятий или констант культуры, т.е. концептов, "существующих постоянно или, по крайней мере, очень долгое время" [8, с. 85]. В силу того, что за данным концептом стоит некая нематериальная, интеллигибельная абстрактная сущность, физический контакт с которой невозможен, основное его содержание раскрывается путем образного и метафорического описания: "... метафора – это, очевидно, тот когнитивный инструмент, с помощью которого воплощаются абстракции... в случае концепта метафора представляет собой "наглядное" моделирование чувственно не воспринимаемых сущностей" [2, с. 12]. Однако все же исследовательские практики показывают, что даже для концептов такого рода актуальным является применение метода когнитивно-дискурсивного моделирования, раскрывающего те элементы содержания, которые являются наиболее актуальными для современного обыденного сознания и при этом никаким другим методом не обнаруживаются.

Таким образом, целью настоящей работы является демонстрация механики метода когнитивно-дискурсивного моделирования на примере исследуемого нами

концепта Вечность, а также выявление актуальных для современного носителя русского языка и культуры когнитивно-дискурсивных моделей Вечности.

Материалом исследования послужили примеры языкового употребления имени концепта, зафиксированные в текстах "Национального корпуса русского языка" (<http://www.ruscorgpora.ru/>).

В ходе исследования было проанализировано свыше 1000 высказываний с маркером "вечность", которые обнаружили всего 4 базовые неметафорические модели исследуемого концепта. Далее рассмотрим детально каждую модель.

– Модель "**Н. ждал вечность (кого-либо/что-либо)**". В русском языке слово "вечность" чаще всего употребляется в сочетаниях типа ждать вечность, прождать вечность (кого-либо/что-либо): *Я прождал тебя целую вечность! Субститутутом слова "вечность" могут быть номинации, обозначающие любой длительный промежуток времени: ср. Я прождал тебя полдня, я прождал тебя уйму времени; прошли годы с тех пор, как я был здесь в последний раз.* Использование лексемы "вечность" в данном случае сигнализирует об психоэмоциональном состоянии раздраженности, повышенной напряженности и возмущения, соответствующего ситуации ожидания, томительно долгого и некомфортного для субъекта: *Мы не можем торчать здесь целую вечность, становится слишком скучно* (А. Белянин. Свирепый ландграф. 1999), *Скорую прождали вечность. Будто набили живот камнями и сжимают тисками. Пальцы на ногах онемели* (М. Шишкин. Письмовник. 2013). Состояние описываемое с помощью сочетания "ждать/ожидать вечности кого-либо/что-либо" связано с наличием негативной эмоциональной составляющей: говорящий ощущает себя раздраженным, обиженым (или даже обманутым) слушающим и желает, чтобы слушающий почувствовал себя виноватым.

– Модель "**Прошла вечность для N./N. не виделся вечность с P.**" (с тех пор как/с того момента, как). Для второго состояния ("прошла вечность...") набор типичных ситуаций более разнообразен. Акцент перемещен с негативного впечатления от долгого ожидания к позитивному впечатлению об окончании этого длительного ожидания: ср. *Я прождал тебя целую вечность! И Прошла вечность с тех пор, как ты ушел.* Во втором примере налицо смена коммуникативного намерения говорящего: он хочет, чтобы слушающий оценил его значимость для говорящего и его радость от его возвращения: *Сколько же мы не виделись? Вечность. Ты еще хоть чуть-чуть любишь меня?* (Г. Бакланов. Мой генерал. 1999), *Квартира артистическая, все от антикваров, масса книг, картин, Беклин, которого я не видела вечность и который мне почему-то понравился* (В. Катаян. Лиля Брик. Жизнь. 1999), *Если мы встречаемся со старым школьным товарищем, с которым не виделись целую вечность, мы должны поднять стаканы с вином, как волшебные фонарики, выхватывающие наши лица из тьмы годов безжалостным и нежным светом* (Ф. Искандер. Путь из варяг в греки. 1990).

– Модель "**Длиться вечность для N.**". Значение вечности как чрезмерно долго длящегося отрезка времени реализуется также в ситуации, обозначаемой сочетанием "длиться вечность": *Если первое моё лето*

длилось вечность, то второе уже было покороче, а остальные вообще замелькали: встал -лёг, встал-лёг; крутится колесо, и крутятся в нём и зимы, и лета, и вёсны, и осени (М. Валеева. Кусаки, рыжий бес. 2008). Длиться вечность может ситуация, из которой субъект желает поскорее выйти, или событие, скорейшего завершения которого субъект желает: *Машина для счёта денег принялась отсчитывать франки – кажется, это длилось вечность* (А. Карабаш. Три дня в Монако. 2002), *Дежурство у них длится целую вечность. С понедельника по субботу* (А. Геласимов. Фокс Малдер похож на свинью. 2001). Включение определения "целая" сигнализирует о желании говорящего пережитое им ощущение абсолютной невыносимой длительности.

– Модель "*Наступила вечность для N.*" В разговорном русском языке также присутствует тенденция употребления словосочетания "наступила вечность". Данное выражение сопутствует погружению субъекта в ситуацию эмоциональной поднесенности (счастья, влюбленности, юношеской эйфории): *Потому что он любит ее, а она поклялась любить его вечно. Вот и наступила вечность. Пора.* (Ю. Буйда. Город палачей. 2003), *Я смотрю в его глаза, которые вдруг темнеют, и я становлюсь как воск, наши души вместе, и наступает вечность...* (Т. Окуневская. Татьяна день. 1998). В данной ситуации реализуется значение вечности как надвременной сущности: в момент абсолютной радости время останавливается, замирает, и наступает веч-

ность (ср. счастливые часов не наблюдают).

Данный список дискурсивных когнитивных моделей охватывает типичные и самые распространенные ситуации употребления имени Вечность в обыденной коммуникации носителей русского языка. В них актуализируются дополнительные содержательные признаки концепта, реконструкция которых была бы невозможной, ограничься мы лишь возможностями метафорического анализа.

Описанные факты позволяют сделать следующие выводы. Проведенный анализ показывает, что наряду с выявлением метафорических когнитивных моделей, основанном на экспликации чувственного образа, лежащего в основе концепта абстрактного имени, эффективным является описание его сочетаемостных характеристик на уровне высказывания. Дискурсивные модели Вечности демонстрируют, что базовая ситуация употребления имени данного концепта в обыденной русской речи – это ситуация длительного ожидания, сопровождаемая определенной эмоциональной установкой говорящего (от резко негативной к высоко позитивной). С целью более глубокого анализа лингвокогнитивного содержания концепта Вечность в русской лингвокультуре перспективным представляется дальнейшее исследование более широкого круга контекстов употребления имени данного концепта, в частности в русскоязычном религиозном, философском и естественнонаучном дискурсах.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ван Дейк Т.А. К определению дискурса / Т.А. Ван Дейк. – 1998. / URL: <http://www.nsu.ru/psych/internet/bits/vandijk2.html>
- [2] Воркачев С.Г. Образная составляющая концепта Happiness // Воркачев С.Г. *Anglica selecta: избранные труды по лингвоконцептологии.* – Волгоград, 2012. – С. 12-16.
- [3] Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и коммуникативный аспекты : монография / В.С. Григорьева, – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. Ун-та, 2007. – 288 с.
- [4] Крючкова Н.В. – Лингвокультурное варьирование концептов [Текст] / Н.В. Крючкова; под науч. ред. В.Е. Гольдина. Саратов : Научная книга, 2005. – 164 с.
- [5] Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 387-415.
- [6] Лассан Э. "Надежда": семантический и концептуальный анализ / Лассан Э. // *Respectus Philologicus.* – Т. 2 (7). – Vilnius, 2002. / URL: <http://www.philology.ru/linguistics2/lassan-02.htm>
- [7] Приходько А.Н. Концептология дискурса, или дискурсология концепта / А.Н. Приходько // *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия "Филология".* Том 18(57), №2. – 2005. – С. 347-351.
- [8] Степанов Ю. Константы: словарь русской культуры / Ю. Степанов. – Изд. 2-е, исправ. и доп. – М.: "Академический проект", 2001. – 990 с.
- [9] Чернявская В.Е. Лингвистика текста. Лингвистика дискурса : учеб. пособие / В.Е. Чернявская. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2013. – 208 с.

REFERENCES

- [1] Van Dijk, T.A. The Relevance of discourse / T.A. van Dijk. – 1998. / URL: <http://www.nsu.ru/psych/internet/bits/vandijk2.html>
- [2] Vorkachev, S.G. The Image component of Happiness concept / S.G. Vorkachev // *Vorkachev S.G. Anglica selecta: selected works in conceptology.* – Volgograd, 2012. – P. 12-16.
- [3] Grigoryeva, V.S. Discourse as an element of communicative process: pragmalinguistic and communicative aspects : monograph / V.S. Grigoryeva. – Tambov, 2007. – 288 p.
- [4] Kryuchkova, N.V. Lingvocultural variety of concepts / Kryuchkova N.V. – Saratov, 2005. – 164 p.
- [5] Lakoff, George. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson // *The Theory of Metaphor.* – M., 1990. – P. 387 – 415.
- [6] Lissan, Eleonora. A semantic and conceptual analysis of "hope" / Lissan E. // *Respectus Philologicus.* – Т. 2 (7). – Vilnius, 2002. / URL: <http://www.philology.ru/linguistics2/lassan-02.htm>
- [7] Prykhodko, A.N. The conceptology of discourse, or the discourseology of concepts / A.N. Prykhodko // *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Serie "Philology".* – Volume 18(57), №2. – 2005. – P. 347–351
- [8] Stepanov, Iu.S. Constants. The Dictionary of Russian culture. Research experience. / Iu. Stepanov. – М., 2001. – 990 p.
- [9] Chernjavskaja, V.E. Text Linguistics. Linguistics discourse: a tutorial / V.E. Chernjavskaja. – М., 2013. – 208 p.

Cognitive discourse models of Eternity

A. Sherepitzko

Abstract. The article is devoted to the specifics of the linguistic cognitive discourse analysis of concepts, the cognitive discourse modeling method is demonstrated on the example of Eternity-concept, the stereotypical representation of concept name in the Russian language use are explicated and the basic cognitive discourse models of Eternity actual for modern of Russian language and culture are reconstructed.

Keywords: concept, discourse, cognitive discourse model, cognitive modelling, discourse representations

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu